

National Reserve Bank of Tonga

Annual Report for the year ended 30 June 2014

Talateu 'a e Kōvana'	67
Ngaahi Tefito'i Taumu'a mo e Fatongia	70
Kau Ma'u Mafai	71
Kau Talēkita 'o e Poate.....	72
Kau Fakahoko Tu'utu'uni.....	73
Ngaahi Tu'unga Fakangāue mo e Fatongia 'o e Kau Ngāue.....	75
Fatongia	76
Tu'unga Faka'ekonōmika Fakalūkufua	77
Ma'uma'uluta Fakapa'anga	80
Tafa'aki ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga	80
Tokanga'i mo hono Pule'i 'o e Ngaahi Kautaha Fakapa'anga kuo Laiseni	81
'A'ahi/Sivi'i 'o e Ngaahi Līpooti 'a e Ngaahi Pangike'	82
Sisitemi Totongi Pa'anga	82
Ola Fakapa'anga 'o e Ngaahi Ngāue 'a e Ngaahi Pangike'	83
Ko e Tupu Fakapa'anga 'a e Ngaahi Pangikē	84
Pa'anga Ngāue.....	85
Sino'i Pa'anga Tefito	85
Tu'unga Lelei 'o e Koloa Fakalūkufua.....	86
Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga	86
Fakafetongi Sieke 'a e Ngaahi Pangike'	89
'Ilo mo e Taukei Fakapa'anga.....	89
Ngaahi Ngāue 'a e Tafa'aki 'o e Māketi Fakapa'anga	90
Fa'unga 'o e Tu'utu'uni Fakapa'anga.....	90
Fefakatau'aki Pa'anga Fakaloto fonua	90
Fefakatau'aki Pa'anga Muli.....	90
Pule'i 'o e Pa'anga Talifaki.....	91
Pa'anga Talifaki 'i Muli.....	91
Pule'i Ngāue ki he Fakafetongi Pa'anga	92
Pa'anga mei he Koloa Hū Atu	93
Ngaahi Kautaha Fakafetongi Pa'anga Muli kuo Laiseni Fakangatangata	94
Ngāue 'a e Tafa'aki Tokanga'i 'o e Pa'anga	95
Pa'anga Maka mo e Pa'anga Pepa Fakamanatu	96
Ngaahi Fekau'aki ki Tu'a	96
Ngaahi Ngāue 'a e Pangikē Pule	97
Kau Ngāue.....	97
Ngāue'anga	99
NGAAHI FAKAMATALA PA'ANGA KI HE TA'U	100

'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e hokohoko atu pē 'a e māmālie ange 'a e tupu faka'ekonōmika 'i he ngaahi fonua muli', pea mo hono fakangaloku 'e he ngaahi Pangikē Pule 'i he ngaahi fonua muli' 'enau fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga'. Na'e makatu'unga 'eni mei he māmālie ange mo fakafiemālie pē 'a e hikihihi fakata'u 'o e totongi koloa'.

'I he tafa'aki faka'ekonōmika fakalotofonua', na'e fakafuofua ai 'e he Pangikē Pule' 'a e tu'unga totonu 'o e tupu faka'ekonōmika' ke ki'i mā'olunga ange 'i he ola 'o e ta'u kimu'a', makatu'unga 'eni mei he kake 'a e ngaahi ngāue langa'. Ko e pa'anga talifaki 'a e pule'anga' 'i muli' na'e 'i 'olunga ia 'i he koloa hū mai 'i he māhina 'e 8.9 pea kei 'i ha tu'unga 'oku laka hake 'i he taumu'a 'a e Pangikē Pule' ki he pa'anga talifaki 'a e Pule'anga' 'i muli' ke mā'olunga hake 'i he māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa hū mai'. Na'e hokohoko atu ai pē 'a e mā'ulalo 'i he pēseti 'e 6 'a e hikihihi fakata'u 'a e totongi koloa'. Makatu'unga mei he māmālie 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' mo e fakafiemālie pē 'a e tu'unga 'i he hikihihi 'i he totongi koloa', na'e hokohoko atu ai pē 'a hono fakangaloku 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'a e Pangikē Pule' ke fakafaingamālie'i hono tuku atu ki he lahi taha 'o e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike', ko e taumu'a' ke faka'ai'ai 'a hono faka'atā atu ke lahi 'a e ngaahi no' pea 'i he taimi tatau ke tokoni ki he holo 'a e totongi tupu 'oku hilifaki atu 'e he ngaahi pangike' ki he ngaahi no'. 'I he 'aho 30 'o Sune 2014, na'e 'i he tu'unga mā'olunga 'aupito 'a e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike', 'o fakatatau ki he ta'u ki mu'a'. Makatu'unga 'i he mā'olunga 'aupito 'a e pa'anga ngāue pea mo e fe'au'auhi 'a e ngaahi pangike' ke tuku atu ha ngaahi nō 'oku pau, na'e 'i ai 'a e holo 'i he totongi tupu 'oku hilifaki atu 'e he ngaahi pangike' ki he ngaahi no'.

Na'e kake 'a e tupu 'a e ngaahi nō lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga 2013/14 'aki 'a e pēseti 'e 9.6, na'e makatu'unga 'a e kake 'i he ngaahi nō na'e tuku atu 'e he ngaahi pangike' mei he mā'ulalo ange 'a e totongi tupu 'oku hilifaki atu 'e he ngaahi pangike' ki he ngaahi no' pea mo e lahi ange 'a e ngaahi nō na'e tuku atu ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga'.

Na'e fakahoko 'e he Kau Talēkita 'o e Poate' ha fakataha pea mo e kau Minisitā 'o e Kapineti' ke nau feme'a'aki ki ha to e founa 'e fakakake 'aki 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakalotofonua'. Ko e fakaikiiki 'o e ngaahi tu'utu'uni 'a e fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'a e Pangikē Pule' 'oku ha atu ia 'i he Ngaahi Fakamatala Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga fakamāhina ono 'a e Pangikē Pule'.

'I he tafa'aki fakapa'anga 'a e fonua', na'e pukepuke pē 'a e tu'unga mālohi mo lelei 'a e ngaahi pangikē 'a Tonga' 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Na'e hokohoko atu ai pē 'a e tu'unga mā'olunga 'o e sino'i pa'anga tefito', pa'anga ngāue', pea mo e pa'anga tupu'. Na'e kau 'a e fakalakalaka 'o e tu'unga lelei 'o e ngaahi koloa fakalūkufua 'a e ngaahi pangike' pea mo e fakasi'isi'i 'a e ngaahi va'a ngāue fakapangikē 'oku fakamole lahi ange 'i he ngaahi 'uhinga na'e tu'unga mā'olunga ai 'a e pa'anga tupu 'a e ngaahi pangike'. Neongo 'a e fakalakalaka si'i 'i he tu'unga 'o e ngaahi nō palopalema', ko e makatukia'anga lahi taha ki he ngaahi pangike' 'a e ngaahi no' pea mo e tuai 'a hono totongi 'o e ngaahi nō palopalema'. Na'e kau 'a e vaivai ko ia 'a e tu'unga faka'ekonōmika' ki hono fakatuai'i 'a hono totongi fakafoki 'a e ngaahi nō palopalema 'i he ngaahi pangike'. Ko e ola 'eni 'o e ta'ekakato 'a e ngaahi koloa malu'i 'o e no' pea tokosi'i mo e kau fakatau 'i he māketi'.

‘I he lolotonga ‘o e ta’u’, na’e hokohoko atu ai pē ‘a e fakataha anga maheni ‘a e ngaahi pangike’ mo e Pangikē Pule’ ki ha ngaahi fokotu’utu’u ngāue ke faka’ai’ai ‘a hono ngāue’aki ‘a e hulu ‘o ‘enau ngaahi pa’anga ngāue ke tuku atu ‘aki ha ngaahi nō ‘i he founa fakapotopoto foki. Na’e hokohoko atu ai pē ‘a e fepōtalanoa’aki ‘a e Pangikē Pule’ pea mo e ngaahi pangike’ ki he ngaahi fokotu’utu’u ki hono pule’i mo tokanga’i ‘o e ngaahi no’ pea mo e ngaahi founa ki hono totongi fakafoki mai ‘o e ngaahi nō palopalema’. Ke to e poupou ki hono pukepuke ‘a e tu’unga mālohi mo lelei ‘a e ngaahi pangikē ‘i Tonga’ pea mo e ngaahi fakalakalaka kuo hā mai ‘i he ngaahi sisitemi fakapa’anga’, na’e fakahoko ai ha fakalelei ki he ngaahi Lao ‘a e Pangikē Pule Fakafonua ‘o Tonga’ pea mo e Lao ki he Ngaahi Kautaha Fakapa’anga’. Ko e ngaahi fakalelei ko ‘eni ki he Lao’ ke tatau mo e ngaahi tu’unga ngāue fakatu’apule’anga ‘o e ngaahi Pangikē Pule ‘i muli’ ki hono tokanga’i’aki ‘o e ngaahi pangike’. ‘I he fakalelei ko ‘eni’, na’e to e tākaki mai ki he mafai ‘o e Pangikē Pule’ ‘a hono pule’i ‘o e ngaahi kautaha fakapa’anga ‘oku ‘ikai ko ha pangikē.

Na’e hokohoko atu ai pē ‘a e ngāue ‘a e Pangikē Pule’ ki hono tauhi ‘a e tu’unga ‘o e pa’anga pepa’ mo e pa’anga maka ‘oku tuku atu ke ngāue’aki ‘e he kakai’ ‘i ha tu’unga mā’olunga. ‘I he lolotonga ‘o e ta’u’, na’e tuku atu ai ‘e he Pangikē Pule’ ha pa’anga pepa mo ha pa’anga maka fo’ou, pea ‘oku lolotonga hokohoko atu ai pē ‘a e ngāue ‘a e Pangikē Pule’ ki hono fakafo’ou á e pa’anga maka’ ke fetongiáki ‘a e ngaahi pa’anga maka ‘oku lolotonga ngāue’aki’.

Na’e fakahoko ‘e he kau ngāue’, pea mo e poupou ‘a e Kau Talēkita’, ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ke hoko ‘a e Pangikē Pule’ ko ha ngāue’anga manakoa ‘i Tonga ki he kumi ngāue’ pea mo e ngāue. Ko e ngaahi fokotu’utu’u ko ‘eni’ na’e kau ai ‘a hono to e fe’unu’aki ‘a e ngaahi tu’unga ngāue ‘a e kau taki

ngāue’, siofi ‘a e ngaahi monū’ia ‘a e kau ngāue’ pea mo hono fakalelei’i ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e fakahoko ngāue ‘a e Pangike’. ‘I he feinga ke faka’aonga’i ‘o e laine ‘initaneti fo’ou’ pea mo e vave ange ‘a e ‘initaneti’, na’e fakafaingamālie’i leva ‘e he Va’a Fakapolokalama mo e Tekinolosia ‘o e Komipiuta’ ‘a hono fakahoko ‘a e fetu’utaki ‘i he ‘initaneti’ ke fakalakalaka ‘a e vakai pea mo e ma’u mai ‘a e ngaahi fakamatala.

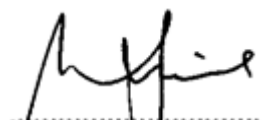
Fakatatau ki he Lao ‘a e Pangikē Pule’, na’e ‘ātita’i ‘a e tu’unga fakapa’anga ‘o e Pangikē Pule’ ‘e he Pricewaterhouse Coopers ‘o Fisi’ ke ‘oatu ‘a e līpooti fakapa’anga ‘osi ‘ātita’i, ki he ‘Eiki Minisitā Pa’anga’ fakataha mo e līpooti fakaikiiki ‘o e ngaahi ngāue ‘a e Pangike’ ‘i he lolotonga ‘o e ta’u’. Kuo a’u ‘a e lahi ‘o e koloa mo e mo’ua ‘a e Pangikē Pule’ ki he T\$313.2 miliona ‘i he faka’osinga ‘o Sune 2014, ‘a ia ‘oku lahi ‘aki ‘a e T\$18.4 miliona ‘i he ta’u. Ko e lahi ko ‘eni’ na’e makatu’unga ia ‘i he tupu ‘a e pa’anga talifaki ‘a e Pule’anga’ ‘i muli’ ‘o hā mahino ai ‘a e hokohoko ‘a e tokoni lahi mei he ngaahi hoa fakalakalaka ‘o Tonga’. Ko e tupu ‘i he pa’anga talifaki ‘a e Pule’anga’ ‘i muli’, na’e ‘alu hake ai ‘a e pa’anga hū mai ‘a e Pangikē Pule’ pea ‘i he taimi tatau pē na’e holo ai ‘a e fakamole’ ‘i he tu’utu’uni ke fakangaloku ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ngāue fakapa’anga’. ‘I hono fakakātoa’, na’e kake ‘a e tupu ‘a e Pangikē Pule’ ‘o Tonga’, ‘aki ‘a e \$831,801 ki he \$3,552,247 mei he \$2,720,446 ‘o e ta’u kuohili’. Na’e ‘alu hake ‘a e sino’i pa’anga tefito fakakātoa ‘a e Pangikē Pule’ ‘o liunga ua ‘i he sino’i pa’anga kuo totongi’. Na’e totongi kotoa ‘a e tupu ‘o e ta’u ni’ ki he Pule’anga’ fakatatau ki he Lao ‘o e Pangikē Pule Fakafonua ‘o Tonga (Fakatonutonu) 2007.

‘Oku ou fakamālo heni ki he Kau Talēkita ‘o e Poate’ ‘i he’enau tataki mo e poupou ‘i he lolotonga ‘o e ta’u’. ‘Oku ou fakamālō foki ki he Potungāue Pa’anga’, Pule’anga’ pea mo e ngaahi

pangikē fakaloto fonua' 'i he ngaahi pou pou ke fakahoko 'etau taumu'a ki hono pukepuke 'a e malu 'o e tu'unga faka'ekonōmika fakalūkufua', pea mo e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'. 'Oku 'oatu 'a e fakamālo mo e hounga'ia ki he ngaahi tokoni mei he ngaahi kautaha mei tu'apule'anga', ngaahi hoa fakalakalaka 'o Tonga' pea mo e ngaahi Pangikē Pule 'o e Pasifiki'.

'Oku ou fakamālō lahi ki he kau ngāue 'a e Pangikē Pule' 'i he'enau ngāue mateaki mo 'osikiavelenga 'i he lolotonga 'o e ta'u', 'a ia na'e tokoni ke a'usia ai 'e he Pangikē Pule' 'a 'ene ngaahi taumu'a 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 'a ia 'oku hā 'i he Līpooti Fakata'u ko 'eni'.

Ko hono faka'osi', 'oku ou fakahā 'a e ongo ki he Pangikē 'a e mole atu 'a e Talēkita ko Cecil Cocker. 'Oku ou fakafofonga'i 'a e Kau Talēkita 'o e Poate' 'a hono fakahoko atu 'a 'emau fakamālō loto hounga'ia kia Cecil Cocker 'i he ngaahi tokoni kotoa pē ki he Poate 'a e Pangikē Pule'.

Dr Sione Ngongo Kioa
Governor

Ngaahi Tefito'i Taumu'a mo e Fatongia

'I he *Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu)* ki he *Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007*, 'oku hā ai 'a e ngaahi tefito'i taumu'a 'o e Pangikē. 'Oku pehē:

1) *"Kuo pau ko e ngaahi tefito'i taumu'a 'o e Pangikē, ko hono -*

(a) pukepuke ke ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'anga fakalotofonua mo faka-tu'apule'anga; mo

(e) langa hake ha sisitemi fakapa'anga 'oku malu mo lelei.

2) *Fakatatau ki he kupu si'i (1), kuo pau ke fakahoko 'e he Pangikē Pule' 'ene ngaahi ngāue 'i ha founa 'oku ne tokoni'i 'a e malu 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakalūkufua mo e tupu faka'ekonōmika."*

'Oku pukepuke 'e he Pangikē Pule' 'a e ma'uma'uluta 'o e tu'unga fakapa'anga fakalotofonua', 'aki 'a e feinga ke ma'ulalo pea 'oua 'e feliuliuaki lahi 'a e hikihihi 'o e totongi koloa. 'Oku feinga 'a e Pangikē Pule' ke 'oua 'e to e mā'olunga hake 'i he 'avalisi 'o e pēseti 'e 6 ki he 8 'a e hikihihi 'o e totongi koloa'.

'Oku pukepuke 'e he Pangikē Pule' 'a e ma'uma'uluta 'o e tu'unga fakapa'anga fakatu'apule'anga', 'aki 'a hono tauhi 'a e tu'unga fe'unga 'o e pa'anga talifaki 'o e fonua' ke feau 'a e ngaahi fiema'u ki he pa'anga muli ke totongi'aki 'a e koloa hū mai' mo e ngaahi me'a kehe'. Ko ia ai, ko e fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'a e Pangikē Pule' 'oku taumu'a ke fakapapau'i 'oku fe'unga 'a e pa'anga talifaki 'a Tonga 'i muli' 'o lahi hake 'i he māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa hū mai.

'Oku to e fakaha 'i he Lao 'a e Pangikē Pule 'a e ngaahi fatongia 'o e Pangikē Pule:

"Kuo pau ko e ngaahi fatongia 'o e Pangikē, ko e:

(a) tuku atu 'o e pa'anga;

(e) fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e taumu'a fakapa'anga;

(f) fakafuofua'i 'o kapau 'e fiema'u, 'a e lahi hono tuku atu, faka'atā mo e fetongi fakavaha'a pule'anga 'o e pa'anga;

(h) tauhi mo pule'i 'a e ngaahi pa'anga talifaki 'i tu'apule'anga 'a e Pule'anga;

(i) fale'i 'a e Minisita' 'i he ngaahi me'a fakapangikē mo fakapa'anga;

(k) hoko ko e tefito'i pangikē, fakafofonga fakapa'anga mo e fakahū'anga pa'anga 'a e Pule'anga;

(l) fakahoko 'a e ngāue fakapangikē 'i Tonga ni pē ha feitu'u kehe, fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ni;

(m) pule'i mo tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga'; mo

(n) tokanga'i mo fakatupulekina 'a e lele lelei, mālohi mo e malu 'a e fakalele 'o e sisitemi totongi pa'anga."

Ko e fakaikiiki ki hono fakahoko 'o e ngaahi fatongia 'o e Pangikē Pule' ke maa'usia 'a hono taumu'a' 'oku ha atu 'i he līpooti ni pea mo e ngaahi līpooti kehe pe.

Fakahokohoko mei he To'ohema ki To'omata'u:

**Tatafu Moeaki, Sinaitakala Tu'itahi, Steve Edwards (Sea 'o e Poate),
Pilinisesi Salote Pilolevu Mafale'o Tuita, Richard Prema, Sione Ngongo Kioa (Kōvana)**

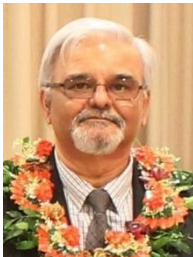
Kau Talēkita ‘o e Poate’

Pilinisesi Salote Mafile'o
Pilolevu Tuita
Talēkita

Steve Edwards
Sea 'a e Poate

Richard Prema
Talēkita

Sinaitakala Tu'itahi
Talēkita

Tatafu Moeaki
Talēkita
(Sekelitali ki he Potungāue
Pa'anga)

Sione Ngongo Kioa
Kōvana

James Cecil Cocker
Talēkita
(Nōve 2013 – Mē 2014)

Kau Fakahoko Tu'utu'uni

'Oku kau 'i he Poate' 'a e Sea 'o e Poate', Kōvana', Sekelitali ki he Potungāue Pa'anga 'a e Pule'anga', pea mo e Kau Talēkita kehe 'e 4. Ko e Kōvana', ko e 'Ofisa Ngāue Pule 'a e Pangike' 'a ia 'oku fakahoko fatongia ki he Poate' 'i hono fakahoko 'a e ngaahi kaveinga ngāue pea mo e ngaahi tu'utu'uni fakangāue 'o e Pangike'. 'I he malumalu 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' mo e ngaahi Lao Fakatonutonu', 'oku fili 'e he Minisitā Pa'anga' 'a e Kau Talēkita ki he ta'u ngāue 'o a'u ki he ta'u 'e 5 pea 'e malava pē ke to e fakafo'ou 'a e aleapau' ke to e hoko atu 'enau ngāue'.

'I he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga', na'e pekia 'a e taha 'o e kau Talēkita', 'a ia ko James Cecil Cocker pea 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga' na'e kei 'atā pē 'a e lakanga Talēkita ko 'eni'. Na'e to e fakafo'ou 'e he Minisitā Pa'anga' pea mo e Kapineti' 'a e aleapau ngāue 'a ha ongo Talēkita 'e 2 ke hoko atu 'ena faifatongia' 'i ha toe ta'u 'e nima.

Ko e fatongia 'o e Poate 'a e Kau Talēkita' ko hono fokotu'u 'a e ngaahi kaveinga ngāue pea mo e tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule'. 'Oku kau ki ai 'a hono vakai'i ma'u pē 'a e ola 'o e ngāue 'a e Pangikē Pule' 'i he'ene fakahoko hono fatongia' pea mo hono ngāue'aki 'o e koloa mo e me'angāue 'a e Pangike'. 'Oku toe fale'i foki 'a e Poate' ki he Kōvana' 'o 'ikai ngata pē 'i hono fakalele lelei mo malu 'a e ngaahi ngāue kā ke fakapapau'i 'oku fakahoko fatongia 'o fakatatau ki he Lao 'a e Pangikē Pule' pea mo e ngaahi lao fekau'aki. 'Oku fiema'u ke fakataha 'a e Poate' tu'otaha 'i he māhina kotoa pē ke alea'i 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule' pea mo vakai'i 'a 'ene ngaahi fakahoko ngāue'.

Na'e fakahingoa 'a e Kōmiti Pa'anga mo e 'Ātita' 'a e Poate' ko e Kōmiti si'i 'a e Poate' ke fakatatau

mo e fatongia ngāue 'a e Kōmiti'. Ko e fatongia 'o e Kōmiti ni ke alea'i mo vakai'i 'a e ngaahi me'a fakapoate kotoa pē pea mo fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'a e Poate' kimu'a pea fakataha 'a e Poate'. Na'e lava ha fakataha 'e 18 'a e Kōmiti si'i 'a e Poate' 'i he lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga, pea na'e lava mo e fakataha Poate 'e 17. 'I he ngaahi fakataha ko 'eni, ko hono vakai'i ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni, ngaahi ngāue 'a e Pangike' pea mo e poupou fakafale'i pea mo e tataki ki he Kōvana'. Ko e ngaahi ngāue mo e tu'utu'uni lalahi 'a e Poate 'oku fakaikiiki atu 'i he hoko atu'.

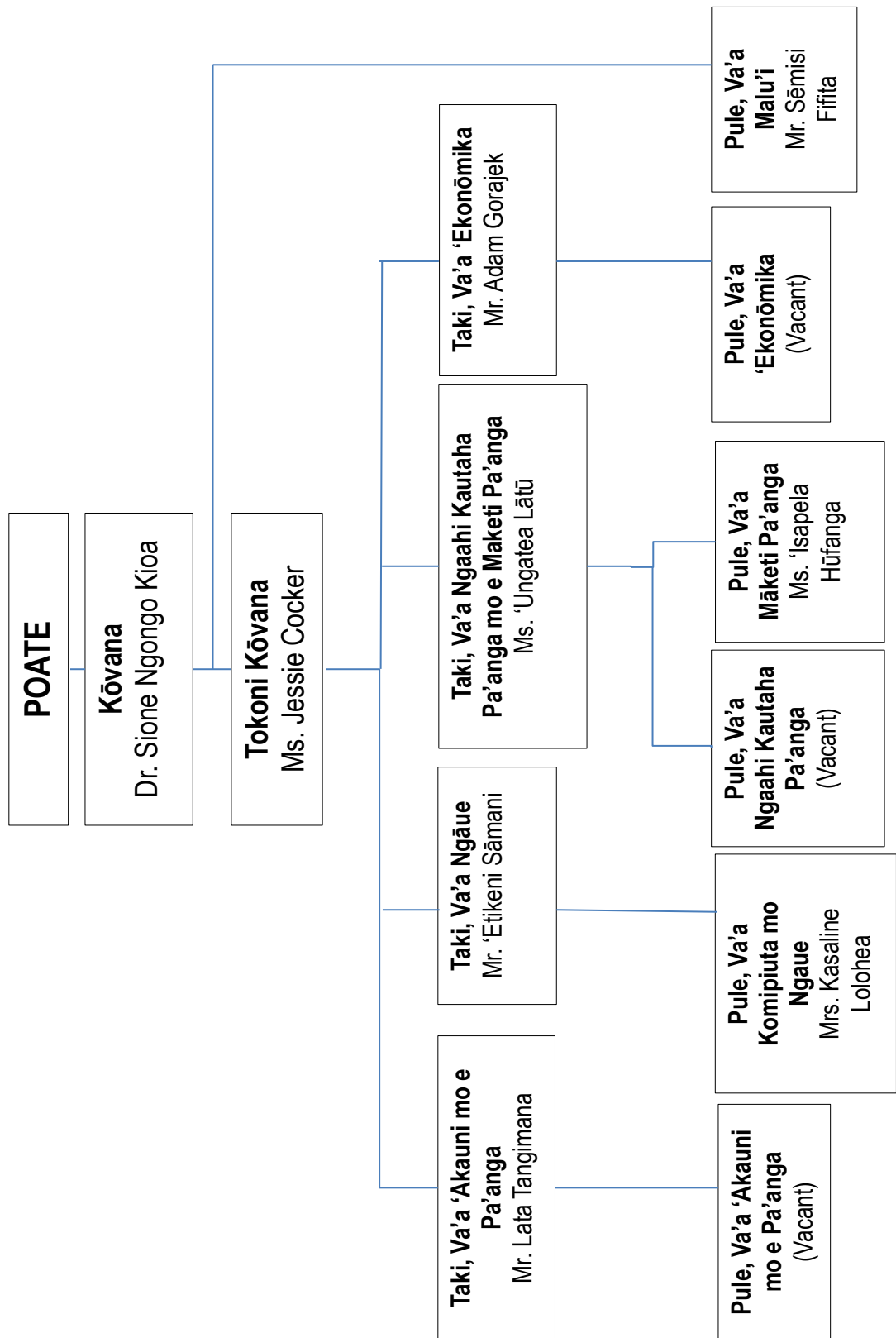
'I 'Aokosi 2013, na'e tali 'e he Kapineti' 'a e fokotu'u 'a e Kōmiti na'a nau fakahoko 'a e faka'eke'eke 'a e kau tohi kole ngāue ki he lakanga Kōvana' pea na'a nau fokotu'u ai ha taha ke hoko ko e Kōvana. Na'e tali 'e he Minisitā Pa'anga' pea pehē ki he Poate' 'a e fokotu'u 'a e Kōmiti', ke hoko 'a Sione Ngongo Kioa ko e Kōvana hono 4 'a e Pangikē Pule' ki ha ta'u ngāue 'e 5.

'I Fēpueli 2014, na'e tali 'e he kau Talēkita 'o e Poate' 'a e fokotu'u ke fakalelei'i 'a e Lao 'a e Pangikē Pule pea mo e Lao 'a e Ngaahi Kautaha Fakapa'anga' 'e he kau ngāue fakalao 'a e Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga (IMF). Ko e taumu'a 'o e fakalelei'i 'o e Lao 'a e Pangikē Pule' ke hā mai 'a e tu'unga fakatu'apule'anga ki he ngāue fakapangikē pule pea mo fakapapau'i 'oku fakakau 'a e ngaahi kautaha pa'anga 'oku 'ikai ko ha pangikē. Ko e taumu'a 'a hono vakai'i 'o e Lao 'a e Ngaahi Kautaha Fakapa'anga' ke fakakau ha ngaahi liliu ki hono tokanga'i 'o e ngaahi pangikē ke fenāpasi pea mo e ngaahi fakalakalaka fo'ou 'i he tafa'aki fakapa'anga' pea fakamahino 'a e ngaahi tu'utu'uni pē tautea 'i hano maumau'i 'a e Lao ni. Ko e ngaahi fakalelei ki he Lao 'a e Pangikē Pule', ke fenāpasi 'a e Pangike' pea mo ha ngaahi founa ngāue lelei taha 'i hano fakapapau'i 'a e ngaahi taumu'a ngāue' ke

hokohoko lelei, fakalelei'i 'a e founa tataki 'o e ngāue pea mo e ngaahi fatongia 'a e Pangikē Pule'. Na'e to e fakakau foki 'i he ngaahi fakalelei ko 'eni 'a e ngaahi founa 'e malava ai 'e he Pangikē Pule' ke ne matatali ha ngaahi akenga fo'ou 'i he tafa'aki fakapa'anga 'i he kaha'u'. Na'e toe tñaki ha ngaahi kupu fo'ou ki he Lao 'a e Pangikē Pule fekau'aki pea mo e fakalele tau'atāina, fua fatongia, mafai fakapule pea mo e ngaahi fengāue'aki mo e Pule'anga' mo e ngaahi pangike'. Ko e ngaahi fakalelei ke fakamamafa'i', na'e fai ki he ngaahi kupu fekau'aki mo e fa'u 'o e pa'anga pepa loi', ngaahi fakamatala 'oku fakapulipuli 'o 'ikai ke tuku atu. Na'e to e tñaki ki he mafai fakapule 'a e Pangikē Pule' 'a hono pule'i 'o e ngaahi ngāue totongi pa'anga, ngaahi fakamatala nō, pea mo e ngāue totongi pa'anga 'i he 'initaneti'. 'I he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga', na'e fakahū atu ki he Kapineti' 'a e ngaahi Lao Fakatonutonu ki he Lao ki he Pangikē Pule' pea mo e Lao ki he ngaahi Kautaha Fakapa'anga ke fai hano alea'i.

'I he lolotonga 'a e ta'u', na'e fakafuofua 'e he Pangike' 'e tupu 'a e tu'unga faka'ekonōmika' 'aki 'a e pēseti 'e 2.0 'i he 2013/14. Na'e fakatokanga'i 'e he kau Talēkita' 'a e hokohoko atu 'a e fakangaloku 'a e fokotu'utu'u ngāue 'a e Pangikē Pule' kae vaivai pē 'a e tupu 'a e tu'unga faka'ekonōmika. Na'e lototaha 'a e Kau Talēkita ke fakahoko ha fakataha mo e Kau Minisitā 'o e Kapineti ki he Pa'anga', Takimamata, Leipa mo e ngaahi Ngāue Pisinisi, pea mo e Tñaki Tukupau, ki ha ngaahi founa ke fakakake 'aki 'a e tupu faka'ekonōmika'. Na'e fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni mei he fakataha ko eni' 'i he Patiseti 'a e Pule'anga' ki he 2014/15 pea mo e ngaahi fakalelei ki he Lao 'a e Pangikē Pule'.

**Ngaahi Tu'unga Ngāue mo e Fatongia 'o e Kau
Ngāue
Sune 2014**

Fengāue'aki mo e Pule'anga

'Oku fakamahino 'e he Lao 'o e Pangikē Pule', 'a e fengāue'aki 'i he vaha'a 'o e Pule'anga pea mo e Pangikē Pule'. 'Oku fiema'u 'a e Pangikē Pule' ke ne fakahoko 'a e fale'i pea mo e ngaahi fakamatala 'i he taimi 'oku fiema'u ai 'e he 'Eiki Minisitā Pa'anga', pea ke fakahoko ki he Minisitā 'a e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika 'a ia 'oku felāve'i mo e ola 'o e taumu'a 'a e Pangikē Pule'. 'Oku fakahoko 'e he Pangikē Pule' 'a e fatongia ko e tefito'i pangikē, kautaha fakafongpa pa'anga pea ko e pangikē fakahū pa'anga ma'ae Pule'anga.

'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e hokohoko 'a e ngaahi fakataha 'a e Sea 'o e Poate 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga', Kōvana' pea mo e Minisitā Pa'anga' ke talanoa'i 'a e ngaahi me'a fakapangikē mo fakapa'anga, pea pehē foki ki hono fakahoko atu 'i he ngaahi līpooti kehekehe pē. 'I he ngaahi līpooti ko eni', na'e kau ai 'a e fakamatala fakauike 'o e pa'anga talifaki 'a e pule'anga' 'i muli' pea mo e lahi 'o e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike', fakamatala pa'anga fakamāhina, ngaahi fika fakamāhina ki he fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'a e Pangike', ngaahi fakamatala fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga fakamāhina ono, fakamā'opo'opo fakata'u 'o e ngaahi ngāue kuo fakahoko fakataha mo e fakamatala pa'anga fakata'u 'a e 'ātita' ki he ta'u fakapa'anga 2012/2013.

Ngaahi Fekau'aki Kehe

'Oku feinga foki 'a e Pangikē Pule' ke fakapapau'i 'oku mā'olunga 'a e tu'unga 'o e fai fatongia ki he kakai' 'i he ngaahi tu'utu'uni mo e ngāue, 'a ia 'oku fiema'u ke fakahā ki he kakai'. Na'e fakahoko 'a e fengāue'aki ko eni mo e kakai' 'i he founga 'o e fepōtalanoa'aki pea pehē foki ki he ngaahi līpooti kuo tuku atu.

'I he ngaahi līpooti', na'e tuku atu ai 'e he Pangikē Pule' 'a e Ngaahi Fakamatala Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga 'e ua, 'a ia 'oku fakaikiiki ai 'a e 'uhinga 'o e ngaahi tu'utu'uni fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga. Na'e tuku atu foki 'e he Pangikē Pule' 'a e Līpooti Fakata'u ki he ta'u fakapa'anga 2012/13, 'a ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakamatala pa'anga, fakama'opo'opo 'a e ngaahi ngāue 'a e Pangike', pea mo e fakaikiiki 'a hono sivi 'a e tu'unga fakapa'anga 'a Tonga'. Na'e tuku atu foki 'a e ngaahi fika faka'ekonōmika 'i he ngaahi līpooti fakakuata. Ko e katoa 'o e ngaahi līpooti 'a e Pangike' 'oku hā atu ia 'i he peesi 'initaneti' 'a e Pangike'.

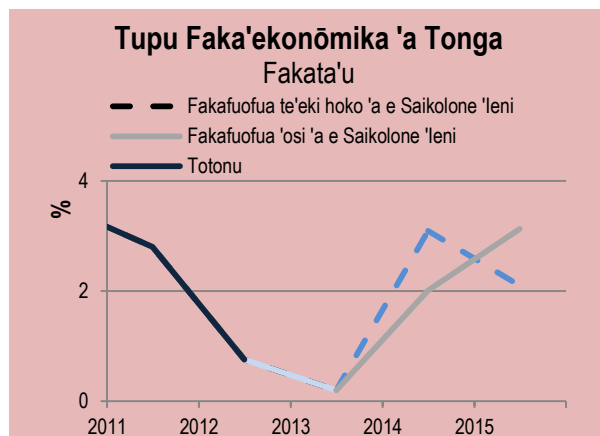
Na'e tu'o lahi 'a e fakahoko 'e he Kōvana' ha fepōtalanoa'aki mo e kakai' 'i he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga 2013/14. 'I Sune', na'a ne lea ai ki he kau folau 'a e Fale Alea 'o Nu'usila', kau fakataha 'a e Ngaahi Hoa Ngāue Fakalalakaka', pea mo e Kautaha 'a e Kau Pisinisi 'i Tonga' fekau'aki mo e tu'unga faka'ekonōmika 'a Tonga'. Na'e to e kau atu foki 'a e Kōvana' ki he fakataha 'a e Pasifiki' na'e fakahoko 'i he 'Univesiti Fakafonua 'o 'Aositelēlia 'i Kenipela'. Na'e lea ai 'o fekau'aki pea mo e Takimamata' mo e Li pa'anga mai mei muli' pea mo e tu'unga faka'ekonōmika 'e inasi ai 'a e Tonga' kotoa. Na'e hoko atu foki ki he fakataha fakamāhina ono 'a e Kōmiti Pangikē 'a Tonga' 'a ia na'e kau atu ki ai 'a e Kōvana' pea mo e kau 'Ofisa Ngāue Pule' 'a e ngaahi pangikē 'i Tonga'.

'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e ui 'e he Kōmiti Tu'uma'u ki he Pa'anga' mo e Ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga' pea mo e Kōmiti 'Ekonōmika mo Fakalalakaka 'a e Kapineti' ke fai ha tali 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi pangike' pea mo e ngaahi ngāue fakapangike'. Na'e to e lahi ange 'a e ngaahi fehu'i na'e tuku mai mei he Fale Alea' pea pehē ki he Kapineti' ke tali 'e he Pangikē Pule' pea na'e lava lelei pē hono tali 'e he kau ngāue'.

Tu'unga Faka'ekonōmika Fakalūkufua

'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e lahi 'a e ngaahi Pangikē Pule he ngaahi fonua muli' na'e kei hokohoko atu 'a hono fakangaloku 'o 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga'. Na'e makatu'unga 'eni mei he māmālie ange 'a e tupu faka'ekonōmika' mo e fakafiemālie pē 'a e hikihihi fakata'u 'o e totongi koloa'.

Ko e fakafuofua 'a e Pangikē Pule' na'e ofi 'i he pēseti 'e 2 'a e tupu 'i he tu'unga faka'ekonōmika 'a Tonga ni' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14. 'Oku mā'olunga ange 'a e fika ko 'eni' 'i he ola 'o e ta'u kuohili', tupu mei he kake 'i he ngāue langa'.

Na'e to e lahi ange 'a e ngaahi ngāue langa lalahi 'a e Pule'anga' na'e fokotu'utu'u ke fakahoko 'i he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga'. 'Oku kau 'i he ngaahi ngāue langa lalahi ko 'eni' 'a e ngāue fakalelei ki he mala'e vakapuna 'i Tongatapu' mo e ngaahi ngāue kehekehe fekau'aki mo e Mape Hala ki he Ma'u'anga Ivi Fakaenatula 'a Tonga' (Tonga Energy Road Map). Ko e ngaahi ngāue ki hono to e langa 'o e ngaahi fale nofo'anga' hili ko ia 'a e Saikolone ko 'leni', 'e toki kamata ia 'i he ta'u fakapa'anga 2014/15, koe'uhi', na'e tuku 'a e tokanga' ki he ngaahi ngāue 'oku fiema'u fakavavevave 'e he kakai'.

Ko e ngoue' 'a e tafa'aki lahi taha 'i he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakaloto fonua' (GDP), 'a

ia 'oku ofi 'i he pēseti 'e 15. 'Oku faingata'a ke fakafuofua'i 'a e tupu 'i he tafa'aki ngoue' makatu'unga mei hono kei fehu'ia 'o e ngaahi fakamatala kuo ma'u mai fekau'aki mo e ngaahi fefakatau'aki fakaloto fonua' ki he ta'u fakapa'anga 2012/13. 'Oku hoko 'eni ke ne uesia 'a e fa'unga 'o e tupu faka'ekonōmika fakaloto fonua' pea kau mai ki ai mo e ta'eta'epau ki ha to e foki 'a e ngaahi ngāue 'i he tafa'aki ngoue' ki hono tu'unga totonu' hili 'a e maumau mei he Saikolone ko 'leni'. Ka neongo ia', fakatatau ki he fakamatala na'e tuku mai mei he kau ngoue 'i Tongatapu', na'e tokoni lahi 'a e hokohoko 'a e 'uha' ki he ola lelei 'a e fua 'o e ngoue', pea mo e 'alu hake 'aki 'a e pēseti 'e 6 'a e lahi 'o e ngoue hū atu ki tu'apule'anga' 'i hono fakahoa ki he ta'u fakapa'anga 2012/13. 'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e fakafuofua 'e he Pangikē Pule' ke ofi 'i he pēseti 'e 0.0 'a e tupu 'i he tafa'aki ngoue'. Ko e ola ko 'eni' 'oku fu'u mahu'inga ia ki he tupu faka'ekonōmika fakalūkufua'.

Ngaahi Fakafuofua 'a e Pangikē Pule' ki he Ta'u Fakapa'anga 2013/14, %

	Tupu faka'ekonōmika	Vahevahe 'o e ngaahi ngāue ki he tupu faka'ekonōmika
Fakakātoa	2.0	100.0
Ngoue	0.0	14.9
Ngaahi fiema'u faka'api	0.5	2.6
Ngaahi ngāue langa	10.5	9.5
Ngāue Fefakatau'aki	3.5	10.2
Hōtele, falekai	-8.5	2.6
Ngāue fakapa'anga, malu'i	4.5	5.5
Ngaahi ngāue 'a e Pule'anga	0.5	11.7
Ngaahi 'api nofo'anga	0.0	9.2
Ngaahi ngāue'anga kehe*	2.3	33.8

*Ngaahi ngāue'anga hangee ko e ngaahi ngāue fa'u koloa mei ha mīsini, toutai, keli'anga maka, fefononga'aki mo e fetu'utaki, ako, mo'ui mo e fakasōsiale.

Ko e tafa'aki ki he ngaahi ngāue fefakatau'aki 'a ia 'oku 'iloa ko e fefakatau'aki fakalūkufua mo e fakamovetevete, na'e fe'unga ia mo e pēseti 'e 10 'o e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua'. 'I he tu'unga fakanōmipa', na'e kake si'i 'a e hū koloa mai mei tu'apule'anga' 'aki 'a e pēseti 'e 2.6 'i he kongā 'uluaki 'o e ta'u fakapa'anga 2013/14, 'a ia ko e kongā lahi ia 'o e tafa'aki fefakatau'aki'. Neongo 'oku te'eki ke tuku mai 'e he Potungāue Sitetisitika' 'a e fakamatala fakamuimui taha ki he kongā hono ua 'o e ta'u fakapa'anga', fakatatau ki he fakamatala 'o e ngaahi koniteina na'e tu'uta mai ki Tonga ni', 'oku 'i ai 'a e tupu 'i he tafa'aki ko 'eni'. Fakatatau ki he fakamatala 'a e ngaahi pangike', 'oku 'i ai 'a e holo ki he ngaahi totongi pa'anga na'a nau fakahoko', 'a ia 'oku hā mei heni 'oku 'i ai 'a e fakalalakala 'i he ngaahi tafa'aki kehe'. Ko e fakafuofua 'a e Pangikē Pule', na'e kake si'i 'a e ngaahi ngāue 'i he tafa'aki fefakatau'aki' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14.

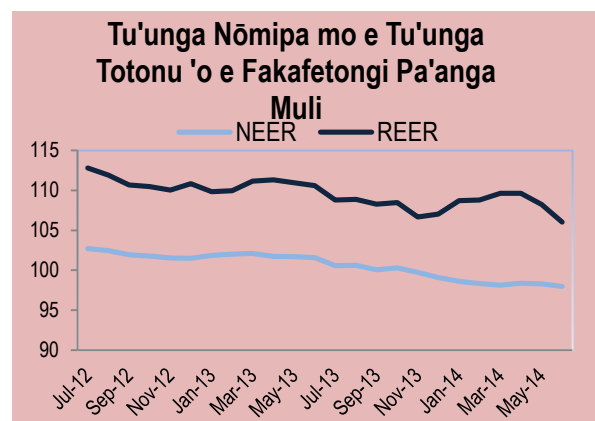
Ko e fakafuofua 'a e Pangikē Pule' na'e holo 'a e tupu 'i he ngaahi ngāue fakatakimamata' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14. Na'e holo 'a e tokolahi 'o e kau folau 'eve'eva na'e tū'uta vakapuna mai ki Tonga ni' 'aki 'a e pēseti 'e 5 pea 'oku fakamo'oni ki ai 'e he ngaahi kautaha fakatakimamata'. Na'e tui 'a e ngaahi kautaha fakatakimamata' ko e makatu'unga 'a e holo' ki he tukuaki'i 'e he Pule'anga Nu'usila' 'oku 'ikai ke malu 'a e vakapuna 'oku ngāue'aki 'e Tonga ki he puna fakalotofonua'. Neongo na'e faka'auha 'e he Saikolone ko 'Ieni' 'a e ngaahi 'api nofo'anga ki he kau folau 'eve'eva 'i Ha'apai', tautautefito ki Foa, na'e lahi pē 'a e ngaahi 'api nofo'anga na'e kei tu'u pē. Fakatatau ki he fepōtalanoa'aki na'e fakahoko 'e he kau ngāue mei he Pangikē Pule' mo e ngaahi kautaha takimamata 'e 10 'o e kautaha 'e 12 'i Ha'apai' hili pē 'a e matangi', na'e fakafuofua 'e he toko 9 'iate kinautolu 'e kakato kimu'a 'enau ngāue ki hono monomono 'o e ngaahi nofo'anga' 'i he

taimi 'oku 'ahia tokolahi taha ai 'e he kau folau 'eve'eva' 'a Tonga ni'. 'Oku pehē 'e he ngaahi kautaha takimamata 'i Ha'apai', 'e tokosi'i pē 'a e kau folau 'eve'eva ki Ha'apai' makatu'unga 'i he si'isi'i ha fie 'a'ahi mai 'a e kau folau 'eve'eva' lolotonga 'a e ngaahi ngāue langa 'oku teu fakahoko'. Ko ia na'e fakafuofua ai 'e he Pangikē Pule' 'e holo 'a e tupu faka'ekonōmika' 'i he tafa'aki ki he hōtele' mo e ngaahi falekai' 'aki 'a e pēseti 'e 8.5 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14.

Na'e kake 'a e hikihihi 'i he totongi koloa' 'aki 'a e pēseti 'e 1.5 'i he ta'u' ki Sune 2014, 'o kei ma'ulalo pē 'i he fakangatangata 'a e Pangikē Pule'. Ko e hikihihi 'i he totongi 'a e ngaahi koloa hū mai mei tu'apule'anga' na'e kake 'aki 'a e pēseti 'e 4.5 kae holo 'a e hikihihi 'i he totongi 'a e ngaahi koloa fakalotofonua' 'aki 'a e pēseti 'e 2.6.

Makatu'unga mei he māmālie 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' mo e fakafiemālie pē 'a e tu'unga 'i he hikihihi 'i he totongi koloa', na'e kei fakangaloku ai pē 'e he Pangikē Pule' 'a 'ene ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga ki he ta'u fakapa'anga 2013/14. Na'e kamata mo e faifatongia 'a e pangikē fo'ou' (Pacific International Commercial Bank) 'i Mē 2014, 'o tokoni ki hono faka'ai'ai 'a e fe'au'auhi 'i he tafa'aki 'o e ngaahi pangike'. 'I he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga', na'e holo 'a e faikehekehe 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he no' mo e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' ki he ma'ulalo taha' ko e pēseti 'e 6.9 talu mei hono 'uluaki fokotu'u 'i Sanuali 2012 'a e founda līpooti fo'ou mai 'a e ngaahi pangike' ki he Pangikē Pule'. Na'e kake 'a e palanisi 'o e ngaahi no' fakakātoa 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 'aki 'a e pēseti 'e 9.6, makatu'unga mei he holo 'a e totongi tupu' mo e lahi 'a e nō kuo tuku atu 'e he ngaahi pangike' ki he ngaahi pisinisi 'a e Pule'anga'.

Na'e holo 'a e mahu'inga 'o e tu'unga fakanōmipa 'o e fefakatau'aki Pa'anga Tonga 'i hono fakahoa ki he ngaahi fonua muli 'oku fefakatau'aki mo Tonga ni' (NEER) 'aki 'a e pēseti 'e 3.6 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14. Ko e tu'unga totonu 'o e fakafetongi pa'anga ki muli 'i he fefakatau'aki na'e holo 'aki ia 'a e peseti 'e 4.1. 'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e holo mo e fe'āmokaki 'i he fefakatau'aki koloa' 'o ofi ki he T\$245.9 miliona. Ko e pa'anga talifaki 'a e pule'anga 'i muli' na'e fe'unga mo e T\$274.4 miliona 'i Sune 2014, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 8.9 'o e koloa hū mai'

Ngaahi Me'afua 'o e Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

	Sep 2013	Tis 2013	Ma'a 2014	Sun 2014
Pa'anga Talifaki (\$TOP miliona)	254.2	271.8	274.8	274.4
Pa'anga Talifaki (koloa hū mai 'i he māhina)	8.9	9.3	9.0	8.9
Tu'unga nōmipa 'o e fetongi pa'anga ki muli	100.0	99.1	98.1	97.9
'Avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga (%)*	3.3	3.4	3.6	3.7
'Avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō' (%)*	9.5	9.2	9.0	9.0
Hikihiki 'i he tu'unga 'o e totongi koloa (fakata'u, %)	1.5	0.8	4.7	1.5
Koloa fakalotofonua	0.3	0.0	7.4	-2.6
Koloa hū mai mei muli	2.2	1.4	2.9	4.5
Tupu 'i he nō 'a e ngaahi pangikē'' (fakata'u, %)	-1.5	6.6	9.5	9.6

*Na'e liliu 'e he ngaahi pangikē 'enau founa līpooti ki he Pangikē Pule 'i Sanuali 2012, 'o 'ikai ke hokohoko ai 'a e ngaahi fika ki Sanuali 2012.

Ma'u'anga Fakamatala: Ngaahi Pangikē; Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga; Potungāue Sitetisitika

Tafa'aki ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga

'Oku hokohoko atu 'a e faifatongia 'a e Pangikē Pule' ki hono tauhi 'o e tu'unga malu mo lelei 'o e tafa'aki fakapa'anga'. 'Oku fakahoko 'eni 'aki 'a hono foaki 'o e laiseni', pule'i mo tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga' (pangikē). 'Oku hanga 'e he Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2014, 'a ia 'e kamata ngāue'aki 'i he ta'u fakapa'anga hoko mai', 'o fakamafai'i 'a e Pangikē Pule' ke ne laiseni mo tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga 'oku 'ikai ko ha pangikē.

'Oku 'i ai 'a e ngaahi pangikē 'e 5 kuo 'osi ma'u laiseni ke ngāue 'i Tonga ni. 'Oku kau ki heni 'a e pangikē fo'ou ne laiseni ko e Pangikē Fakavaha'apule'anga Fakakomēsiale 'i he Pasifiki' (PICB) ne kamata fakahoko ngāue 'i Mē 2014.

Ko e ngaahi pangikē 'oku kei tauhi pē 'a honau ngaahi 'ulu'i 'ōfisi 'i Tongatapu'. Na'e tāpuni 'e he Pangikē Westpac 'o Tonga' (WBOT) honau va'a 'i Ha'apai mo 'Eua', kae kei tauhi pē honau va'a 'i Vava'u'. 'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e to e tapuni foki 'e he Pangikē Westpac honau va'a na'e tu'u 'i he fale 'o e Kautaha 'a Tēvita Misa Fifita'. 'Oku kei tauhi pē 'e he Pangikē MBf mo e pangikē ANZ honau va'a 'i Vava'u'. Ko e Pangikē Langa Fakalalakaka 'o Tonga' ko e pangikē pē ia he taimi ni 'oku fakahoko fatongia ki he ngaahi 'otu motu 'o Ha'apai, Vava'u mo 'Eua' pea pehē foki ki Niuatoputapu mo Niuafu'ou. 'Oku to e 'i ai foki mo e va'a 'o e Pangikē Langa Fakalalakaka' 'e ua 'i Tongatapu 'a ia 'oku tu'u 'i Tatakamotonga pea mo e va'a fo'ou ne fokotu'u 'i he lolotonga 'o e ta'u' 'i Nukunuku.

'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e kei hokohoko atu 'a e ngaahi fatongia fakapangikē 'a e ngaahi pangikē' pea 'i he taimi tatau na'e fakasi'isi'i 'a e ngaahi va'a ngāue fakapangikē 'oku fakamole lahi ange'. Na'e hokohoko atu ai pē 'a hono tākaki mai 'e he Pangikē Westpac 'a e fatongia fakapangikē 'i loto 'i he 'ū falekoloa' 'o fakataumu'a ke tokoni ki he kau kasitomā 'oku nau fiema'u 'a e ngaahi fatongia fakapangikē 'i he ngaahi kolo mama'o ange' pea mo e kau kasitomā 'i Ha'apai mo 'Eua.

'Oku kei hokohoko atu 'a e Pangikē Langa Fakalalakaka 'o Tonga' 'i he'ene fai fatongia ki hono fale'i fakapisinisi 'a 'enau kau kasitoma' 'o fakafou 'i he ngaahi ako fakakulupu pē ako tāutaha. 'Oku to e 'oatu foki 'e he tafa'aki fakapa'anga 'a e Pangikē Langa Fakalalakaka 'o Tonga' ha ngaahi fale'i fekau'aki mo e ngaahi 'inivesimeni 'a 'enau kau kasitoma'.

Fatongia Fakapangikē 'i Tonga

Ngaahi Pangikē	Pangikē ANZ	Pangikē Westpac 'o Tonga	Pangikē MBf	Pangikē Langa Fakalalakaka 'o Tonga	Pangikē Fakavaha'apule'anga Fakakomēsiale 'i he Pasifiki
Ngaahi Va'a (kau ai 'a e 'ulu'i 'ōfisi 'i Nuku'alofa)	3	2	2	8	1
Ngaahi Misini Toho Pa'anga	9	8	-	-	-
Fatongia fakapangikē 'i he 'u falekoloa 'i he misini fefakatau'aki to'oto'o/Fatonga a Fakapangikē 'i loto falekoloa	150	16	-	-	-
Ngāue fakapangikē 'i he 'Initaneti	'lo	'lo	'ikai	'ikai	'ikai
Va'a Talafi Pa'anga MoneyGram	'ikai	'lo	'lo	'ikai	'ikai
Kaati Talafi Pa'anga	'lo	'lo	'ikai	'ikai	'ikai
Ngaahi Fatongia Kehe	Polokalama Malu'i Nō Fakafonua 'a e Pasifiki			Polokalama Fale'i Fakapisinisi, Ngaahi Nō iiki	

Tokanga'i mo hono Pule'i 'o e Ngaahi Kautaha Fakapa'anga kuo Laiseni

'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e hokohoko atu ai pē tu'unga lelei mo mālohi 'a e tafa'aki fakapa'anga 'a e ngaahi pangike' neongo 'a e tuai ange 'a e fakaakeake faka'ekonōmika fakalūkufua'. Na'e hokohoko atu ai pē 'a e tu'unga mā'olunga 'o e sino'i pa'anga tefito', pa'anga ngāue' pea mo e pa'anga tupu'. Na'e fakalalakaka foki mo e tu'unga lelei 'o e ngaahi koloa fakalūkufua' fakafehoanaki 'eni ki he ngaahi ta'u kuohili', ka 'oku kei fiema'u pē ke fai ha tokanga ki ai.

'I he ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e hokohoko atu 'a e tāfataha 'a e ngaahi ngāue 'a e Pangikē Pule' ki hono tokanga'i 'o e ngaahi faingata'a fakanō 'a ia 'oku felāve'i eni mo e tu'unga mā'olunga 'o e ngaahi nō palopalema'. Neongo kuo 'i ai 'a e ki'i fakalalakaka 'i he tu'unga 'o e nō palopalema' fakafehoanaki mo e ta'u kuohili', na'e kei hokohoko atu 'a e fepōtalanoa'aki 'a e Pangikē Pule' pea mo e ngaahi pangike' fekau'aki mo 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue ki hono pule'i 'a e ngaahi faingata'a fakano' mo hono tokanga'i 'o e totongi fakafoki mai 'o e ngaahi nō palopalema'. Na'e kau 'a e ta'ekakato 'a e ngaahi malu'i 'o e no' mo e tokosi'i 'a e kau fakatau 'i he māketi' ki hono fakatuai'i 'a hono totongi fakafoki 'a e ngaahi nō palopalema 'i he ngaahi pangike'. Na'e hoko 'a e faingata'a'ia ange 'a e ngaahi pisinisi tāutaha' mo e taha 'o e ngaahi kautaha 'a e Pule'anga' ki he to e lahi ange 'a e ngaahi nō palopalema'. 'Oku hokohoko atu 'a hono uesia 'e he ngaahi makatu'unga ni 'a e tupu 'a e no' ki he ngaahi tafa'aki tāutaha' 'o tatau pē 'i he tafa'aki 'o hono tuku atu 'o e ngaahi no' pea mo e tafa'aki 'o e ngaahi fiema'u no'.

Ko e tănaki fakamuimui taha atu ki he ngaahi pangike', ko e Pangikē Fakavaha'apule'anga Fakakomēsiale 'i he Pasifiki' (PICB) 'a ia na'e

kamata ngāue 'i Mē 2014. 'Oku 'amanaki ke 'omai 'e he pangikē fo'ou ko 'eni' 'a e ngaahi faingamālie lahi ange 'i he ngaahi no', fakahū pa'anga ke fili mei ai e kakai 'o e fonua', pea pehē foki ki ha ngaahi totongi tupu nō 'oku to e ma'ulalo ange.

Na'e hokohoko atu 'a hono siofi 'e he Pangikē Pule' 'a e fe'unu'aki 'a e ngaahi totongi tupu' fakataha pea mo e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike'. Na'e holo 'a e totongi tupu 'o e ngaahi no' 'o makatu'unga mei he hū mai 'a e pangikē fo'ou' mo e totongi tupu ma'ulalo taha ki he nō 'i he māketi' pea pehē ki he to e lahi ange 'a e fe'au'auhi 'i he ngaahi pangike'. 'I he tafa'aki 'e taha', na'e ki'i kake hake 'a e ngaahi totongi tupu 'o e ngaahi fakahū pa'anga' 'o hā mai 'a e kamata ke ngāue'aki 'e he ngaahi pangike' 'a 'enau pa'anga ngāue' 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

Na'e lēkooti 'e he tafa'aki fakapa'anga' ha tupu 'i he ngaahi no' makatu'unga lahi ia mei he kake 'a e ngaahi nō ki he ngaahi pisinisi 'a e pule'anga'. Na'e to e lahi ange mo e ngaahi nō na'e fe'unu'aki 'i he ngaahi pangike' tautautefito ki he ongo pangikē lalahi' 'a ia na'e makatu'unga 'eni mei he feinga 'a e ngaahi pangike' ke ma'u 'a e kau kasitomā lelei 'aki 'enau tuku mai ha ngaahi totongi tupu lelei ange ki he nō ma'ae kau kasitomā lelei ko eni.

Na'e fakalelei'i 'e he Pangikē Pule' 'a 'ene Ngaahi Tohi Tu'utu'uni fika tolu (3) ki he Ngaahi Tautea Totongi Pa'anga', Tohi Tu'utu'uni fika fa (4) ki hono Fakaha 'o e Ngaahi Totongi Tupu mo e Totongi ki he Fakahoko Fatongia 'a e ngaahi pangike', Tohi Tu'utu'uni fika valu (8) ki he Fe'unga mo Taau 'a e Kau Ma'u Mafai 'a e ngaahi pangike', pea mo e Tohi Tu'utu'uni fika hiva (9) ki he Founa Pule. Na'e tănaki atu ki heni pea mo e Fakahinohino 'a e Pangikē Pule' ki he Founa Laiseni 'o ha pangikē 'o hoko ia ko e Tohi Tu'utu'uni fika tahaua (12). Na'e fakahoko 'a e

ngaahi liliu ko eni', 'a ia ne kamata ngāue'aki 'i Mē 2014, ke fakamālohi'i ai 'a e ngaahi founa ki hono tokanga'i 'o e ngaahi pangike' ke fenāpasi mo e ngaahi fakalakalaka 'i he tafa'aki fakapa'anga' pea pehē ki hono tokanga'i 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau kasitoma'. Na'e fokotu'utu'u foki 'a e ngaahi liliu ni ke fakatatau mo e ngaahi fakalakalaka 'i he ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi founa ngāue lelei 'i he ngaahi fonua kehe'.

Na'e hokohoko atu 'a hono fakamālohi'i 'a hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule' 'aki 'a hono sivi fakata'u 'o e tu'unga 'o e fakahoko 'e he ngaahi pangike' 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pangikē Pule' pea na'e kau 'i heni 'a e 'a'ahi ki he ngaahi pangike' ke fakapapau'i 'a 'enau fai pau ki he tu'utu'uni fika 4 fekau'aki mo hono fakahā mahino ki he kasitoma' 'a e ngaahi totongi tupu 'i he no'.

Na'e fakahoko 'a e ngaahi fakataha fakamāhina 'a e ngaahi pangike' tāutaha pea mo e Pangikē Pule' ke alea'i 'a 'enau ngaahi ngāue pea mo vakai'i 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo 'enau ngaahi fokotu'utu'u ngāue makatu'unga mei he ngaahi fakalakalaka 'i he māketi' ke fakapapau'i 'e kei hokohoko atu 'enau fakahoko fakapotopoto honau ngaahi fatongia' pea mo fai fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Pule'. Na'e tokoni foki 'a e ngaahi fakataha ko 'eni' ki he ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Pangikē Pule' ki he kaha'u'.

'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e tokoni mai ai 'a e tafa'aki fakalao 'o e Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga' (IMF) ki he ngāue ki hono to e vakai'i 'a e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' pea mo e Lao ki he Ngaahi Kautaha Fakapa'anga'. Ko e ngaahi fakalelei' na'e fakakau ai 'a e tākaki atu 'a e ngaahi tu'utu'uni fakavaha'apule'anga fakamuimui taha 'o felāve'i mo e ngaahi ngāue fakapangike', pea pehē foki ki he ngaahi liliu

mahu'inga ke makatu'unga ai 'a e to e lelei ange 'a hono tokanga'i 'o e ngaahi pangike' 'o fakatatau ki he tu'unga lolotonga 'o e ngaahi tafa'aki fakapa'anga. 'Oku tākaki atu foki 'e he ngaahi liliu ko eni ki he Lao' 'a hono fakakau mai 'o e ngaahi kautaha fakapa'anga kehe 'oku 'ikai ko ha pangikē ke tokanga'i 'e he Pangikē Pule'. 'E toki fakahū atu 'a e ngaahi fakatonutonu ki he ngaahi lao ki he Kapineti' 'i 'Aokosi 2014.

'A'ahi/Sivi'i 'o e Ngaahi Līpooti 'a e Ngaahi Pangike'

Na'e fakahoko atu ai pē 'a e 'a'ahi ki he ngaahi pangike', 'a ia ko e konga mahu'inga eni 'o e ngāue ki hono tokanga'i 'o e ngaahi kautaha fakapa'anga kuo laiseni'. Na'e fakahoko ai 'e he Pangikē Pule' ha 'a'ahi ki he taha 'o e ngaahi pangike' 'i Fēpueli 2014 ke muimui'i 'a hono fakahoko 'o e ngaahi fokotu'utu'u ngāue na'e fokotu'u atu 'i he 'a'ahi na'e fai 'i Mē 2013. Na'e fakahoko foki mo e 'a'ahi 'i 'Epeleli 2014 ki he pangikē fo'ou', ke fakapapau'i kuo fakakakato 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pangikē Pule' kimu'a pea kamata ngāue 'i Mē 2014, 'a ia na'e tokoni'i eni 'e he tokotaha taukei na'e fakapa'anga 'e he Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga' (IMF) pea mo e Senitā 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale' (PFTAC). 'E kei hokohoko atu 'a e ngaahi 'a'ahi 'a e Pangikē Pule' ki ha pangikē tāutaha 'o fakata'u ua 'i he ta'u fakapa'anga ka hoko'. Na'e toloi 'a e teu 'a'ahi ki he taha 'o e ngaahi pangike' ki he ta'u kaha'u' tupu mei he ngaahi ngāue kehe ne mo'ua ki ai 'a e pangikē ko eni.

Sisitemi Totongi Pa'anga

'I Nōvema 2013, na'e to e fakahoko 'e he Pangikē 'a Māmani' (World Bank)/Kautaha Fakapa'anga Fakamāmani Lahi (IFC) 'a e ako fekau'aki mo e Sisitemi Totongi Pa'anga Fakafonua. Na'e fakataumu'a 'a e ako ni ke fakapapau'i 'a e ngaahi fiema'u fakapisinisi mo e fakatekinikale ke mateuteu ki he fakalelei'i 'o e sisitemi totongi

pa'anga mo e ngāue 'i Tonga ni'. Na'e to e fiema'u 'e he timi ngāue ke nau sivi'i 'a e ngaahi fiema'u fakatekinikale 'oku kaungā ki he Pangikē Pule' pea mo e ngaahi pisinisi' tāutaha, 'o fakatefito 'i he'enau ngaahi sisitemi totongi pa'anga mo e sisitemi ngāue. Ko e tohi kole ki he fakamatala 'e fakahū ki he Pangikē Pule' 'i Siulai 2014, 'e tokoni eni ki hano fa'unga ha sisitemi totongi pa'anga fakafonua 'i he fonua'.

'I Sune 2014, na'e 'omai 'e he timi mei he Pangikē 'a Māmani' ki he Pangikē Pule', 'a e līpooti 'i hono 'analaiso 'o e kovi mo e lelei 'o e hiki ki he sisitemi pa'anga faka'ilekitulōnika fo'ou. Na'e fakamamafa'i mai 'e he līpooti ni 'a e ngaahi liliu 'e ala hoko pea mo e pa'anga 'e malava 'o tākaki 'e he fonua' 'o kapau 'e fai ha hiki ki ha sisitemi faka'ilekitulōnika 'oku vave mo lelei ange. Neongo 'a e ngaahi lelei ko eni', ko e sisitemi fakafetongi sieke lolotonga' 'oku ne kei 'omai pē 'a e ola tatau tukukehe ange 'a e 'ikai ke fakahoko 'a e ngaahi fakafetongi' 'i he taimi pē ko ia'.

Na'e fokotu'u 'a e kulupu ngāue 'a e Sisitemi Totongi Pa'anga 'a e Pasifiki' (Pacific Payments Remittances and Securities and Settlement) ke ne faka'ai'ai 'a e vā fengāue'aki mo e fetu'utaki fekau'aki mo e sisitemi totongi pa'anga'. 'Oku 'amanaki 'e tokoni 'a e kulupu ngāue ki he feinga 'a Tonga' ke faka'ai'ai 'a e malu mo e lelei 'o e sisitemi totongi pa'anga'.

Ola Fakapa'anga 'o e Ngaahi Ngāue 'a e Ngaahi Pangike'

Na'e tupu hake 'aki 'a e \$27.7 miliona (pēseti 'e 5.3) ki he \$548 miliona 'a e ngaahi koloa fakakātoa 'a e ngaahi pangike' 'i he 2013/14. Ko e tupu ko eni' na'e makatu'unga ia mei he kake'aki 'a e \$24.2 miliona (pēseti 'e 9.6) 'i he ngaahi nō fakalūkufua'. Na'e makatu'unga 'a e kake 'a e nō, mei he ngaahi nō fo'ou ki he ngaahi pisinisi 'a e pule'anga'. 'I he taimi tatau na'e toe lahi foki mo e ngaahi nō pisinisi tāutaha ne totongi 'osi pea mo e

ngaahi nō pisinisi palopalema ne faka'atā 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

'I he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga 2013/14, ko e fakakātoa 'o e ngaahi nō te'eki totongi', na'e kau ki ai 'a e ngaahi nō ki he ngaahi pisinisi tāutaha 'o kau ai 'a e ngoue' mo e toutai' (pēseti 'e 33.6), nō tāutaha' (pēseti 'e 50.3 'a ia ko e pēseti 'e 33.8 ai ki he nō fale), mo e nō ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga' (pēseti 'e 15.1) fakahoa ki he pēseti 'e 40.4, pēseti 'e 53 ('a ia ko e pēseti 'e 34.9 ai ki he nō fale) pea mo e pēseti 'e 6.7 'i he ta'u kuo 'osi'.

Ngaahi 'Akauni Fakahū Pa'anga 'a e Ngaahi Pangikē

	2012/2013	2013/2014
Fakahū Pa'anga Taimi Nounou		
Lahi 'o e ngaahi 'Akauni	17,104	20,953
Lahi 'o e Pa'anga kuo Fakahū (\$m)	130.1	143.3
Fakahū Pa'anga Tohi Pangikē		
Lahi 'o e ngaahi 'Akauni	31,760	34,486
Lahi 'o e Pa'anga kuo Fakahū (\$m)	48.6	53.7
Fakahū Pa'anga Taimi Tu'upau		
Lahi 'o e ngaahi 'Akauni	2,321	2,236
Lahi 'o e Pa'anga kuo Fakahū (\$m)	146.7	144.8
Lahi 'o e ngaahi 'Akauni Fakakātoa	51,185	57,675
Lahi 'o e Pa'anga kuo Fakahū Fakakātoa(\$m)	325.4	341.8

Ko e fakakātoa 'o e ngaahi mo'ua 'o e ngaahi pangike' na'e kake'aki 'a e \$6.2 miliona (pēseti 'e 1.5) ki he \$421 miliona. 'Oku makatu'unga 'eni mei he tupu'aki 'a e \$17.8 miliona (pēseti 'e 5.2) 'i he fakahū pa'anga fakakātoa 'o fakahoa ki he tupu \$7.9 miliona (pēseti 'e 2.4) 'i he ta'u fakapa'anga 2012/13. Ko e tupu ko eni' 'oku fakahā mai ai 'a e tupu 'i he fakahū pa'anga nounou. 'I he tafa'aki 'e taha', ne holo hifo 'a e pa'anga talifaki ki he ngaahi nō palopalema' 'aki 'a e \$6.3 miliona (pēseti 'e 22) tupu eni mei he holo 'a e ngaahi nō palopalema' 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

Ko e lahi fakakātoa 'o e 'akauni fakahū pa'anga ne līpooti mai 'e he ngaahi pangike' na'e kake'aki 'a e pēseti 'e 12.7 ki he 57,675, pea kake'aki 'a e pēseti

'e 5.0 ki he \$341.8 miliona e fakahū pa'anga fakalūkufua'.

Ola Fakapa'anga 'o e Ngaahi Ngāue 'a e Ngaahi Pangike'

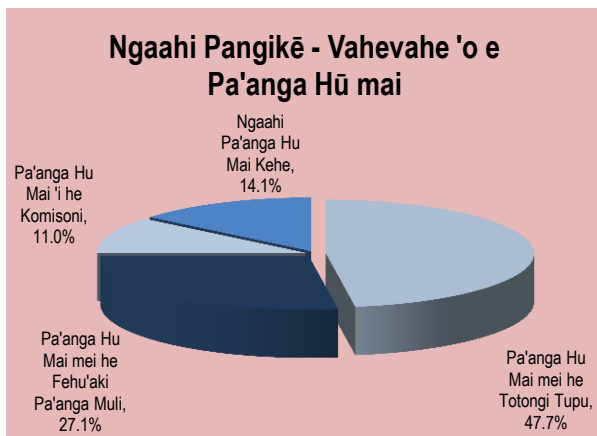
	2012/13	2013/14
Tupu te'eki Tuku'hau'i (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	2.5	2.9
Tupu 'osi Tuku'hau'i (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	1.7	2.3
Fakakātoa 'o e Pa'anga Hū Mai (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	8.1	7.8
Pa'anga Hū Mai 'i he Totongi Tupu (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	4	3.6
Pa'anga Hū Mai Kehe (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	3.8	3.9
Fakamole Fakakātoa (% 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua)	5.1	4.8
Sino'i Pa'anga Tefito 'a e Ngaahi Pangikē (%)	35.2	39.8

Ko e Tupu Fakapa'anga 'a e Ngaahi Pangike'

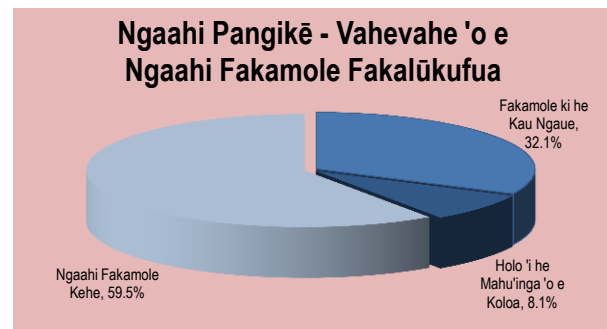
Na'e lelei ange 'a e tupu 'a e ngaahi kautaha fakapa'anga 'i he ta'u ne ngata mei Sune 2014 'i hono fakahoa ki he ta'u kuohili'. Na'e fe'unga fakakātoa 'a e tupu fakata'u 'osi tuku'hau'i 'a e ngaahi pangike' mo e \$12.2 miliona 'i he faka'osinga 'o e ta'u ki Sune 2014, 'a ia 'oku tataua ia mo e pēseti 'e 2.3 'o e 'avalisi 'o e ngaahi koloa fakalūkufua', 'o fakahoa ki he tupu \$8.9 miliona 'i he ta'u kuohili', 'a ia 'oku tataua ia mo e pēseti 'e 1.7 'o e 'avalisi 'o e ngaahi koloa fakalūkufua'. Ko e fakalakalaka 'i he tupu 'i he ta'u ni' na'e makatu'unga ia mei he holo hifo 'i he fakamole ki he pa'anga talifaki ki he ngaahi nō palopalema' ki he pēseti 'e 0.2 'o e 'avalisi 'o e koloa fakalūkufua' 'o fakahoa ki he pēseti 'e 0.5 'i he ta'u kuo 'osi'. Ko e holo ko eni' 'oku ne fakahā mai ai 'a e ngaahi nō palopalema na'e faka'ataā 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Na'e to e holo foki e ngaahi fakamole kehe ki he pēseti 'e 4.8 'o e 'avalisi 'o e ngaahi koloa

fakalūkufua 'i Sune 2014 mei he pēseti 'e 5.1 'i he ta'u kuohili', 'a ia na'e makatu'unga 'eni mei he holo 'i he ngaahi fakamole ki he ngaahi fatongia fakapangikē 'oku tuku atu ki he ngaahi kautaha 'i tu'a' pea mo e ngaahi totongi ki he kau taki ngāue mei he ngaahi va'a 'i muli 'o e ngaahi pangike', pea pehē foki ki he ngaahi fakamole kehe ki hono fakalele 'o e ngāue 'o e ngaahi pangike'.

Na'e hokohoko atu ai pē 'a e holo hifo 'a e pa'anga hū mai fakalūkufua' 'o fakahoa ki he 'avalisi 'o e mahu'inga fakalūkufua 'o e ngaahi koloa mei he ta'u fakapa'anga 2011/2012 ki he pēseti 'e 7.8 'i he ta'u ni' mei he pēseti 'e 8.1 'i he ta'u fakapa'anga 2012/13. Na'e tupu e holo ko eni' mei he lahi ange 'a e kake hake 'a e 'avalisi 'o e ngaahi koloa fakalūkufua', 'i hono fakahoa ki he kake hake 'a e pa'anga humai fakalūkufua 'i he ta'u'. Na'e holo 'a e kongā 'o e pa'anga hū mai fakalūkufua 'a e ngaahi pangike' mei he totongi tupu' ki he pēseti 'e 47.7 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 'o fakafehoanaki 'eni mo e pēseti 'e 50.7 'i he ta'u fakapa'anga 2012/13 pea na'e mei tataua 'eni mo e tupu hake 'i he kongā 'o e pa'anga hū mai fakalūkufua mei he ngaahi ngāue kehe 'a e ngaahi pangike' ki he pēseti 'e 52.3 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 mei he pēseti 'e 49.3 'i he ta'u kuohili'. Ko e tupu 'i he pa'anga hū mai mei he ngāue kehe 'a e ngaahi pangike' na'e makatu'unga ia mei he kake 'i he pa'anga hū mai 'i he komisoni' mo e ngaahi totongi ki he fakahoko fatongia 'a e ngaahi pangike' mo e pa'anga hū mai mei he fefakatau'aki pa'anga muli' ki he pēseti 'e 11 mo e pēseti 'e 27.1 mei he pēseti 'e 10.6 mo e pēseti 'e 25.8 'i he ta'u kuohili'.

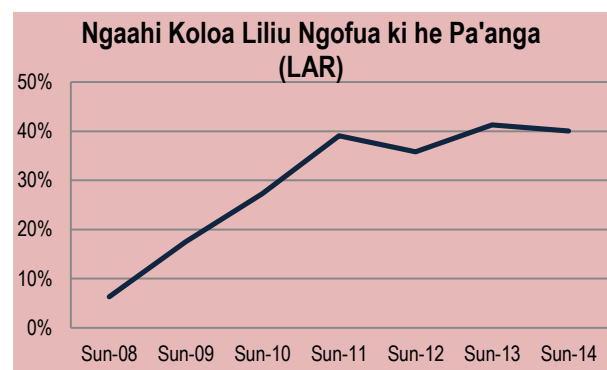

Na'e holo 'a e fakamole fakalūkufua 'a e ngaahi pangike' ki he pēseti 'e 4.8 'o e 'avalisi 'o e mahu'inga fakalūkufua 'o e ngaahi koloa' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14, 'o fakahoa ki he pēseti 'e 5.1 'i he ta'u fakapa'anga 2012/13. Na'e makatu'unga 'eni 'i he holo 'a e ngaahi fakamole kehe 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Na'e fakafuofua ki he pēseti 'e 32.1 'o e fakamole ki he fakalele 'o e ngāue 'a e ngaahi pangike', ko e totongi 'o e kau ngāue', 'a ia ko e hiki hake eni mei he pēseti 'e 27 'i he ta'u kuohili' 'o fakahā 'i ai 'a e ngaahi fakamole ki he vāhenga mālōlō 'a e kau ngāue 'o e taha 'o e ngaahi pangike' ne tapuni hono ngaahi va'a pea pehē ki hono fakatokolahi e kau ngāue 'a e pangikē 'e taha 'oku lolotonga fakahoko e ngāue ki hono fakalahi 'ene ngaahi ngāue fakapangike'. Na'e fe'unga mo e pēseti 'e 8.1 'o e fakamole fakalūkufua ki he fakalele 'o e ngāue 'a e ngaahi pangike', pea ko e palanisi 'a ia ko e pēseti 'e 59.3 ko e ngaahi fakamole ia ki he ngaahi koloa mo e ngaahi ngāue kehekehe 'oku fiema'u ki hono fakahoko 'a e ngāue 'a e ngaahi pangike'. Ko e holo 'eni mei he pēseti 'e 64.2 'i he ta'u kuohili' 'o makatu'unga ia mei he si'isi'i ange 'o e ngaahi fakamole ki he ngaahi fatongia fakapangikē 'oku tuku atu ki he ngaahi kautaha 'i tu'a pea mo e ngaahi totongi ki he ngaahi va'a 'o e ngaahi pangikē 'i muli'.

Pa'anga Ngāue

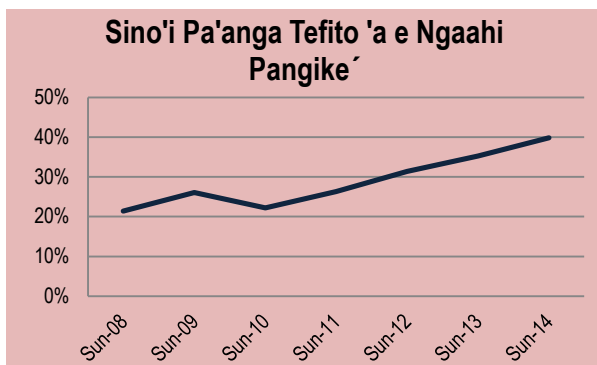
Nāe í ai á e holo í he pa'anga ngāue á e ngaahi pangike' 'i he lolotonga á e taú 2013/14. Ko e holo ko ia á e koloa liliu ngofua fakalūkufua, áki á e \$2.5 miliona, fakataha mo e kake hake á e nō í he taú ni', na'a ne fakatupunga ai á e holo í he pa'anga ngāue á e ngaahi pangike'. Na'e kake hake á e ngaahi nō fakalūkufua' ki he pēseti é 71.2 ó e fakahū pa'anga' fakakātoa mei he pēseti é 66 í Sune 2013. Na'e holo hifo 'a e lahi 'o e ngaahi koloa liliu ngofua ki he pa'anga 'a e ngaahi pangike' ki he pēseti 'e 40 í he taú 2013/14, fakahoa eni ki he pēseti 'e 41.3 'i Sune 2012/13, ka 'oku kei mā'olunga ange pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule' 'a ia ko e pēseti 'e 5.

Sino'i Pa'anga Tefito

'Oku kei 'i he tu'unga lelei mo mālohi 'a e sino'i pa'anga tefito 'a e ngaahi pangikē pea 'oku kei mā'olunga ange 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pulē á ia ko e pēseti é 15. Na'e kake hake ki he pēseti 'e 39.8 'a hono

fakataha'i 'o e ngaahi sino'i pa'anga tefito 'a e ngaahi pangike', 'i he faka'osinga 'o Sune 2014, fakahoa ia ki he pēseti 'e 35.2 'i he táu kuohili' pea ko e tu'unga mā'olunga taha 'eni kuo a'u ki ai talu mei Sune 2010. Ko e kake lahi ko eni 'a e sino'i pa'anga tefito 'a e ngaahi pangike', 'oku makatu'unga ia 'i he hū mai á e pangikē fo'ou ko e Pangikē Fakavahaápuleánga Fakakomēsiale í he Pasifiki' (PICB) fakataha pea mo e fakalakalaka 'i he pa'anga tupu fakalūkufua'.

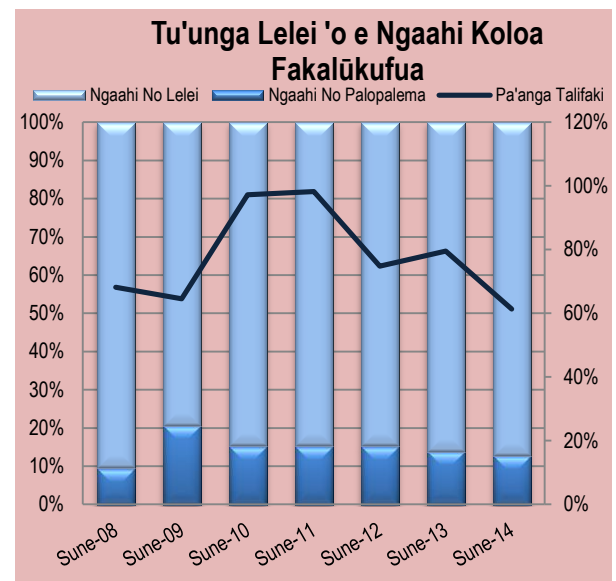

Tu'unga Lelei 'o e Koloa Fakalūkufua

Na'e kei fiema'u pē 'a e tokanga lahi ki he tu'unga lelei 'o e koloa fakalūkufua 'a e ngaahi pangike' 'i he lolotonga e ta'u 'o ngata 'i Sune 2014. Na'e kake hake 'a e ngaahi nō palopalema' 'aki 'a e \$0.1 miliona (pēseti 'e 5.4) ki he \$35.1 miliona 'o fakahoa ia ki he \$35.0 miliona 'i Sune 2013. Ko e kake hake ko 'eni 'i he mahu'inga 'o e ngaahi nō palopalema' na'e tupu ia mei he lahi ange 'a e ngaahi nō lalahi ne palopalema 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Ka neongo ia', ko e tu'unga 'o e ngaahi nō palopalema ki he nō fakakātoa' na'e fakalakalaka mei he pēseti 'e 13.9 ki he pēseti 'e 12.7 tupu eni mei he kake 'i he ngaahi nō fakalūkufua. Ko e fakakātoa 'o e ngaahi nō palopalema', ko e nō ki he ngaahi pisinisi' (pēseti 'e 55.3) tautautefito ki he ngaahi hōtele mo e ngaahi falekai, ngaahi falekoloa, pea pehē foki ki he ngaahi nō fale mo e ngaahi nō fakatāutaha (pēseti 'e 27.5).

Na'e holo 'a e pa'anga talifaki ki he ngaahi nō palopalema' 'aki 'a e \$6.3 miliona (pēseti 'e 22.6)

ki he \$21.5 miliona makatu'unga eni mei he ngaahi nō ne faka'atā atu 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Ne to e holo foki 'a e ngaahi pa'anga talifaki ki he ngaahi nō palopalema' ki he pēseti 'e 61.4, fakahoa ki he pēseti 'e 79.5 'i Sune 2013. 'Oku fengāue'aki vāofi 'a e Pangikē Pule' pea mo e ngaahi pangike', ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha pa'anga talifaki fe'unga ki he ngaahi nō palopalema' 'o fakafou 'i hono līpooti tonu mai 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa 'oku malu'i 'aki 'a e ngaahi nō palopalema'.

Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga

Ko e Pangikē Pule' 'oku ne fakahoko 'a e ngāue Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Lao ki hono fe'ave'aki fakapulipuli 'o e pa'anga kākā mo e ngaahi koloa ma'u mei he hia. Ko e fatongia 'o e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' ko hono fakapapau'i 'a e hao mo e malu 'a e tafa'aki fakapa'anga' mei hono fe'ave'aki fakapulipuli 'o e pa'anga kākā mo e ngaahi ngāue fakatautoitoi. 'Oku ne tokoni ai pē 'i he taimi tatau ki hono fakahoko 'a e taha 'o e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pangikē Pule' ko hono tauhi 'o e tu'unga malu 'o e tafa'aki fakapa'anga'.

Ko e ngaahi ngāue mo e fatongia 'o e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' 'oku ha ia 'i he Lao ki he ki hono Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kākā mo e

Koloa ma'u mei he hia 'a ia 'oku kau ki ai 'a hono fa'u 'o ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue pea mo hono fakapapau'i 'a hono fakahoko'.

'I he lolotonga 'o e ta'u 2013/14, na'e hokohoko atu ai pē 'a e ngāue ki hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni mei he ngaahi liliu 'i he lao na'e fakahoko 'i he 2010, pehē ki he ngaahi fokotu'u mei he līpooti fakafuofua 'a Tonga 'i he 2010. 'I Nōvema 2013, na'e tali ai 'a e lao ki hono ta'ofi 'o e Tautoitoi mo e Fa'ufa'u fai hia Fakavaha'apule'anga 'a ia 'oku ne to e fakalahi mai 'a e ngaahi tu'utu'uni fakalao ke muimui ki ai 'a e ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli'. Na'e fakahoko ai pē 'e he Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' mo ha ako ma'ae ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' ke lahi ange 'a 'enau 'ilo ki honau ngaahi fatongia kuo tu'utu'uni 'e he lao' pea mo hono founa fakahoko foki.

Tupunga 'i hono tāpuni ko ia 'e he ngaahi pangikē 'e ni'ihī 'a e 'akauni 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli', na'e fakahoko ai 'a hono tokangaekina makehe 'e he Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' 'a e ngaahi kautaha ni. Koe'uhi ko e mahu'inga 'a e ngaahi kautaha ni ki he lī pa'anga mei muli' pea mo e 'ekonōmika 'o e fonua', na'e tokanga makehe ai 'a e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' ke to e fakalakalaka ange 'a 'enau fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo hono fe'ave'aki fakapulipuli 'o e pa'anga kākā mo e pa'anga hiamatea ke malava ke kei fakaava pē 'e he ngaahi pangike' 'a e 'akauni 'a e ngaahi kautaha ni. 'I he tokoni mai 'a e Kautaha Līpooti Pa'anga 'a 'Aositelēlia' (AUSTRAC), na'e fa'u ai ha tohi fakahinohino ke tokoni'i 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' ki hono fakahoko honau ngaahi fatongia kuo tu'utu'uni'i 'e he lao' 'a ia na'e kamata ngāue'aki eni 'i Fēpueli 2014.

Na'e kau fakataha 'a e tafa'aki 'o e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' pea mo e tafa'aki 'oku ne

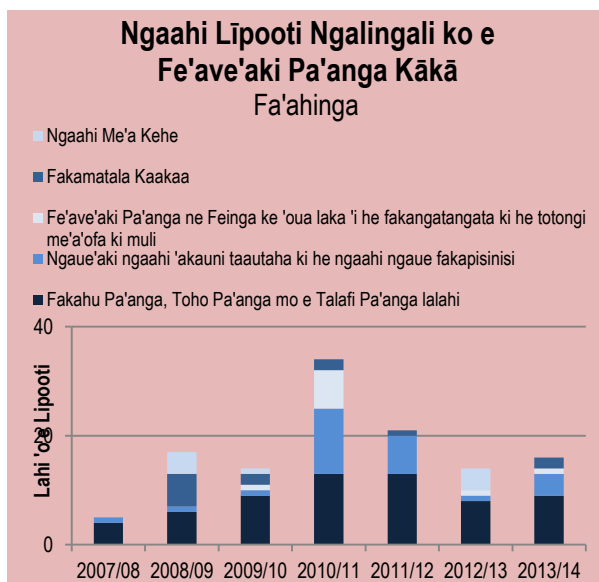
tokanga'i 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' 'i he ngaahi 'a'ahi ki he ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' 'a ia ko hono fakafo'ou fakata'u 'a 'enau ngaahi laiseni'. Na'e fakafiemālie pē 'a e fakahoko 'e he ngaahi kautaha ni 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he fakafepaki'i 'o e fe'ave'aki 'o e pa'anga kākā'.

Na'e kau fakataha 'a e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' mo e ngaahi mēmipa 'o e Kōmiti Ngāue ki he fe'ave'aki pa'anga mo e ngaahi koloa ma'u mei he hia mo e fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue fakatautoitoi' ki hono fa'u 'o e līpooti hono fa 'a Tonga fekau'aki mo e ngaahi ngāue kuo fakahoko, 'i he teuteu ki he fakataha fakata'u hono 17 'a e Kulupu 'a 'Esia mo e Pasifiki ki hono fakafepaki'i 'o e fe'ave'aki pa'anga kākā mo e ngaahi ngāue fakatautoitoi (APG) 'i Siulai 2014. Tupu mei he tu'unga fakafiemālie kuo a'u ki ai 'a hono fakahoko 'o e ngaahi tu'utu'uni ki he fakafepaki'i 'o e ngaahi fe'ave'aki pa'anga kākā mo e ngaahi ngāue fakatautoitoi', 'oku 'ikai ai ke to e fiema'u ha līpooti hokohoko mei Tonga ka ke fakahoko fakata'u pē 'a e līpooti'.

Lahi 'o e Līpooti Ngalingali ko ha fe'ave'aki pa'anga kākā

	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Lahi 'o e Līpooti	14	34	21	14	16

Na'e fakahoko mai mei he ngaahi pangikē fakakomēsiale' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' ha ngaahi līpooti ngalingali ko ha fe'ave'aki pa'anga kākā 'e 16, ko e holo'aki eni 'a e pēseti 'e 14 mei he ta'u kuohili'. Na'e tokoni ki he holo ko eni' 'a e to e lelei ange 'a e 'ilo 'a e kau ngāue' ki he ngaahi fakahinohino 'o malava ai ke nau tala 'a e founa 'oku fakahoko'aki ha līpooti ngalingali ko ha fe'ave'aki pa'anga kākā.

Ko e founa lahi taha 'oku ala ngāue'aki ki he fe'ave'aki pa'anga kākā ko e fakahū mo e toho pa'anga mo e talafi pa'anga lalahi 'oku 'ikai ke fenāpasi mo e tu'unga fakapa'anga 'o e kasitomā pē 'oku 'ikai malava ke fakapapau'i 'a e founa na'e ma'u'aki 'a e pa'anga ni. Ko e līpooti 'e 4 na'e fekau'aki ia mo hono ngāue'aki 'o e ngaahi 'akauni fakatāutaha ki he ngaahi ngāue fakapisinisi, ko e kamata eni mei he līpooti 'e 1 'i he ta'u kuo 'osi'. Ko e ngaahi līpooti kehe' na'e fekau'aki ia mo hono fakahū 'o ha pa'anga muli, ngāue'aki 'o ha 'akauni fakataumu'a kākā pea mo e fe'ave'aki pa'anga ne feinga ke 'oua 'e ma'u 'e he ngaahi tu'utu'uni fakangatangata 'a e Pangikē Pule' fekau'aki mo e fe'ave'aki pa'anga muli. Na'e fakahoko mai ha līpooti 'e 2 felāve'i mo ha fakamatala kākā (scam) 'i he ta'u ni.

'I he hili hono 'analaiso 'o e ngaahi līpooti fakakātoa 'e 16, na'e tuku atu ki he Va'a Fakatotolo 'a e Potungāue Polisi' ha līpooti 'e 11 ke fai ha ngāue makehe ki ai. Na'e tuku atu mo ha līpooti 'e 2 ki he ngaahi ma'u mafai kehe 'o hangē ko e Potungāue Tānaki Pa'anga fekau'aki mo e ngaahi ngāue ngalingali ko e feinga ke 'atā mei he totongi tukuhau ki he Pule'anga', pea mo e Potungāue Ki Muli fekau'aki mo e ngaahi ngāue ngalingali 'oku nau maumau'i 'a e Lao ki he Kakai Hū Mai. 'E

tokoni 'a e fakamo'oni 'o e Aleapau Femahino'aki (Memorandum of Understanding) mo e ngaahi Potungāue Ma'u Mafai' 'i 'Aokosi 2014 ki hono fakafaingofua'i 'a e fe'ave'aki 'o e ngaahi fakamatala, fetokoni'aki mo e ngāue fakataha ki he fakatotolo mo e faka'ilo 'o e ngaahi hia lalahi 'o kau ai 'a e fe'ave'aki pa'anga kākā mo hono fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue fakatautoitoi.

Na'e fakahoko 'e he Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' ha ngaahi ngāue ki hono ma'u mai 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha ngaahi kautaha pē kakai 'o fakatatau ki he ngaahi kole ne fai mei he ngaahi tafa'aki kehekehe pē. Na'e hokohoko atu ai pē 'a hono tufaki 'a e lisi mei he Potungāue Pa'anga 'a 'Amelika' (United States Department of The Treasury Office of Foreign Assets Control) fekau'aki mo e ngaahi fonua 'oku 'ikai ke nau muimui ki hono fakafepaki'i 'o e fe'ave'aki 'o e pa'anga kākā mo e pa'anga hia matea mo hono fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue fakatautoitoi, mo e nī'ihī 'oku kaungā ki he hia ni.

Ngaahi Līpooti Ngalingali ko e Fe'ave'aki Pa'anga Kākā na'e tufaki ki he ngaahi Potungāue Ma'u Mafai

Potungāue	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
Polisi	8	32	16	7	11
Potungāue Tānaki Pa'anga mo e Kasitomū	2	14	14	0	1
Potungāue ki Muli	0	3	2	0	1
Potungāue Fefakatau'aki, Takimamata mo e Ngaahi Ngāue	0	1	0	0	1
Fakakātoa	14	34	21	14	16

Na'e fakahoko atu 'i Ma'asi 2014 ha tohi 'a e Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' ki he Kulupu Fakatahataha 'o e Ngaahi Kautaha Ma'u Mafai Līpooti Pa'anga' (Egmont Group) ke fakahā 'a e faka'amu ke hoko ko ha mēmipa 'o e kulupu ni. 'E hoko foki 'a e mēmipa 'i he kulupu ni ke to e ava mai ai ha ngaahi matapā lahi ki he fakafetongi fakamatala'

ke tokoni ki he ngaahi Kautaha Ma'u Mafai fakalotofonua' mo fakamāmani lahi foki, 'i hono fakapapau'i 'a e hao mo e malu 'a e fonua mei hono fe'ave'aki fakapulipuli 'o e pa'anga kākā mo e fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue fakatautoitoi.

Fakafetongi Sieke 'a e Ngaahi Pangike'

'Oku fakahoko 'e he Pangikē Pule' 'a e fatongia ko hono tokanga'i mo fakafaingamālie'i 'a e fakafetongi sieke 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'i he 'aho kotoa pē. Kuo 'osi fakamo'oni foki 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' kau ai e Pangikē Pule' ki ha aleapau ke fakafetongi faka'aho 'a e ngaahi sieke' pea ke takitaha totongi fakafoki e ngaahi sieke ko 'eni' 'i he 'aho kotoa pē 'o 'ikai to e toloi. Na'e kamata kau mai ki he ngāue fakafetongi sieke' 'i he kongā ki mui 'o e ta'u ni' 'a e pangikē fo'ou ne toki fokotu'u' (PICB) pea pehē ki he Pangikē Fakalakalaka 'o Tonga'. Ko e kātoa 'o e lahi 'a e ngaahi sieke na'e fakafetongi 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 ko e fo'i sieke 'e 129,074 'a ia na'e holo'aki 'a e pēseti 'e 3 mei he ta'u kuo 'osi'. Ko e fakafuofua ki he holo ko eni' na'e makatu'unga ia mei he lahi ange 'a hono ngāue'aki 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'a e 'initaneti' ki he toho mo e fakahū pa'anga', ngāue'aki 'a e ngaahi kaati toho pa'anga' pea mo e ngaahi founa totongi pa'anga faka'ilekitulōnika kehekehe. Na'e lele lelei pē 'a e ngāue ko 'eni' 'i he ta'u ni pea na'e mahino 'a e tokanga 'a e ngaahi pangike' ke totongi 'a e ngaahi sieke fakafetongi' 'i he 'aho kotoa pē. Koe'uhi ko e lahi 'a e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike', na'e 'ikai ke fakahoko ha fakafetongi pa'anga makehe 'o ha sieke 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

'Ilo mo e Taukei Fakapa'anga

Na'e tuku atu 'e he Pangikē Pule' 'a e poloseki Money Pacific, na'e fakapa'anga 'e he Pule'anga Nu'usila' 'a e naunau ako fakapa'anga fo'ou, 'a ia ko e tohi fale'i fakapa'anga ki he Pasifiki' (Money Pacific Money Guide), 'i he 'aho 30 'o Mē 2014. Ko e tohi fale'i' ko e to e tākaki ia ki he tohi māhina na'e fuofua tuku atu ia 'i he 2010, 'a ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fokotu'utu'u fakapa'anga, fakafaikehekehe'i 'o e fiema'u vivili' mo e ngaahi fiema'u kehe, fakasi'isi'i 'o e fakamo'ua' pea mo e pa'anga talifaki ki ha ngaahi me'a fakatu'upake. Na'e fa'u 'a e tohi fale'i ko eni' 'o fakataumu'a ke ngāue'aki 'e he ngaahi kolisi', ngaahi ako ki he kakai lalahi', ngaahi kulupu 'a e kakai fefine, ngāue'aki tāutaha pea mo e ngaahi famili'. Na'e tufaki ta'e totongi 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi tohi fale'i ko eni' pea mo e ngaahi tohi māhina ki he ngaahi kulupu fekau'aki, kau ai 'a e kau ngāue fakataimi ki he toli fua'i'akau 'i tu'apule'anga'. Na'e 'osi 'a e poloseki Money Pacific 'i Siulai 2014, 'i he 'ikai ke to e 'i ai ha pa'anga ke hoko atu 'aki 'a e poloseki ni. Na'e hokohoko atu 'a hono faka'ai'ai 'a e ako fakapa'anga' 'e he Pangikē Pule', koe'uhi ko e kakai 'oku nau malava 'o tokanga'i 'enau ngaahi fiema'u fakapa'anga, 'e malava ke nau tokoni ki he tu'unga pau mo tu'uma'u 'a e 'ekonōmika' mo e tafa'aki fakapa'anga'. 'Oku lolotonga fakahoko 'e he ngaahi pangike' 'a 'enau ngaahi ako fakapa'anga ki he'enau kau kasitoma'.

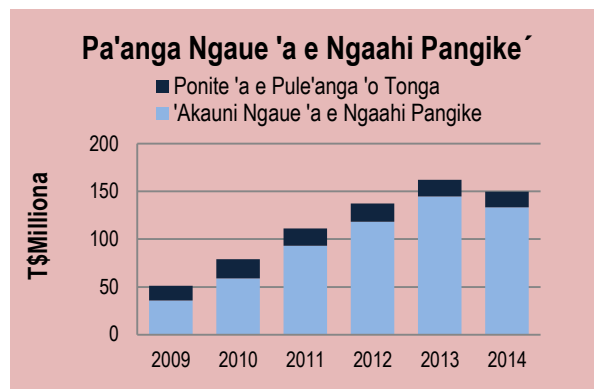
Fa'unga 'o e Tu'utu'uni Fakapa'anga

Ko e taumu'a 'o e tu'utu'uni fakapa'anga 'a e Pangikē Pule' ke tauhi 'a e pa'anga talifaki 'a e fonua' 'i muli' ke mā'olunga 'o fe'unga mo ha koloa hū mai 'i he māhina 'e tolu ki he fa pea mo faka'ai'ai 'a e hikihihi 'o e totongi koloa' ke ngata pē 'i he pēseti 'e 6 ki he ta'u. 'I he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e 'i ha tu'unga mā'olunga ai pē 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'a ia na'e fe'unga mo e koloa hū mai ki he māhina 'e 8 pea to e ma'ulalo pē 'i he pēseti 'e 6 'a e fakakātoa 'o e hikihihi 'o e totongi koloa'. Ko ia ai, na'e hokohoko atu ai pē 'a e Pangikē Pule' 'a hono fakangaloku 'a 'ene tu'utu'uni fakapa'anga 'i he lolotonga 'o e ta'u'.

Fefakatau'aki Pa'anga Fakalotofonua

Na'e tu'umau ai pē 'a e fakangaloku 'a e tu'utu'uni ngāue fakapa'anga 'a e Pangikē Pule' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14, pea na'e 'ikai fakatau atu 'e he Pangikē Pule' ha ngaahi Nouti Pangikē Pule. Na'e 'uhinga eni ke kei tuku atu pē 'a e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike' ke faka'ai'ai 'a e ngaahi pangike' ke nau tuku atu 'a e ngaahi no' pea mo tokoni ki he tupu faka'ekonōmika'.

'I he 'aho 30 Sune 2014, na'e fe'unga 'a e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike' mo e \$149.9 miliona, ko e holo 'eni mei he \$162.2 miliona 'i he faka'osinga 'o Sune 2013. Ko e pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike' 'oku fakakau ai 'a e \$133.5 miliona 'i he'enu 'akauni mo e Pangikē Pule' pea mo e \$16.4 miliona ko e Pōnite 'a e Pule'anga Tonga' 'oku 'inivesi ai 'a e ngaahi pangike'. Ko e holo 'a e pa'anga ngāue 'o e ngaahi pangike' 'i he ta'u ni' 'oku fenāpasi ia mo e tupulaki 'i he no' pea mo e lahi ange 'o e totongi e ngaahi koloa hū mai mei muli'.

Makatu'unga 'i he hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike', na'e 'ikai fakahoko ha nō 'i he vā 'o e ngaahi pangike' pea na'e 'ikai ha kole ngofua ki ha nō taimi nounou mei he Pangikē Pule' 'i he lolotonga 'a e ta'u'. Ko e totongi tupu ki he nō taimi nounou' na'e tu'uma'u pē 'i he pēseti 'e 3.9 'i he lolotonga 'a e ta'u'.

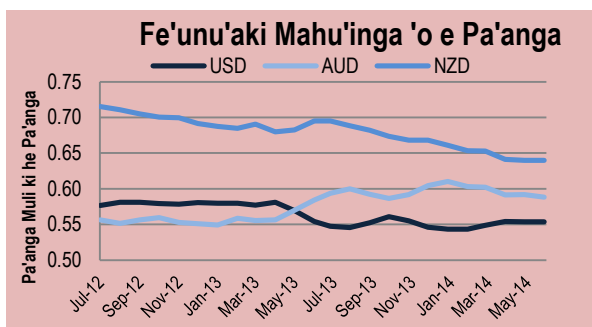
Fefakatau'aki Pa'anga Muli

'Oku vakai'i mo tokanga'i faka'aho 'e he Pangikē Pule' 'a e fakamahu'inga 'o e Pa'anga Tonga' 'i hono fakafetongi mo e pa'anga muli', 'aki 'a e vakai ki he mahu'inga 'o e ngaahi pa'anga muli 'a e ngaahi fonua 'oku nau fefakatau'aki mo Tonga', pea pehē ki he ngaahi pa'anga hū mai mo hū atu ki muli'. Na'e fakahoko 'a hono vakai'i 'o e fakamahu'inga 'o e Pa'anga Tonga' 'i hono fakafetongi mo e pa'anga muli' 'i Sune 2014 ke kamata ngāue'aki 'i he 'aho 1 Siulai 2014. 'Oku fakahoko faka'aho foki 'a e ngāue ki he fakamahu'inga'i 'o e fakafetongi pa'anga', 'o makatu'unga mei ai 'a e fakamahu'inga'i 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'a e tu'unga fakafetongi pa'anga 'oku nau 'oatu ki he kakai 'o e fonua'.

'Oku muimui'i 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi ola 'o e feliuliaki 'i he mahu'inga 'o e pa'anga Tonga' 'i hono fakafetongi mo e pa'anga muli' 'o

fakataumu'a ke fakapapau'i 'oku tauhi ma'u 'a e tu'unga fefakatau'aki 'a e fonua' mo muli' mo e tu'unga 'o e totongi koloa', 'i ha tu'unnga 'oku fenāpasi mo e tu'unga faka'ekonōmika 'oku malu mo falala'anga.

Na'e si'isi'i ange 'a e fe'unu'aki 'a e mahu'inga 'o e pa'anga Tonga' 'i hono fakahoa ki he pa'anga 'Amelika' mo e pa'anga 'Aositelēlia' 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 'i hono fakafehoanaki ki he ta'u kuo 'osi'. 'Oku hā mai heni 'a e holo 'i he feliuliaki 'a e pa'anga 'Amelika mo e pa'anga 'Aositelēlia' 'i he lolotonga 'a e ta'u'. 'I he taimi tata, na'e tu'uma'u pē 'a e mahu'inga 'o e pa'anga Tonga' 'i hono fakahoa ki he pa'anga Nu'usila' pea mo e ta'u kuo 'osi'.

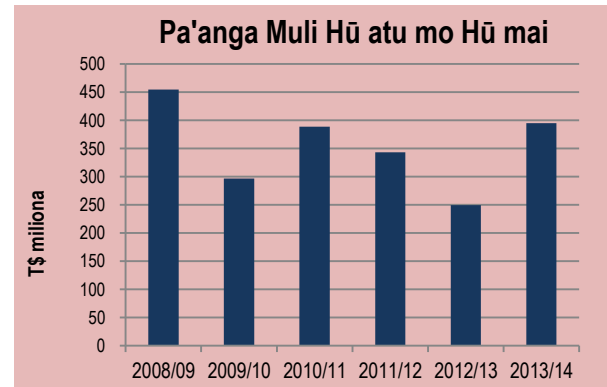

Pule'i 'o e Pa'anga Talifaki

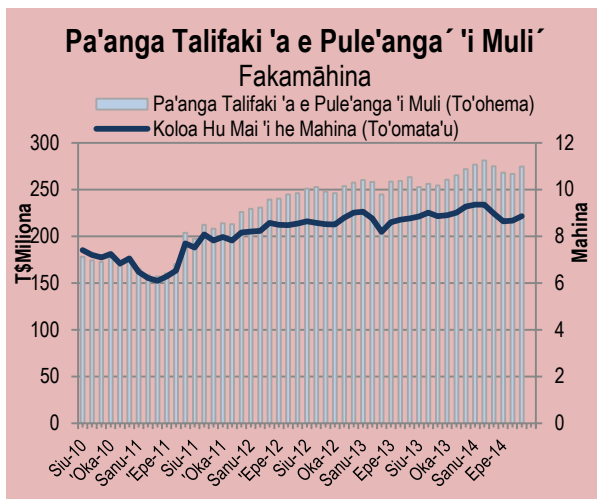
Pa'anga Talifaki 'i Muli

Na'e 'i ha tu'unga mā'olunga ai pē 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'i he tu'unga fakangatangata 'o e koloa hū mai', 'a ia ko e māhina 'e 3 ki he 4. 'I he faka'osinga 'o Sune 2014 na'e 'i he T\$274.4 miliona 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'a e fonua 'i muli' 'a ia na'e fe'unga ia mo e koloa hū mai ki he māhina 'e 8.9. 'I he lolotonga 'o e ta'u', ko e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' na'e fe'unga ia mo e koloa hū mai mei he māhina 'e 8.6 ki he māhina 'e 9.4. Ko e mā'olunga taha 'o e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' ko e T\$281.1 miliona 'a ia na'e fe'unga ia mo e koloa hū mai ki he māhina 'e 9.4 'i he faka'osinga 'o Fēpueli 2014 fakafehoanaki ki he T\$263.2 miliona 'a ia ko e koloa hū mai ia ki he māhina 'e 9.1 'i he 'aho 30 Sune 2013. Ko e

kake lahi ko 'eni 'i he tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli', na'e makatu'unga ia mei he mā'olunga 'o e pa'anga ne ma'u mai 'e ha kautaha tāutaha', ngaahi pa'anga tokoni ki he Pule'anga' pea mo e ngaahi lī pa'anga mei muli'.

'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e lahi ange 'a e pa'anga muli na'e fakatau mai 'e he Pangikē Pule' 'i he pa'anga muli na'e fakatau atu 'i he māketi fefakatau'aki mo muli'. Na'e fe'unga mo e T\$202.6 miliona 'a e pa'anga muli' na'e fakatau mai 'o lahi ange ia 'i he pa'anga muli na'e fakatau atu' ko e T\$192.4 miliona 'o fe'unga fakakātoā ia mo e fakafetongi pa'anga muli 'e T\$395.0 miliona ki he ta'u, ko e kake 'eni mei he T\$249.2 miliona 'i he ta'u kuo 'osi'. Na'e to e fakahoko foki 'e he Pangikē Pule' ha ngaahi ngāue fakafetongi pa'anga muli ki he'ene kau kasitomā kehe, tautautefito pē eni ki he Pule'anga' pea mo 'ene 'akauni pē 'a'ana 'i he ngaahi pa'anga muli kehekehe pē.

Ko e tokanga'i 'o e pa'anga talifaki 'i muli, na'e fenāpasi ia mo e taumu'a ke fakapapau'i 'oku malu, lahi fe'unga e pa'anga ngāue' pea ma'u ha tupu, neongo 'a e 'ikai ke fu'u mahino 'a e tu'unga fakaakeake 'o e 'ekonōmika fakamāmani lahi', feliuliaki 'i he fakafetongi pa'anga mo muli' pea pehē ki he holo 'a e ngaahi totongi tupu fakavaha'apule'anga. Ka neongo ia', na'e lahi pē 'a e tupu na'e ma'u mei hono 'inivesi 'o e pa'anga 'i he fonua muli', tupu 'eni mei he tu'unga mā'olunga pē 'a e pa'anga talifaki 'i he ta'u' pea pehē foki ki he mahu'inga 'o e ngaahi pa'anga muli kuo fakafuofua ke 'i he pa'anga talifaki 'a e fonua' 'i muli'. Ko e konga lahi 'o e pa'anga talifaki 'i muli 'oku 'i he pa'anga 'Amelika', pa'anga 'Aositelēlia' mo e pa'anga Nu'usila'. Na'e makehe 'a hono tauhi 'a e pa'anga 'i muli' mei he tu'unga kuo fakafuofua'i ke tauhi ai e pa'anga talifaki', ka na'e 'i loto pē 'i he tu'unga fakangatangata kuo tali 'e he Poate' ke ma'u ha tupu mā'olunga taha, pea 'i he taimi tatau 'oku fakapapau'i ke tu'uma'u 'a hono mahu'inga fakalūkufua'. Na'e kei hokohoko atu pē 'a hono muimui'i ofi ange 'e he Pangikē Pule' 'a e ola 'o e ngaahi feliuliaki 'i he mahu'inga 'o e Pa'anga Tonga' 'i hono fakafetongi mo e pa'anga muli' ke fakapapau'i 'a hono tauhi 'o e mahu'inga fakalūkufua 'o e pa'anga talifaki 'a e fonua' 'i muli'.

Na'e muimui tonu pē 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi tu'utu'uni na'e tali 'e he Poate' fekau'aki mo

e ngaahi me'a 'oku ne ala fakafe'atungia'i 'a e anga hono pule'i mo hono tokanga'i 'o e pa'anga talifaki 'i muli' 'i he lolotonga 'o e ta'u' pea ke fakapapau'i 'oku fakahū 'a e pa'anga talifaki' 'i ha ngaahi pangikē 'oku malu mo pau 'i tu'apule'anga 'o fakatatau ki he tu'unga na'e tali 'e he Poate', 'a ia ko e tu'unga ma'ulalo taha' ko e ("A"-rated) mei he ngaahi kautaha fakavaha'apule'anga 'oku nau fai 'a e fakafuofua ni.

Pule'i Ngāue ki he Fakafetongi Pa'anga

'I he lolotonga 'o e ta'u 2013/14, na'e ngāue 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi kole ngofua totongi pa'anga ki muli 'e 728 'a ia na'e laka 'a honau mahu'inga' 'i he lahi 'o e totongi pa'anga ki muli 'oku 'i he mafai 'o e ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli kuo laiseni pea pehē ki he ngaahi totongi pa'anga tefito ki muli 'a ia 'oku hā 'i he tohi tu'utu'uni 'a e Pangikē Pule' fekau'aki mo e fe'ave'aki pa'anga mo muli'. Na'e fe'unga hono fakakātoa 'o e ngaahi kole ngofua totongi pa'anga ko eni' mo e \$226.2 miliona 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14 ('a ia ko e pēseti 'e 11 ko e ngaahi totongi pa'anga tefito [capital]), fakahoa 'eni ki he kole ngofua totongi pa'anga ki muli 'e 597 ('a ia ko e pēseti 'e 11 ko e ngaahi totongi pa'anga tefito [capital]) 'i he ta'u fakapa'anga 2012/13, 'a ia na'e fe'unga hono fakakātoa mo e \$190.3 miliona. Ko e kake 'i he ngaahi kole ngofua totongi pa'anga ki muli' pea mo hono mahu'inga fakapa'anga 'oku hā mai ai 'a e mahu'inga lalahi 'o e ngaahi kole ngofua 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Ko e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e lahi 'o e ngaahi kole ngofua totongi pa'anga ki muli 'a e kau hū koloa lalahi mai, 'oku ngāue'aki ia ki hono fakafuofua 'o e pa'anga talifaki 'a e pule'anga mai 'i muli mai pea pehē foki ki he ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'a e Pangikē Pule'. Na'e ngāue foki 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi tohi kole ngofua 'e 38 ki hono 'ave/to'oto'o 'o e pa'anga' ki muli 'o laka hake 'i he T\$10,000, 'a ia na'e tali kotoa 'a e ngaahi kole ngofua ko eni' pea fe'unga fakakātoa

mo e T\$26.2 miliona. Ko e holo 'eni mei he kole ngofua kotoa 'e 41 'i he ta'u 2012/13 kae kake 'a e mahu'inga fakakātoa' mei he T\$16.6 miliona 'i he ta'u fakapa'anga kuo 'osi'. Ko e kake 'i he mahu'inga fakakātoa' na'e tali 'oku fakafehoanaki ia ki he lahi 'o e ngaahi kole ngofua ke uta ki muli e pa'anga' mei he ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga kuo laiseni' na'e makatu'unga ia 'i he lelei ange 'o e totongi 'o e fakafetongi pa'anga 'oku ma'u 'i he ngaahi fonua muli'.

Na'e fakahoko foki 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi sivi 'i he lolotonga 'o e ta'u ke fakapapau'i 'oku tauhi pau 'a e ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga kuo laiseni' ki he ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e fe'ave'aki pa'anga ki muli'. Na'e fakahoko foki 'e he Pangikē Pule' ha ngaahi ako ma'ae ngaahi pangike' mo e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli kuo laiseni' ke fakalelei'i 'a 'enau mahino'i 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e totongi pa'anga ki muli'.

Pa'anga mei he Koloa Hū Atu

Na'e hokohoko atu pē 'a e ngāue 'a e Pangikē Pule' ki hono fokotu'u ha founa ngāue ki hono fakafoki mai ki Tonga ni 'a e pa'anga mei hono uta atu 'o e ngaahi koloa' ki muli'. Na'e 'analaiso 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e koloa hū atu ki muli', ne ma'u mei he Potungāue Tānaki Pa'anga mo e Kasitomū', fakataha mo e pa'anga ne ma'u mai mei hono uta atu 'o e ngaahi koloa ki muli', ke to e mahino ange ai 'a e lahi pē konga 'o e pa'anga mei hono hū atu 'o e koloa ki muli' 'oku fakafoki mai ki Tonga ni' pea mo e lōloa 'o e taimi 'i hono uta atu 'o e koloa ki muli' pea mo hono ma'u mai 'o e ngaahi pa'anga mei muli'. Na'e hā mei he 'analaiso ko 'eni' 'a e 'ikai ke 'i ai ha fakalakalaka mei he ta'u kuohili' 'i he maa'u 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e koloa hū atu ki muli'. 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e si'isi'i ange 'a e lahi 'o e koloa hū atu 'oku 'ikai ke

lēkooti 'e he Potungāue Tānaki Pa'anga' mo e Kasitomū', pea ko e hingoa 'o e kakai pē kautaha 'oku nau hū koloa atu 'oku faikehekehe ia mo kinautolu 'oku lēkooti 'e he Potungāue Fefakatau'aki', Takimamata' mo e Ngaahi Ngāue'. 'Oku hā mai 'a e fakalakalaka 'a e lelei 'o e fakamatala fekau'aki mo e pa'anga ma'u mei hono hū atu 'o e koloa ki muli na'e līpooti mai 'e he ngaahi pangike', talu mei hono kamata ke ngāue'aki e ngaahi fakamatala ne tānaki mai mei he ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga talu mei Sanuali 2012, ka 'oku kei ma'ulalo pē fakafehoanaki ki he tu'unga 'oku totonu ke 'i ai'. 'I he'ene pehē, 'oku fu'u fiema'u ke fai ha ngāue lahi ki hono fakalelei'i 'a e tu'unga 'o e fakamatala ki he koloa hū atu' pea mo hono kumi ha ngaahi founa ki hono fakamahu'inga'i 'o e koloa hū atu' ke fakapapau'i 'oku totonu 'a e mahu'inga 'oku tuku atu 'aki ki tu'a'. Na'e toloi 'a hono to e fakalelei'i 'o e Lao mo e ngaahi tu'utu'uni ki hono pule'i 'o e fakafetongi pa'anga ki muli' mei he ta'u fakapa'anga 2013/14 ki he ta'u fakapa'anga 2014/15, ke fakakau ai ha fokotu'utu'u ngāue ki hono fakafoki mai 'o e pa'anga mei he koloa hū atu ki muli'. Na'e tupu 'a e toloi ni mei he si'isi'i 'o e taimi' pea mo e to e tokanga makehe ange ki hono liliu 'o e lao 'a e Pangikē Pule' pea mo e ngaahi Kautaha Fakapa'anga'. Kuo pau ke fakahoko 'a e ngaahi liliu fakalao ko 'eni' kae malava ke ngāue fakataha 'a e ngaahi kupu fekau'aki' ke fakalelei'i 'a hono fakamahu'inga'i 'o e koloa hū atu' pea mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e koloa hū atu ki muli'.

Ngaahi Kautaha Fakafetongi Pa'anga Muli kuo Laiseni Fakangatangata

'I he lolotonga 'o e ta'u, na'e laiseni ai 'e he Pangikē Pule' 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli 'e 4 mo lesisita 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga 'e 10. Ko e kautaha 'e taha na'e tuku atu 'ene laiseni' pea na'e to e to'o pē 'a e laiseni ko eni' 'i he hili 'a e māhina 'e 3, tu'unga mei he'ene maumau'i 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e laiseni'.

Ko e kotoa 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' ne nau muimui ki he ngaahi tu'utu'uni 'o 'enau ngaahi laiseni/lesisita'. Na'e kau eni ki hono tali 'e he Pangikē Pule' 'a e kole fakafo'ou laiseni mo lesisita 'a e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli fakangatagata 'e 11 ki he 2014. Ko e laiseni 'a e toenga 'o e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli fakangatangata 'e 3, 'e toki fiema'u ke fakafo'ou 'i he 'aho 31 Tīsema 2014, he na'e toki tuku atu 'enau ngaahi laiseni' 'i he hili 'a Tīsema 2013.

'Oku laiseni 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' ke nau fakafetongi pa'anga muli 'i he malumalu 'o 'enau ngaahi laiseni fakapangike'. 'Oku fakafofonga 'e he ongo pangikē 'e 2, 'a ia ko e Pangikē Westpac 'o Tonga' mo e Pangikē MBf, 'a e kautaha talafi pa'anga ko e MoneyGram.

Ko e ngāue fakataha 'a e Pangikē Pule' mo e Potungāue Fefakatau'aki', Takimamata' mo e Ngaahi Ngāue', na'e malava ai ke fakamālohi'i 'a hono tauhi 'o e ngaahi tu'utu'uni ki hono laiseni 'o e ngaahi kautaha 'oku ta'ema'u laiseni ka 'oku nau fakafetongi pa'anga muli ke nau kole ki ha laiseni. Ko e fokotu'utu'u ngāue ke liliu e Lao' mo e Tu'utu'uni ki he Fakafetongi Pa'anga Muli' 'e kau ai á hono fakamālohi'i 'a e ngaahi mafai 'o e Pangikē Pule' ki hono laiseni mo hono tokanga'i 'o e ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli.

Na'e kau lelei 'a e ngaahi 'a'ahi, ngaahi fakataha fakakuata mo e ngaahi ako ma'ae ngaahi kautaha fakafetongi pa'anga muli' ki he fakalakalaka e mahino pea mo e fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e laiseni/lesisita', pea mo e fakafo'ou fakata'u 'o e laiseni/lesisita'.

Ngāue 'a e Tafa'aki Tokanga'i 'o e Pa'anga'

Ko e fatongia 'a e Pangikē Pule' ke fakapapau'i 'oku lahi fe'unga 'a e pa'anga pepa' mo e pa'anga maka' 'i ha tu'unga fakafiemālie 'oku tuku atu ke ngāue'aki 'e he kakai 'o e fonua' 'o fakatatau ki he'enau ngaahi fiema'u'.

'I he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga 2013/14, na'e fe'unga 'a e pa'anga pepa fo'ou na'e tuku atu 'e he Pangikē Pule' ke ngāue'aki' mo e \$38.9 miliona. Ko e kake'aki eni 'a e \$13.8 miliona mei he \$25.1 miliona na'e tuku atu 'i he ta'u kuohili'. Ka 'i he a'u ki he 'aho faka'osi 'o Sune 2014, na'e fe'unga fakakātoa 'a e mahu'inga 'o e pa'anga pepa na'e tuku atu ke ngāue'aki 'i Tonga ni' mo e \$46.9 miliona, 'a ia 'oku tupu'aki 'a e pēseti 'e 28 mei he ta'u kuohili'.

Ko e pa'anga pepa 'a Tonga ni' 'oku ngaahi mo paaki ia 'e he kautaha ko e De La Rue Currency 'i Pilitānia.

'Oku tuku atu 'e he Pangikē Pule' 'a e pa'anga pepa' 'o fou 'i he ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'aki 'enau tākaki ki he'enau tuku'anga pa'anga anga maheni' pē ko 'enau fakahū ki he ngaahi tuku'anga pa'anga 'a e Pangikē Pule' 'oku tokanga'i 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'a ia 'oku ui ko e Tuku'anga Pa'anga Talāsiti (NTD). Ko e tokanga'i 'eni 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale' 'a e tuku'anga pa'anga 'a e Pangikē Pule' ki ha ngaahi fiema'u fakatu'upakē ki he ngaahi mīsini toho pa'anga (ATMs) pē ko e tela'. 'I he ta'u fakapa'anga 2011, na'e holo 'a e fakahū pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' ki he tuku'anga pa'anga 'a e Pangikē Pule' (depot) makatu'unga mei he 'ikai ke nau loto ke tauhi ha pa'anga lahi 'i he'enau ngaahi pangikē'. 'I he'ene pehe', 'oku to e lahi ange 'a e fakahū pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' ki he Pangikē Pule'.

'I he fiema'u ko ia ke tauhi tu'uma'u 'a e fōtunga lelei mo taau 'a e lau'i pa'anga pepa 'oku lolotonga ngāue'aki, na'e fakata'e'aonga'i ai 'e he Pangikē Pule' 'a e pa'anga pepa na'e 'ikai to e fe'unga ke ngāue'aki 'a ia na'e fe'unga hono lahi' mo e lau'i pa'anga pepa 'e 1.7 miliona fe'unga hono mahu'inga fakakātoa' mo e \$28.3 miliona 'o fakafehoanaki ki he lau'i pa'anga pepa 'e 2.9 miliona fe'unga hono mahu'inga fakakātoa' mo e \$41.6 miliona 'i he ta'u kuohili'. Ko e holo ko eni 'aki 'a e pēseti 'e 32 'o e pa'anga 'oku faka'auha', 'oku ne fakahaa'i mai 'a e vave 'a hono ngāue'aki 'a e pa'anga' pea mo hono to e fakapotopoto ange 'a hono tokanga'i mo tauhi lelei 'a e pa'anga 'oku ngāue'aki'. Na'e to e ma'u foki mo e lau'i pa'anga loi 'e 20 'i he ta'u fakapa'anga ko eni', fakahoa ki he lau'i pa'anga 'e 9 'i he ta'u fakapa'anga kuohili'. Mei he lau'i pa'anga loi 'e 20 ko 'eni', ko e lau'i pa'anga \$10 'e tolu pea mo e lau'i pa'anga 'e 17 ko e taki \$50 pa'anga pepa. Na'e sivi'i pea fakapapau'i ko e ngaahi pa'anga loi ko 'eni' na'e hiki tatau kātoa. 'I he hili 'a e ngaahi līpooti ko eni, 'oku hokohoko atu ai pē 'a hono tuku atu 'e he Pangikē Pule' 'a e fanga ki'i tohi fekau'aki mo hono 'ilo'i 'o e pa'anga loi' 'i he lea faka-Pilitānia' pea mo e lea faka-Tonga'.

'I he faka'osinga 'o Sune 2014, na'e fe'unga fakakātoa 'a e pa'anga maka na'e tuku atu ke ngāue'aki' mo e \$2.1 miliona, fakahoa ki he \$1.97 miliona 'i he ta'u kuohili'.

'Oku kei hokohoko atu ai pē 'a e ngāue 'a e Pangikē Pule' ki hono fakafo'ou 'a e ngaahi lau'i pa'anga pepa mo e pa'anga maka ke fetongi'aki 'a e ngaahi pa'anga ko ia 'oku lolotonga ngāue'aki'.

Pa'anga Maka mo e Pa'anga Pepa Fakamanatu

'Oku t'ānaki 'e he Pangikē Pule' 'a e pa'anga hū mai mei hono fakatau atu 'a e pa'anga maka fakamanatu' ki he kakai 'oku nau t'ānaki 'a e pa'anga fakamanatu pea pehē ki he ngaahi kautaha taukei kuo aleapau mo e Pangikē Pule' ke nau ngaohi 'a e pa'anga fakamanatu' pea to e fakamāketi atu kiate kinautolu 'oku nau t'ānaki 'a e pa'anga fakamanatu'. Ko hono fakakātoa 'o e pa'anga hū mai mei hono fakatau atu 'a e pa'anga fakamanatu' na'e \$12,061.55 'i he ta'u fakapa'anga 2013/14, 'a ia 'oku ma'ulalo ia 'i he ta'u kuo 'osi' 'a ia ko e \$35,085.21. 'Oku 'i ai 'a e fokotu'utu'u ngāue mei he Tafa'aki Fakapa'anga' ke fokotu'u ha misiume ke tokoni ki hono fakalahi ange 'a e 'ilo' pea mo to e hiki'i hake 'a hono fakatau atu 'a e pa'anga pepa mo e pa'anga maka fakamanatu' 'i Tonga ni.

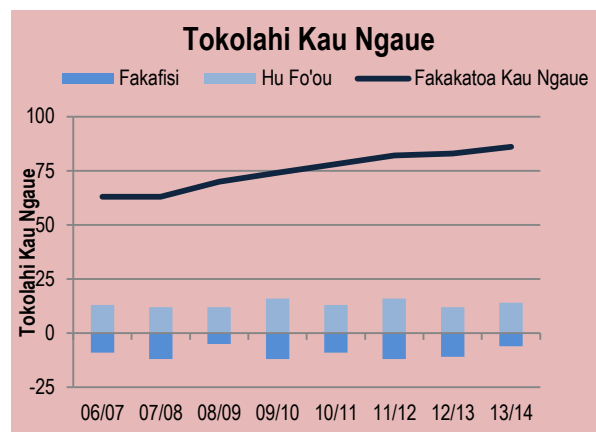
Ngaahi Fekau'aki ki Tu'a

Na'e kau atu 'a e Pangikē Pule' ki he ngaahi fakataha fakavaha'apule'anga pea mo e fengāue'aki mo e ngaahi Pangikē Pulē, 'i tu'apule'anga ki hono vakai'i 'a e ngaahi me'a lalahi tenau uesia 'a Tonga ni, feitu'u Pasifiki' pea mo fakamāmani lahi foki. Ko e konga mahu'inga 'o e ngaahi fengāue'aki ko 'eni', tautautefito ki he ngaahi Pangikē Pule' 'i he Pasifiki Saute' pea mo e Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga', ko hono tuku mai ha ngaahi tokoni fakatekinikale ke tokoni'i 'a e ngaahi fonua 'i he Pasifiki Saute', kae pehē ki he ngaahi 'a'ahi fakata'u mai ki Tonga ni ke vakai'i 'a e tu'unga faka'ekonōmika', fakapa'anga' pea mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga'. Na'e hokohoko atu ai pē 'a e fengāue'aki vāofi 'a e Pangikē Pule' pea mo e ngaahi kupu fekau'aki kehekehe hangē ko e ngaahi pangikē fakaloto fonua', ngaahi kautaha lalahi', ngaahi hoa ngāue mo langa fakalakalaka 'a Tonga, mo 'enau kau 'a'ahi mei tu'apule'anga' pea pehē foki ki he kautaha 'a e ngaahi pisinisi 'a Tonga'. 'Oku fakahoko foki 'e he Pangikē Pule' ha savea fakamāhina ono 'o e ngaahi pisinisi lalahi 'i Tonga ni'.

Kau Ngāue

'I hono tokangaekina ke fa'ufa'u 'a e laumālie 'o e ngāue lelei' pea pehē ki hono fokotu'u 'a e Pangikē Pule' ke hoko ko ha ngāue'anga 'oku manakoa ki he kumi ngāue pea mo e ngāue', na'e lava lelei ai 'a hono vakai'i 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue lalahi 'e 6 ki he kau ngāue' 'o kau ai 'a e nō 'a e kau ngāue', tu'unga vāhenga', tu'unga fakangāue', fakahū mo hono fili 'o e kau ngāue', mālōlō mei he ngāue' makatu'unga 'i he hoko atu 'a e ako' kae pehē ki he tu'utu'uni ki he fefolau'aki 'a e kau ngāue'. Na'e fakakalakalasi 'a e ngaahi tu'unga fakangāue' ke fe'unga mo e fa'unga fo'ou 'o e Pangikē' koe'uhi' ke mahino ange 'a e halanga ngāue 'o e kau ngāue. Na'e to e vakai'i foki 'a e ngaahi monū'ia mo e tu'unga vāhenga 'o e kau ngāue' ke fe'unga mo e ngaahi monū'ia mo e vāhenga 'i he māketi kae'uma'ā 'a hono fakamanatu'aki 'a e hokosia 'o e Siupeli Siliva 'o e Pangikē' 'i he 'aho 1 'o Siulai 2014. Na'e to e faka'atā foki mo e polokalama nō 'a e kau ngāue' lolotonga 'o e ta'u.

'I he hokohoko atu 'a hono tokangaekina ke fakamamalo'i 'a e tu'unga fakakaungāue 'a e Pangikē Pule', na'e fakahū mai ai ha toko 14 ki he Va'a Ngaahi Kautaha Pa'anga mo e Māketi Pa'anga', Va'a ki hono tokangaekina 'o e Kau Ngāue', Va'a 'Ekonōmika', Va'a Malu'i' pea mo e Va'a Pa'anga'. Na'e ma'u faingamālie foki 'a e Pangikē Pule' ke fakahū mai ha Tokotaha Fale'i Fakatekinikale 'i he polokalama Ngāue 'Ofa Fakatu'apule'anga 'a 'Aositelēlia' (AVID) ke tokoni ki hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue faka'ekonōmika'. Na'e hoko eni kimu'a pea toki foki 'a e Pule 'o e Va'a Ngāue Faka'ekonōmika' ki he Pangikē Pule 'a 'Aositelēlia' hili 'a e kakato 'a 'ene aleapau ngāue ta'u e ua 'i Mē 'o e 2014.

'I he faka'osinga 'o e ta'u', na'e hounga'ia 'a e Pangikē Pule' 'i he poupu na'e fakahoko 'e he kau tokoni fakatekinikale, kau ngāue 'e toko 86 pea mo e ongo ngāue lau pa'anga faka'aho 'e toko 2. Makatu'unga 'i he ngāue 'osikiavelenga 'a e kau ngāue', na'e malava ai 'a e Pangikē Pule' ke fakahoko lelei 'a hono fatongia'.

Na'e hokohoko atu 'a hono tokangaekina 'e he Pangikē Pule' 'a e tu'unga taukei fakapolofesinale 'o e kau ngāue 'aki hono fakakau 'a e kau ngāue' 'i he ngaahi polokalama ako fakalotofale, fakalotofonua pea 'i tu'apule'anga foki. 'I he lolotonga'o e ta'u', na'e fakahoko ai 'e he Pangikē' 'a e pēseti 'e 81 'o e ngaahi polokalama ako na'e fokotu'utu'u 'i he ta'u'.

Polokalama Ako'i 'o e Kau Ngāue						
Fakata'u Pa'anga						
	Lahi 'o e Polokalama Ako			Tokolahi 'o e Kau Ako		
	2011/12	2012/13	2013/14	2011/12	2012/13	2013/14
Fakatolo ngāue	6	3	2	98	37	15
Ako fou 'i he 'Initaneti	-	-	3	-	-	5
'I tu'a 'i he Pangikē	10	17	39	23	19	43
Fakalotof onua	6	1	11	17	2	23
Tu'apule'anga	4	16	28	6	17	20

'I he polokalama tokoni fakapa'anga 'a e Pangikē', na'e ma'u faingamālie sikolasipi ai 'a e

tokotaha 'o e kau ngāue' 'i he tokoni 'a 'Aositelēlia ke hoko atu 'a 'ene ako ma'olunga 'i he Risk Management 'i 'Aositelēlia 'o kamata 'i he kamata'anga 'o e 2014. Na'e ma'u faingamālie foki mo ha toko nima kehe 'o e kau ngāue' ke hoko atu 'enau ako 'i he polokalama ako tu'a taimi 'oku fakahoko fakalotofonua pē.

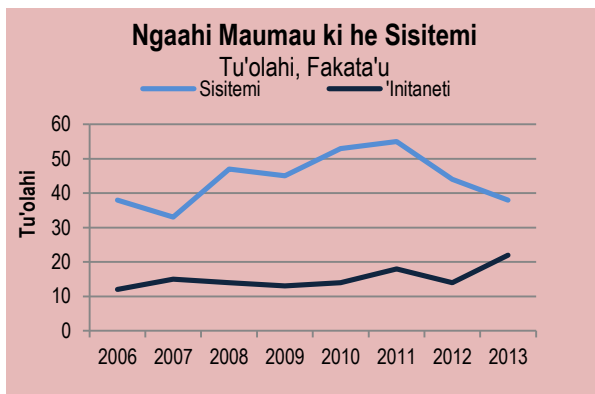
Polokalama Faka'ofisiale						
Fakata'u Fakapa'anga						
Ako Kuo Lava			Lolotonga Ako			
2011	2012	2013	2011	2012	2013	
/12	/13	/14	/12	/13	/14	
Mata'itohi	1	1	-	3	0	1
Ma'olunga						
'Uluaki	-	-	-	2	2	3
Mata'itohi						
Ako	-	-	-	3	0	5
Fakataimi						
Tipiloma	-	-	-	1	1	0
Setifikeiti	-	-	-	1	1	1
Ako fou 'i he	-	-	5	4	4	1
'Initaneti						

'Oku hounga'ia 'a e Pangikē Pule' ke fakatokanga'i 'a e ma'u mai 'a e ngaahi tokoni fakatekinikale mo e fale'i mei he Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga' (IMF), Senitā 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale' (PFTAC), Pangikē Pule Fakafonua 'o 'Aositelēlia', Pangikē Pule Fakafonua 'o Fisi', Va'a ngāue 'ofa 'a Nu'usila' (VSA) kae pehē ki he polokalama Ngāue 'Ofa ki Tu'apule'anga 'a 'Aositelēlia' (AVID).

Ngaahi Tokoni Taimi Nounou Fakatekinikale		
Fakamatala	Tafa'aki/Va'a Ngāue	Kautaha Fakapa'anga
Ako ki hono supavaisa / tokanga'i ngaahi kautaha pa'anga 'i loto pea mei tu'a - Senita 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale	Ngaahi Kautaha Pa'anga	Senita 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale
Laiseni Ngaahi Pangikē - Senita 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale	Ngaahi Kautaha Pa'anga	Senita 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale
Vakai'i Lao ki he Ngaahi Kautaha Pa'anga mo e Lao ki he Pangikē Pule 'e he Tafa'aki Fakalao 'a e Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga	Ngaahi Kautaha Pa'anga	Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga
Vakai'i hono Fakakalakalasi 'o e fika ki he Fehu'aki Pa'anga mo Muli (Overseas Exchange Transaction) - Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga	'Ekonōmika	Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga
Ngaahi Founa Fakafuofua ki he 'akauni fakapule'anga	'Ekonōmika	Senita 'a e Pasifiki ki he Tokoni Fakatekinikale
Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga Article IV Mission - Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga	'Ekonōmika	Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga

Na'e hokohoko atu 'a hono tokangaekina 'e he Va'a Fakapolokalama mo e Tekinolosia 'o e Komipiuta' ke fakamālohi'i 'a e ngaahi tafa'aki polokalama mo e ngaahi ngāue fakatekinolosia' ke taau mo e fakalakalaka faka'ilekitulōnika mo e fetu'utaki 'o fakataumu'a ke to e lelei ange hono a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pangike'. Na'e kau foki 'i heni 'a hono fakalelei'i 'o e ngaahi palopalema na' e hā mai 'i hono 'ātita'i 'o e ngaahi ngāue fakakomipiuta 'i Sune 2013, fakalelei'i 'o e netiueka uālesi pea mo e falala'anga 'o e fetu'utaki 'imeili' koe'uhi' ke to e lelei ange 'a e fetu'utaki 'a e Pangike', lelei ange 'a e malava ke ngaue'aki 'a e 'imeili 'a e Pangike' mei tu'aa kae'uma'ā 'a hono ngāue 'aki 'a e ngaahi me'a fetu'utaki to'oto'o'. Na'e fakalelei'i foki mo e peesi 'Initaneti ki tu'a pea mo e peesi 'Initaneti ki he fetu'utaki fakalotopangikē 'i he komipiuta' koe'uhi' ke to e lelei ange 'a hono ma'u pea mo hono tufaki 'o e ngaahi fakamatala 'i he taimi 'oku fiema'u ai'. Na 'e lava foki mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi me'a ngāue ki he fakahoko ngāue (presentation) 'i he 'ataakai 'oku 'ikai ngāue'aki 'a e pepa. Na'e kau lelei 'eni ke to e lelei ange ai 'a e fetu'utaki' pea mo e ma'u fakamatala'.

Na'e lava lelei 'a hono vakai'i 'o e sisitemi 'oku ngāue ki he totongi pa'anga fakamāmanilahi 'a e ngaahi pangike' (SWIFT) pea mo 'ene fenāpasi 'i hono ngāue'aki 'o e 'initaneti oma 'i he laine fo'ou' (fibre optic) ke lava 'i he ta'u fakapa'anga 2014/15. Na'e lava foki mo hono vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u mo e polokalama ngāue 'a e ngaahi Pangikē Pule 'i he Pasifiki' ke hoko atu 'e nau ngāue' hili ha fakatamaki 'e hoko. Na'e makatu'unga 'eni ke tokoni ki hono fa'u'fa'u 'a e Fokotu'utu'u Ngāue 'a e Pangikē Pule' ke hoko atu 'ene fakahoko fatongia hili ha fakatamaki.

Ngāue'anga

Na'e hokohoko atu 'a e fengāue'aki vāofi 'a e Va'a ki hono tokangaekina 'o e Fale Ngāue', Va'a Malu'i' pea mo e Va'a Fakahoko Ngāue' 'a e ngaahi ngāue ke fakapapau'i 'a e malu 'o e ngaahi koloa 'a e Pangike', kau ngāue' pea mo kinautolu 'oku nau totongi ke nau ngāue'aki 'a e ngaahi 'ōfisi 'o e Pangike' 'i he lolotonga 'o e ta'u'. Na'e fakahoko foki mo e ngaahi ngāue angamaheni pea mo e ngaahi poloseki ki hono tokanga'i 'o e fale pea mo e me'angāue ke fakapapau'i 'a hono fakahoko 'o e ngāue 'i he 'ataakai 'oku malu ki he kau ngāue' pea mo kinautolu 'oku nau totongi ke nau ngāue'aki 'a e ngaahi 'ōfisi 'o e Pangike'. Ko e ngaahi poloseki na'e kau ai' ko e:

1. Lava lelei 'a e Konga hono 2 hono fakalelei'i 'o e Fungavaka 2
2. Fetongi 'a e telelētio 'a e Va'a Malu'i'
3. Fakalelei'i 'a e 'Ōfisi Fika 4 'i he Fungavaka 3
4. Fokotu'u 'o e mīsini 'ea fakamokomoko fo'ou 'i he loki Poate 'i he Fungavaka 5
5. Kamata'i hono vakai'i 'o e tu'unga 'oku 'i ai 'a e falengāue ke 'osi ki he ta'u 2014/15
6. Lava lelei hono vakai'i 'o e ngaahi sisitemi faka'uhila 'a e Pangike'
7. Hokohoko atu 'a e ngāue ki hono fakafo'ou 'o e ngaahi sisitemi 'ea fakamokomoko 'a e Pangik' ke 'osi ki he ta'u 2014/15
8. Vakai'i 'a e e totongi mo e ngaahi aleapau nofo totongi pea mo e ngaahi kautaha 'oku nau totongi ke nau ngāue'aki 'a e ngaahi 'ōfisi 'o e Pangike'.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA
NGAAHI FAKAMATALA PA'ANGA KI HE TA'U

'O NGATA 'I HE 'AHO 30 'O SUNE 2014

Fakahokohoko

Peesi

102 - 104	Līpooti ‘a e kau Talēkita’
105	Fakamatala ‘a e kau Talēkita’
106 - 107	Līpooti Tau’ataina ‘a e ‘Ātita’
108	Fakamatala ki he Koloa’ mo e Mo’ua’
109	Fakamatala ki he Tupu Fakalūkufua’
110	Fakamatala ki he Vahevahe ‘o e Tupu Fakata’u’
111	Fakamatala ki he Fe’unu’aki ‘i he Pa’anga Talifaki’
112	Fakamatala ki he Fehū’aki ‘o e Pa’anga’
113 – 131	Fakamatala fekau’aki mo e Ngaahi Fakamatala Pa’anga’

LĪPOOTI 'A E KAU TALEKITA'

Fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Poate 'o e Kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' ("Pangikē"), 'oku tuku atu fakataha 'a e Fakamatala ki he Koloa mo e Mo'ua 'a e Pangike' he 'aho 30 Sune 2014, pea mo e Fakamatala ki he Tupu Fakalūkufua, Fakamatala ki he Vahevahe 'o e Tupu', Fakamatala ki he Fe'unu'aki 'i he Pa'anga Tefito', pea mo e Fakamatala ki he Fehu'aki 'a e Pa'anga ki he ta'u' 'o ngata 'i he 'aho ko ia pea ko e ngaahi līpooti ko ia 'oku anga pehe ni:

1. KO E KAU TALEKITA

Ko kinautolu 'eni 'a e kau Talēkita 'a e Pangike' 'i he lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga' 'o a'u ki he taimi na'e fa'u ai 'a e līpooti ni:

Mr Steve Edwards - Sea 'o e Poate

HRH Pilinisesi Salote Pilolevu Tuita

Mr Richard Prema

Dr Sione Ngongo Kioa – Kōvana

Mrs Sinaitakala Tu'itahi

Mrs Balwyn Fā'otusia – Ngata 'i he 'aho 30 'o 'Okatopa 2013

Mr Tatafu Moeaki – Kamata 'i he 'aho 30 'o 'Okatopa 2013

Mr James Cecil Cocker – Mei he 'aho 1 'o Nōvema 2013 ki he 'aho 15 'o Mē 2014

2. NGAHI TAUMU'A TEFITO 'A E PANGIKĒ

Ko e ngaahi taumu'a tefito 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 'i he'ene hā 'i he Kupu 4 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, 'a ia ko hono:

- a) pukepuke ke ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'anga fakalotofonua mo fakatu'apule'anga; mo
- e) langa hake ha fa'unga fakapa'anga 'oku malu mo lele lelei.

Ko e ngaahi fatongia tefito 'o e Pangike' ko e;

- a) tuku atu 'o e pa'anga;
- e) fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e taumu'a fakapa'anga;
- f) fakafuofua 'a e lahi 'o e pa'anga ke tuku atu, faka'atā mo e fetongi pa'anga fakavaha'apule'anga 'oka fiema'u;
- h) tauhi mo pule'i 'a e ngaahi pa'anga talifaki 'i tu'apule'anga 'a e Pule'anga;
- i) fale'i 'a e Minisita', 'i he ngaahi me'a fakapangikē mo fakapa'anga;
- k) hoko ko e tefito'i pangikē, fakafofonga fakapa'anga mo e fakahū'anga pa'anga 'a e Pule'anga;
- l) fakahoko 'a e ngāue fakapangikē, 'i Tonga pē ha feitu'u kehe;
- m) pule'i mo tokanga'i e ngaahi kautaha fakapa'anga; pea mo
- n) tokanga'i mo fakatupulekina 'a e lele lelei, mālohi mo e malu hono fakalele 'o e sisitemi totongi pa'anga.

3. KO E OLA 'O E NGĀUE 'A E PANGIKE' 'I HE FEFAKATAU'AKI

Ko e tupu 'i he pa'anga hū mai mei he ngāue 'a e Pangikē ki he ta'u 'o ngata 'i he 'aho 30 'o Sune 2014 na'e fe'unga mo e \$3,552, 227 (2013: \$2,720, 446).

4. PA'ANGA TALIFAKI FAKALŪKUFUA

Fakatatau ki he Kupu 8(1)(f) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, 'e 'ikai ha pa'anga 'e fakahū ki he 'Akauni Pa'anga Talifaki Fakalūkufua' 'i he 'osi 'a e ta'u'.

5. PA'ANGA KUO TOTONGI ATU KI HE PULE'ANGA

Fakatatau ki he Kupu 8(3) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, pea mo e Kupu 8(1) mo e 8(2), ko e \$3,552,247 (2013: \$2,720,446) 'e totongi ia ki he Pule'anga 'o Tonga'.

6. NGAAHI MO'UA 'OKU TE'EKI KE PAU PĒ 'E LAVA 'O TOTONGI MAI

Na'e fakahoko 'e he kau Talēkita' ha ngaahi ngāue kimu'a 'i hono teuteu'i 'a e ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pangike' ke fakapapau'i 'a e ngaahi mo'ua kotoa 'oku te'eki ke pau pē 'e lava ke totongi mai ke to'o mei he pa'anga talifaki' pea ke tuku mavahe ha pa'anga fe'unga ke talifaki ki he ngaahi mo'ua ko 'eni'.

Fakatatau ki he 'ilo 'a e kau Talēkita' 'i he 'aho na'e fai ai 'a e līpooti ni, 'oku 'ikai ha to e 'uhinga lahi ke fehu'ia ai 'a e lahi fe'unga 'o e mo'ua kuo to'o mei he pa'anga talifaki' pea mo e lahi 'o e pa'anga talifaki ki he ngaahi mo'ua ko 'eni'.

7. PA'ANGA TALIFAKI KI HA MO'UA

Na'e 'ikai ke 'i ai ha fe'unu'aki 'i he pa'anga talifaki ko 'eni' 'i he lolotonga 'a e ta'u', tukukehe pē 'a e ngaahi me'a angamaheni hangē ko e ngaahi monū'ia 'a e kau ngāue'.

8. NGAAHI KOLOA

Na'e fakahoko 'e he kau Talēkita' ha ngaahi ngāue kimu'a 'i hono teuteu'i 'a e ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pangike' ke fakapapau'i ko e ngaahi koloa kotoa 'a e Pangike' 'oku hā 'i he fakamatala, 'oku lēkooti ia 'i he mahu'inga tatau pē 'ikai to e mā'olunga ange 'i he mahu'inga totonu 'a ia 'oku ngāue'aki angamaheni 'e he pisinisi'.

Fakatatau ki he 'ilo 'a e kau Talēkita' 'i he 'aho na'e fai ai 'a e līpooti ni, 'oku 'ikai ha ngaahi founga te ne uesia 'a e tu'unga totonu 'o e mahu'inga 'o e ngaahi koloa ni.

9. MONŪ'IA 'A E KAU TALEKITA

'Oku te'eki ke 'i ai ha talēkita te ne ma'u pē 'e 'i ai ha'ane totonu ke ne ma'u ha monū'ia 'i ha 'uhinga fakaaleapau kuo fokotu'u 'e he Pangike' mo e Talēkita ko ia pē mo ha Kautaha 'a ia 'oku mēmipa ai 'a e Talēkita', pē mo ha Kautaha 'a ia 'oku 'i ai ha'ane kaungā fakapa'anga ka ai.

10. NGAAHI ME'A NE HOKO HILI 'A E 'AHO 'O E LĪPOOTI

Hili 'a e 'aho 'o e līpooti', na'e 'ikai ke 'ilo 'e he kau Talēkita' ki ha me'a pē ha ngaahi founga na'e 'ikai fakakau 'i he līpooti ni 'oku ne uesia lahi 'a e ngāue 'a e Pangike', 'a e ola 'o e ngaahi ngāue ko ia' pē ko e tu'unga 'o e ngaahi ngāue 'a e Pangike' 'i he ngaahi ta'u fakapa'anga ka hoko mai'.

11. FOUNGA FAKATAUHI TOHI

'Oku tui 'a e kau Talēkita' ko e founga 'a hono teuteu'i 'o e ngaahi Fakamatala Pa'anga' 'oku taau pea 'e malava pē 'e he Pangike' ke hokohoko atu 'ene ngāue' 'i he māhina 'e 12 mei he 'aho 'o e Fakamatala Pa'anga ni. 'Oku tui 'a e kau Talēkita' ko e fakakalakalasi mo e ngaahi mahu'inga 'o e koloa mo e mo'ua 'a ia 'oku hā 'i he ngaahi Fakamatala Pa'anga ni 'oku totonu mo taau.

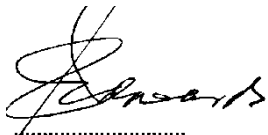
12. NGAAHI FOUNGA KEHE

'I he 'aho 'o e līpooti ni, na'e 'ikai ke 'ilo 'e he kau Talēkita' ki ha ngaahi founga kehe ke makatu'unga ai hano fehu'ia 'a e tu'unga totonu 'o e mahu'inga 'oku ngāue'aki 'i he Fakamatala Pa'anga ni.

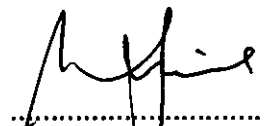
13. NGAAHI ME'A 'IKAI ANGA MAHENI

'Oku tui 'a e kau Talēkita' 'oku totonu mo taau hono lēkooti 'a e ola 'o e ngaahi ngāue 'a e Pangike' ki he tā'u fakapa'anga ko 'eni' pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha ngaahi me'a pē founa 'ikai angamaheni ke ne uesia 'a e ngaahi fakamatala pa'anga ni.

Ma'ae Poate 'a e kau Talēkita' 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga', 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e kau Talēkita' 'i he 'aho 12 'o Sepitema, 2014.

Mr. Steve Edwards
Sea 'o e Poate

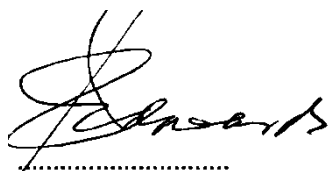

Dr Sione Ngongo Kioa
Governor

FAKAMATALA 'A E KAU TALĒKITA'

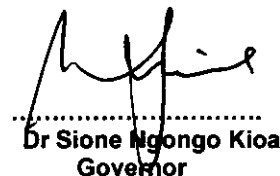
'I he tui 'a e kau Talēkita':

- (a) ko e Fakamatala Fakata'u ki he Koloa mo e Mo'ua ne fokotu'utu'u ia ke ne fakahā 'a e tu'unga totonu mo mo'oni 'a e tu'unga ngāue 'a e Pangike' 'i he 'aho 30 'o Sune 2014;
- (e) ko e Fakamatala Fakata'u ki he Tupu Fakalūkufua' ne fokotu'utu'u ia ke ne fakahā totonu mo mo'oni 'a e ola 'o e ngāue 'a e Pangike' ki he ta'u' 'o ngata 'i he 'aho 30 'o Sune 2014;
- (f) ko e Fakamatala Fakata'u ki he Vahevahe 'o e Tupu Fakata'u' ne fokotu'utu'u ia ke ne fakahā 'a e tu'unga totonu mo mo'oni 'o e vahevahe 'o e tupu 'a e Pangike' 'i he 'aho 30 'o Sune 2014;
- (h) ko e Fakamatala Fakata'u ki he Fe'unuaki 'i he Pa'anga Talifaki ne fokotu'utu'u ia ke ne fakahā 'a e tu'unga totonu mo mo'oni 'a e ngaahi fe'unuaki 'i he pa'anga talifaki' 'i he ta'u' 'o ngata 'i he 'aho 30 'o Sune 2014; mo e
- (i) Fakamatala Fakata'u ki he Fehū'aki 'o e Pa'anga, ne fokotu'utu'u ia ke ne fakahā 'a e tu'unga totonu mo mo'oni 'a e fehū'aki 'a e pa'anga' 'i he ta'u' 'o ngata 'i he 'aho 30 'o Sune 2014;
- (k) Kuo hiki tohi 'e he Pangike' 'a e ngaahi felālāve'i mo e ngaahi kupu fekau'aki kotoa pē, 'o ho'ata 'i he ngaahi fakamatala fekau'aki mo e Fakamatala Pa'anga'.

Ma'ae Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga', 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e kau Talēkita' 'i he 'aho 12 'o Sepitema, 2014.

Mr. Steve Edwards
Sea 'o e Poate

Dr Sione Ngongo Kioa
Governor

LĪPOOTI TAU'ATĀINA 'A E 'ĀTITA'

Ki he kau ma'u 'inasi 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga'

Sivi Faka'ātita

Kuo lava hono sivi faka'ātita 'o e Fakamatala Pa'anga 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'a ia 'oku kau ai 'a e Fakamatala Fakata'u ki he Koloa mo e Mo'ua lolotonga 'a e ta'u', 'o ngata 'i he 'aho 30 Sune 2014, pea mo e Fakamatala Fakata'u ki he Tupu Fakalūkufua, Fakamatala ki he Vahevahe 'o e Tupu Fakata'u, Fakamatala Fakata'u ki he Fe'unu'aki 'i he Pa'anga Talifaki', Fakamatala Fakata'u ki he Fehu'aki 'o e Pa'anga', Fakama'opo'opo 'o e ngaahi founa fakatauhitohi' pea mo e ngaahi fakamatala kehe pē fekau'aki mo e Fakamatala Pa'anga'.

Fatongia 'o e Kau Talēkita' mo e Kau Pule', ki he Fakamatala Fakapa'anga

Ko hono teuteu'i pea mo hono fakaha ta'efilifilimanako 'o e Fakamatala Pa'anga ko e fatongia ia 'o e Kau Talēkita' mo e Kau Pule', 'o fakatatau ki he ngaahi founa tauhitohi 'oku hā 'i he Fakamatala hono 2 'o e Ngaahi fakamatala fekau'aki mo e Fakamatala Pa'anga pea mo fakatatau foki ki he lau 'a e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988 mo e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007. Ko e fatongia ko 'eni' 'oku kau ai hono: fokotu'utu'u, fakahoko mo tauhi e ngaahi founa ngāue 'oku fe'unga, teuteu'i mo hono fakaha ta'efilifilimānako 'o ha ngaahi Fakamatala Pa'anga 'oku 'atā mei he fakahā hala 'o ha fika 'o tupu mei he kākā pē ko e fehālaaki. 'I he'ene pehe', kuo pau ai ke filifili mo ngāue'aki e ngaahi founa tauhitohi fe'unga mo taau; pea mo fai e ngaahi fakafuofua fakatauhitohi 'oku makatu'unga lelei, tu'unga 'i he ngaahi me'a na'e hoko.

Fatongia 'o e 'Ātita

Ko homau fatongia ko e fakahā 'emau fakama'opo'opo faka'ātita fekau'aki mo e ngaahi Fakamatala Pa'anga ni 'o fakatatau ki he 'ātita kuo mau fai'. Na'e fakahoko 'emau ngāue faka'ātita' 'o fakatatau ki he Founa 'Ātita' Fakavaha'apule'anga. Ko e ngaahi founa ko 'eni' 'oku ne fiema'u ke mau fakahoko fatongia 'o tatau mo e ngaahi fiema'u faka'ēfika mo e fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e 'ātita' ke a'u ha makatu'unga lelei pē 'oku 'atā 'a e ngaahi fakamatala pa'anga' mei he fehālaaki fakafika..

'I hono fakahoko 'o ha 'ātita, 'oku kau ai 'a hono ngāue'aki 'o ha ngaahi founa ngāue ke ma'u mai e ngaahi fakamo'oni faka'ātita fekau'aki mo e ngaahi fika 'oku fakahā 'i he ngaahi Fakamatala Pa'anga'. Ko e ngaahi founa ngāue 'oku ngāue'aki', 'e fili ia 'e he 'ātita' 'o fakatatau ki he'ene fakamaau'i', 'o kau ai hono sivi'i 'o e ngaahi nunu'a kovi 'e hoko kapau 'oku 'i ai ha fakahā hala 'o ha fika 'i he ngaahi Fakamatala Pa'anga, tupu mei ha kākā pē fehālaaki. 'I hono sivi'i 'o e ngaahi nunu'a kovi ko 'eni', 'oku hanga 'e he 'ātita' 'o fakakau mai e ngaahi founa fakangāue 'oku totonu mo taau ki hono teuteu'i mo fakahā ta'efilifilimānako 'o e ngaahi Fakamatala pa'anga 'o ha kautaha, 'o 'ikai kau ai ha fakamatala ia ki he tu'unga lelei 'o e ngaahi founa ngāue 'oku ngāue'aki'. 'Oku kau foki 'i hono fakahoko 'o ha 'ātita' 'a hono sivi'i 'a e kaungā lelei 'o e ngaahi founa fakatauhitohi 'oku ngāue'aki pea mo e makatu'unga 'o e ngaahi fakafuofua fakatauhitohi kuo fai 'e he Kau Talēkita mo e Pule, mo hono sivi'i 'a e fokotu'utu'u fakalūkufua 'o e ngaahi Fakamatala Pa'anga'.

'Oku mau tui ko e ngaahi fakamo'oni faka'ātita kuo mau ma'u', kuo fe'unga pea mo taau ia ke 'omi ha makatu'unga lelei ki he'emau fakama'opo'opo faka'ātita'.

Ngaahi me'a 'oku fakamamafa'i

Ke 'oua na'a fakata'e'aonga'i 'emau fakamatala', 'oku mau fakahā 'oku mau tokangaekina e ngaahi me'a 'oku hā 'i he fakamatala fika 2 (a) mo e (e) 'o e ngaahi fakamatala ki he fakamatala pa'anga fekau'aki mo e founa fakatauhitohi ki hono līpooti 'o e tupu mo e mole mei hono to e fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki'.

Fakama'opo'opo 'a e 'Ātita

'I he'emau fakakaukau', 'oku mau pehē, ko e ngaahi fakamatala pa'anga kuo teuteu'i 'i he ngaahi me'a kotoa, 'o fakatatau ki he ngaahi founa teuteu mo e founa fakatauhitohi 'oku fakamatala'i 'i he Fakamatala fika 2, 'i he ngaahi Fakamatala fekau'aki mo e Fakamatala Fakapa'anga pea mo fakatatau foki ki he lau 'a e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988 mo e Lao (Fakatonutonu).

Fakamā'opo'opo 'a e 'Ātita

'I he'emaui fakakaukau', 'oku mau pehē, ko e ngaahi fakamatala pa'anga kuo teuteu'i, 'i he ngaahi me'a kotoa, 'o fakatatau ki he ngaahi founa teuteu mo e founa fakatauhitohi 'oku fakamatala'i 'i he Fakamatala fika 2, 'i he Ngaahi Fakamatala fekau'aki mo e Fakamatala Fakapa'anga, pea mo fakatatau foki ki he lau 'a e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988 mo e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007.

Ngāue'aki 'o e Līpooti ni

Ko e līpooti ko 'eni' 'oku fakahoko atu ia ki he kau ma'u 'inasi 'o e Pangike' 'o 'ikai ko ha to e taha kehe. Na'e fakahoko 'emaui sivi faka'ātita koe'uhi' kemau lava o fakahā ki he kau ma'u 'inasi 'o e Pangike' 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u kemau fakahā 'i he'emaui līpooti faka'ātita 'o 'ikai ha to e taumu'a kehe. 'I he lelei taha kuo fakangofua kimautolu 'e he lao', 'oku 'ikai kemau tali pē temau to e fakahoko fatongia faka'ātita ki ha to e taha kehe mei he Pangikē pea mo'ene kau ma'u 'inasi fekau'aki mo 'emaui ngāue faka'ātita ki he līpooti ko 'eni' pē ko e fakama'opo'opo kuo mau fai'.

12 September 2014
12 'o Sepitema 2014
Suva, Fisi

PricewaterhouseCoopers
Chartered Accountants

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA

**FAKAMATALA KI HE KOLOA MO
E MO'UA 'I HE 'AHO 30 SUNE 2014**

	Fakamatala	<u>2014</u>	<u>2013</u>
		\$	\$
NGAAHI KOLOA			
Ngaahi Pa'anga Talifaki 'i Tu'apule'anga			
Pa'anga Ngāue mo e Fakahū Pa'anga Taimi Nounou	8	250,118,877	239,168,224
Totongi tupu te'eki ke ma'u	9	5,240,409	5,240,409
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga			
- Tukuhau Malu'i Pa'anga Muli		4,729,574	4,684,272
- Ngaahi Totonu Toho Makehe		19,590,569	19,398,095
Ngaahi Koloa Fakalotofonua			
Pa'anga Ngāue	18	1,214,948	74,649
Totongi tupu te'eki ke ma'u		3,471	1,029
Ngaahi Koloa Kehe	10	3,870,962	3,639,760
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga			
Tukuhau Pa'anga	9	14,564,431	13,444,187
'Api Ngāue, Ngaahi Mīsini mo e Ngaahi Me'angāue	11	9,641,335	9,334,188
Ngaahi Koloa Fakalūkufua		313,223,988	294,984,813
NGAAHI MO'UA			
Ngaahi Mo'ua Pa'anga Muli			
Totongi tupu te'eki ke totongi		22,018	324
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	12(a)	14,582,858	8,773,231
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga			
Ngaahi Totonu Toho Makehe	9	18,184,008	18,009,830
Ngaahi Mo'ua Pa'anga Fakalotofonua			
Totongi ki he Pule'anga	13	3,552,247	2,720,446
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	12(e)	171,543,288	178,470,362
Totongi tupu te'eki ke totongi		654	21,900
Ngaahi mo'ua kehe	16	1,943,147	1,274,095
Pa'anga kuo tuku atu	14	48,931,805	38,540,418
Pa'anga Talifaki 'oku fiema'u mei he Ngaahi Pangikē	15	16,801,000	16,261,000
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga			
Tukuhau Pa'anga	9	14,564,431	13,444,187
Pa'anga talifaki ki he monū'ia 'a e kau ngāue	17	125,069	62,894
Ngaahi Mo'ua Fakalūkufua		290,250,525	277,578,687
TOENGA NGAHI KOLOA	\$	22,973,463	\$ 17,406,126
SINO'I PA'ANGA MO E PA'ANGA TALIFAKI			
Sino'i Pa'anga kuo fakamafai'i		5,000,000	5,000,000
Sino'i Pa'anga kuo totongi		5,000,000	5,000,000
Pa'anga Talifaki Fakalūkufua	2(t)	10,000,000	10,000,000
To e fakamahu'inga'i e Pa'anga Talifaki	2(u)	7,973,463	2,406,126
SINO'I PA'ANGA MO E PA'ANGA TALIFAKI FAKALŪKUFUA	\$	22,973,463	\$ 17,406,126

Ko e fakamatala ki he koloa mo e mo'ua ko 'eni', kuo pau ke lau fakataha'i ia mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fakamatala pa'anga'.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**FAKAMATALA KI HE TUPTU
FAKALŪKUFUA KI HE TA'U
NGATA 'I HE 'AHO 30 SUNE 2014**

Pa'anga Hū Mai	Fakamatala	<u>2014</u>	<u>2013</u>
		\$	\$
Totongi tupu	4	7,083,708	6,192,434
Pa'anga hū mai kehe	5	<u>2,164,924</u>	<u>1,693,592</u>
Fakakātoa Pa'anga hū mai mei he ngaahi ngāue		<u>9,248,637</u>	<u>7,658,136</u>
Ngaahi Fakamole			
Totongi tupu	6	75,481	569,965
Pule'i mo e ngaahi fakamole kehe	7	<u>5,620,909</u>	<u>4,595,615</u>
Fakamole Fakangāue Fakalūkufua		<u>5,696,390</u>	<u>5,165,580</u>
Tupu 'oku malava ke vahevahe		3,552,547	2,720,446
Tupu/(Mole) na'e ma'u 'i hono fakafetongi 'o e	2(e)		
pa'anga muli ki he pa'anga Tonga		<u>5,567,337</u>	<u>1,507,294</u>
Ngaahi tupu/(mole) makehe ki he ta'u fakapa'anga		<u>5,567,337</u>	<u>1,507,294</u>
Fakakātoa 'o e Tupu Fakalūkufua		<u>\$ 9,119,584</u>	<u>\$ 4,227,740</u>

Ko e fakamatala tupu fakalūkufua ko 'eni', kuo pau ke lau fakataha ia mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fakamatala pa'anga'.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**FAKAMATALA KI HE VAHEVAHE
'O E TUPU KI HE TA'U 'O NGATA 'I HE
'AHO 30 SUNE 2014**

	Fakamatala	<u>2014</u>	<u>2013</u>
Tupu ki he ta'u		<u>\$3,552,247</u>	<u>\$2,720,446</u>
Fakaikiiki 'o e Vahevahe	2(t)		
Pa'anga kuo fakahū atu ki he Pa'anga Talifaki			
• Kupu 8(1)(c) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 2007			
Palanisi ke totongi atu ki he Pule'anga 'o Tonga			
Fakatatau ki he Kupu 8(3) 'o e Lao (Fakatonutonu)			
ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 2007	13	<u>3,552,247</u>	<u>2,720,446</u>
		<u>\$3,552,247</u>	<u>\$2,720,446</u>

Ko e fakamatala ki he vahevahe 'o e tupu fakata'u ko 'eni', kuo pau ke lau fakataha'i ia mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fakamatala pa'anga'.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**FAKAMATALA KI HE FE'UNU'AKI 'I HE
PA'ANGA TALIFAKI KI HE TA'U 'O
NGATA 'I HE 'AHO 30 SUNE 2014**

	Sino'i Pa'anga kuo totongi \$	Pa'anga Mohe Fakalūkufua \$	To e Fakamahu'inga'i Pa'anga Mohe \$	Fakakātoa \$
Palanisi 30 Sune 2012	\$5,000,000	\$10,000,000	\$898,832	\$15,898,832
Ngaahi tupu makehe				
Tupu na'e ma'u 'i hono fakafetongi 'a e Pa'anga Muli ki he Pa'anga Tonga lolotonga 'a e ta'u	-	-	1,507,294	\$1,507,294
Ko e konga ne to'o atu mei h e tupu fakakātoa 'o e ta'u, 'o fakatatau ki he Kupu 8(1)(c) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 2007 pea tali foki 'e he Minisitā Pa'anga	-	-	-	-
Palanisi 30 Sune 2013	\$5,000,000	\$10,000,000	\$2,406,126	\$17,406,126
Ngaahi tupu makehe				
Mole na'e ma'u 'i hono fakafetongi 'a e Pa'anga Muli ki he Pa'anga Tonga lolotonga 'a e ta'u				
			\$5,567,337	\$5,567,337
Ko e konga ne to'o atu mei he tupu fakakātoa 'o e ta'u, 'o fakatatau ki he Kupu 8(1)(c) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 2007 pea tali foki 'e he Minisitā Pa'anga	-	-	-	-
Palanisi 30 Sune 2014	\$5,000,000	\$10,000,000	\$7,973,463	\$22,973,463

Pa'anga hū mai mei he totongi tupu

Ko e fakamatala ki he fe'unu'aki 'i he pa'anga talifaki ko 'eni', kuo pau ke lau fakataha'i ia mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fakamatala pa'anga.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**FAKAMATALA KI HE FEHU'AKI 'O E
PA'ANGA KI HE TA'U 'O NGATA 'I HE
'AHO 30 SUNE 2014**

	<u>Fakamatala</u>	<u>2014</u>	<u>2013</u>
FEHU'AKI 'O E PA'ANGA 'I HE NGAHI NGĀUE ANGAMAHENI 'A E PANGIKĒ		\$	\$
Pa'anga hū mai mei he totongi tupu		2,831,854	3,584,273
Pa'anga hū mai mei he Ngāue'aki 'o e 'ōfisi		1,029,205	858,276
Pa'anga hū mai mei he fakatau atu 'o e pa'anga maka fakamanatu		7,220	35,191
Pa'anga hū mai kehe		1,153,174	653,567
Pa'anga hū atu ki he ngāue fakapa'anga		(1,126,956)	(1,894,392)
Pa'anga hū atu ki he totongi tupu		(75,033)	(866,541)
Pa'anga hū atu ki hono totongi 'o e ngaahi kautaha 'oku tau mo'ua ki ai mo e kau ngāue.		(3,593,432)	(3,382,488)
Hulu/(Fe'amokaki) 'i he Fehu'aki 'o e Pa'anga 'i he Ngaahi Ngāue Angamaheni 'a e Pangikē		(1,324,985)	(1,012,114)
FEHU'AKI 'O E PA'ANGA 'I HE NGĀUE FAKAHŪ PA'ANGA			
Fakatau mai 'o e ngaahi koloa tu'uma'u		(845,243)	(827,478)
Tupu/(Holo) 'i he 'Akauni Kautaha Pa'anga			
Fakavaha'apule'anga		(237,776)	(819,316)
Tupu/(Holo) 'i he nō 'a e kau ngāue		(241,966)	21,905
Hulu/(Fe'amokaki) he Ngāue Fakahū Pa'anga		(1,324,985)	(1,624,889)
FEHU'AKI 'O E PA'ANGA HE NGĀUE FAKAPA'ANGA			
Tupu he Pa'anga kuo fakahū atu		10,391,387	59,435
Tupu he Tipōsiti Taimi Nounou		(12,387,254)	26,759,870
Tupu/(Holo) he Pa'anga Talifaki 'oku fiema'u		540,000	8,000
Holo he 'Akauni 'a e Pule'anga		8,549,361	(11,179,898)
Tupu he pa'anga 'oku tauhi ke faka'ata atu		354,896	485,413
Tupu he vahevahe totongi 'a e ngaahi Kautaha Pa'anga fakavaha'apule'anga		174,178	609,441
Hulu he Ngāue Fakapa'anga		7,622,568	16,742,261
Hulu 'I he Pa'anga		6,523,615	14,105,258
PA'ANGA HE KAMATA'ANGA 'O E TA'U FAKAPA'ANGA		239,242,873	223,630,321
TUPU/(HOLO) MEI HE FELILIUAKI 'I HE MAHU'INGA 'O E PA'ANGA TONGA	2 (e)	5,567,337	1,507,294
PA'ANGA HE 'OSI 'O E TA'U FAKAPA'ANGA	18	\$251,333,825	\$239,242,873

Ko e fakamatala ki he fehu'aki 'o e pa'anga ko 'eni', kuo pau ke lau fakataha'i ia mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e fakamatala pa'anga.

1. FAKAMATALA KI HE TAUMU'A TEFITO 'O E PANGIKĒ PULE

Ko e ngaahi taumu'a tefito 'o e PangikĒ Pule Fakafonua 'o Tonga 'i he'ene 'asi he Kupu 4 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he PangikĒ Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, 'a ia ko hono -

- a) pukepuke ke ma'uma'uluta 'a e tu'unga fakapa'anga fakalotofonua mo fakatu'apule'anga; mo
- e) langa hake ha fa'unga fakapa'anga 'oku malu mo lele lelei.

Ko e ngaahi ngāue tefito leva 'a e PangikĒ ko e;

- a) tuku atu 'o e pa'anga;
- e) fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e taumu'a fakapa'anga;
- f) fakafuofua 'a e lahi 'o e pa'anga ke tuku atu, faka'atā mo e fetongi pa'anga fakavaha'apule'anga 'oka fiema'u;
- h) tauhi mo pule'i 'a e ngaahi pa'anga talifaki 'i tu'apule'anga 'a e Pule'anga;
- i) fale'i 'a e Minisita' 'i he ngaahi me'a fakapangikĒ mo e fakapa'anga;
- k) hoko ko e tefito'i pangikĒ, fakafofonga fakapa'anga mo e fakahū'anga pa'anga 'a e Pule'anga;
- l) fakahoko 'a e ngāue fakapangikĒ 'i Tonga pē ha feitu'u kehe;
- m) pule'i mo tokanga'i e ngaahi kautaha fakapa'anga; pea mo
- n) tokanga'i mo fakatupulekina 'a e lele lelei, mālohi mo e malu hono fakalele 'o e sisitemi totongi pa'anga.

Ko e ngaahi fakamatala pa'anga ko eni na'e tali ia 'e he Poate 'a e kau Talēkita' ke tuku atu 'i he 'aho 12 'o Sepitema 2014.

2. TO'OTO'O KONGA LALAHĒ 'O E NGAAHI FOUNGA TAUHITOHI MO E NGAAHI FIEMA'U FAKALAO

a) Fa'unga Fakatauhitohi

Kuo teuteu 'a e Fakamatala Pa'anga 'a e PangikĒ Pule Fakafonua 'o Tonga' 'o fakatatau ki he Lao ki he PangikĒ Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988 mo e Lao (Fakatonutonu) ki he PangikĒ Pule Fakafonua 'o Tonga 2007. Ko e ngaahi founga fakatauhitohi 'a e PangikĒ, 'oku fakatefito 'i he Founga Līpooti Fakatauhitohi Fakavaha'apule'anga ("IFRS"), tukukehe 'a e ngaahi me'a 'oku fiema'u 'e he Lao ke ngaahi kehe'i, 'o hangē 'oku fakamatala'i 'i he Fakamatala 2(e), 'a ia 'oku mu'omu'a ange leva 'a e Lao.

Ko e ngaahi Fakamatala Pa'anga', na'e fokotu'utu'u ia 'o fakatatau ki he totongi na'e ma'u'aki mai, 'o 'ikai uesia 'e he ngaahi feliuliaki 'i he ngaahi tu'unga 'o e totongi. Ko e ngaahi founga fakatauhitohi 'oku ngāue'aki ko e ngaahi founga pē ia na'e ngāue'aki 'i he ngaahi ta'u ki mu'a'.

Ngaahi Founga Fakatauhitohi fo'ou, fakatonutonu mo hono faka'uhinga'i kuo tuku atu ka 'oku te'eki ke hoko hono taimi ke ngāue'aki

'Oku 'i ai 'a e ngaahi founga fakatauhitohi fo'ou mo e ngaahi fakatonutonu ki he ngaahi founga fakatauhitohi pea mo e ngaahi faka'uhinga 'oku kamata ngāue'aki ia ki he ta'u fakapa'anga 'o kamata 'i he/pē 'osi 'a e 'aho 1 'o Siulai 2014 pē ko e ngaahi ta'u fakapa'anga ki mui ai'. 'I he ngaahi founga fakatauhitohi fo'ou ni, 'oku 'ikai ke 'i ai ha founga fakatauhitohi 'e kaungā ki he ngāue 'a e pangikĒ, tukukehe 'a e ngaahi founga fakatauhitohi 'oku hā atu 'i lalo'.

2. TO'OTO'O KONGA LALAHĪ 'O E NGAAHI FOUNGA TAUHITOHI MO E NGAAHI FIEMA'U
FAKALAO – Hoko atu(a) Fa'unga Fakatauhitohi- hoko atu

Founga Fakatauhitohi/ Faka'uhinga'i	Kano'itohi	Ke ngāue'aki kihe ta'u fakapa'anga 'oku kamata'osi
IFRS Koloa Fakapa'anga	9, Ngaahi fakamatala fekau'aki mo hono fakakulupu, fakamahu'inga mo hono fakafuofua 'o e ngaahi koloa fakapa'anga mo e ngaahi mo'ua fakapa'anga. 'Oku fetongi foki 'e he lao ko 'eni' 'a e konga 'o e Founga Līpooti Fakatauhitohi Fakavaha'apule'anga (IAS) 39 'a ia 'oku fekau'aki mo e fakakulupu mo hono fakamahu'inga'i 'o e ngaahi ngaahi koloa fakapa'anga. 'Oku fiema'u 'e he Founga Līpooti Fakatauhitohi Fakavaha'apule'anga (IFRS) fika 9 ke fakakulupu 'a e ngaahi koloa fakapa'anga ki he founga fakamahu'inga 'e 2 'a ia ko e fakamahu'inga 'i he mahu'inga totonu pea mo e fakamahu'inga'i 'i he mahu'inga na'e totongi mai ai. Ko hono fakapapau'i 'oku fakahoko ia 'i he 'uluaki fakafuofua pē. 'Oku fakatefito foki 'a e founga fakakulupu 'i he founga ngāue 'o ha kautaha ki hono pule'i 'a 'ene ngaahi koloa fakapa'anga mo e ngaahi founga aleapau 'i he fehū'aki 'a e koloa fakapa'anga'. 'I he ngaahi mo'ua fakapa'anga', 'oku lahi ngāue'aki pē 'a e konga lahi 'o e founga fakatauhitohi motu'a (IAS) 39. 'Oku lolotonga ngāue 'a e pangike' ki hono sivi'i 'a e ngaahi uesia 'o ka ngāue'aki 'a e founga fakatauhitohi ko 'eni.	Fakata'u 'o kamata 'i he/pē 'osi 'o e 1 Sanuali 2015.

e) Ngaahi Pa'anga Muli

Ko e ngaahi pa'anga muli', 'oku liliu ia ki he pa'anga Tonga' 'i he ngaahi tu'unga fakafetongi pa'anga 'i he faka'osinga 'o e ta'u.

Ko e ngaahi tupu mo e mole, tupu mei he feliuliaki hono fakamahu'inga'i 'o e pa'anga muli', 'oku 'ave ia ki he 'akauni ko e "To e Fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki" 'o fakatatau ki he Kupu 33 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988 pea mo e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, 'o 'ikai ke fakakau eni 'i hono fika'i 'o e tupu mo e mole 'a e Pangike' 'o fakatatau ki he Founga Fakatauhitohi Fakavaha'apule'anga hono 21, "Ko e ola 'o e liliu 'i he fakafetongi pa'anga" (IAS 21). Ko e ola 'o e liliu ko 'eni 'i he Fakamatala ki he Tupu Fakalūkufua' ko e tupu'aki 'i he tupu 'o e ta'u' 'aki 'a e \$5,567,337 (2013:\$ 1,507,294).

Ko e ngaahi mole mei he feliuliaki 'a e totongi fakafetongi pa'anga' 'e mate ia ki ha palanisi 'oku toe 'i he 'akauni "To e fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki". Kapau 'e 'ikai fe'unga 'a e palanisi ko ia ke ne tāpuni 'a e mole', kuo pau ke tu'utu'uni 'e he Kapineti' ke 'oange ki he Pangike' 'a e ngaahi koloa (sekiuliti) 'oku 'ikai ala fakafetongi mo 'ikai hano totongi tupu ke fakakakato ha nounou.

Ka 'i ai ha palanisi kulētiti 'i he 'akauni "To e Fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki" 'i he ngata'anga 'o e ta'u fakapa'anga takitaha 'a e Pangike', kuo pau ke fuofua ngāue'aki ia ke totongi fakafoki 'a e ngaahi koloa kotoa pē 'a ia na'e tuku mai ki he Pangikē mei he Pule'anga'. Fakatatau ki he Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007, ka 'i ai ha toenga palanisi 'i he 'akauni "To e Fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki", 'e tuku leva ia ki he ta'u fakapa'anga hoko mai'.

f) Ko hono fakamaau'i mo hono fakafuofua'i 'o e ngaahi mahu'inga fakapa'anga

Ko hono teuteu'i 'o e ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pangike' 'oku fiema'u 'a e kau Taki mo e ngaahi pule he ngaahi va'a' ke nau hanga 'o fakamaau'i, fakafuofua pea mo fakamahamahalō'i ha ngaahi me'a te ne uesia 'a e fa'unga fakatauhi tohi mo e ngaahi mahu'inga 'oku fakahā 'i he ngaahi koloa, ngaahi mo'ua, pa'anga hū mai pea mo e pa'anga hū atu. Ko e ola totonu' 'e lava pē ia 'o faikehekehe mei he ngaahi fakafuofua ko eni'.

Ko e ngaahi fakafuofua mo e ngaahi fakamahamahalō' kuo 'osi fakahā atu 'oku sivi'i 'i he taimi

kotoa pē. Ko hono siofi 'o e ngaahi fakafuofua fakapa'anga ko eni' 'oku fakakulupu ia ki he ta'u na'e fai ai hono sivi'i pea mo e ngaahi ta'u uesia ka hoko mai.

Ko hono to e fakamahino ange', ko e ngaahi fakamatala ki he tafa'aki kehekehe 'o e fakafuofua, 'ikai fakapapau'i pea mo hono fakamaau'i 'o e fa'unga tauhi tohi, 'oku 'i ai 'ene uesia 'i he ngaahi mahu'inga 'oku fakahā 'i he ngaahi fakamatala fakapa'anga 'oku anga pehe ni:

Fakamatala 2 (h) –pa'anga talifaki ki hano maumau'i 'o e ngaahi koloa

Fakamatala 2 (n) – holo 'o e mahu'inga

Fakamatala 2 (ng) –pa'anga talifaki ki he monū'ia 'a e kau ngāue

h) Ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua

i. Ngaahi koloa

Ko e ngaahi koloa 'a e pangike' 'oku fakakulupu ia ki hono kalasi takitaha 'o anga pehe ni: aleapau fakahū pa'anga 'ikai to e fakatau atu pea mo e ngaahi nō mo e mo'ua te'eki totongi mai.

• Ngaahi Aleapau fakahū pa'anga 'ikai to e fakatau atu

Ko e ngaahi fakahū pa'anga 'a e pangike' 'oku 'ikai fiema'u ke to e fakatau atu, 'oku tauhi pē ia 'e he pangike' ke a'u ki he 'aho 'e 'osi ai 'a e aleapau ko ia' pea toki totongi mai.

Ko e ngaahi fakahū pa'anga pehe ni', 'oku fakataumu'a ke 'oua 'e to e fakatau atu, 'oku lēkooti ia 'aki 'a e mahu'inga na'e totongi'aki mai. Ka 'i ai ha tisikauni, pē ha tupu 'e ma'u hono fakatau mai, 'e 'ave ia ki he fakamatala tupu mo e mole', lolotonga e taimi 'oku fakahū ai e pa'anga ko ia'.

Ko hono fakatau mai mo hono fakatau atu 'o e ngaahi koloa pa'anga ko 'eni, 'oku lēkooti ia 'i he 'aho 'oku fakahū ai e pa'anga ko ia.

• Nō mo e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai

Ngaahi koloa pa'anga pau 'oku 'ikai ke lava fakatau atu pē 'ikai 'asi he māketi fefakatau'aki pa'anga'.

'Oku fokotu'u e mahu'inga 'o e ngaahi nō 'i he Fakamatala Pa'anga' 'i honau ngaahi mahu'inga totonu, pea to'o mei ai 'a e mahu'inga 'o e nō 'oku fakafuofua'i he 'ikai lava 'o totongi fakafoki mai.

Ngaahi koloa pa'anga palopalema

Ko e ngaahi koloa fakapa'anga 'oku 'ikai ke fokotu'u 'i honau mahu'inga totonu 'i he Fakamatala Tupu mo e mole', 'oku vakai'i ia 'e he Pangike' 'i he 'aho faka'osi e ta'u fakapa'anga' pē 'oku 'i ai ha palopalema ki he koloa ko ia' pē 'ikai. 'Oku kau heni hono sivi'i e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e tu'unga fakapa'anga 'a e tokotaha 'oku tauhi ai e ngaahi koloa pa'anga ko 'eni', ko e puli mei he māketi 'a e ngaahi koloa fakapa'anga' 'a e tokotaha 'oku tauhi ai e ngaahi koloa' tupu mei he'ene tōlalo fakapa'anga pē ko e holoki hono tu'unga fakamo'ua.

Ko e ngaahi nō mo e ngaahi mo'ua kehe te'eki totongi mai', 'oku vakai'i 'e he Pangike' 'i he 'osi e ta'u fakapa'anga' pē 'oku 'i ai ha ngaahi nō 'e 'ikai lava totongi mai, koe'uhi' ke to'o mei he 'akauni talifaki ki he ngaahi nō palopalema' pē ko hono fokotu'u ko e mole 'i he fakamatala ki he tupu mo e mole 'a e Pangike'.

ii. Ngaahi mo'ua fakapa'anga

Ko e ngaahi nō mo e mo'ua pa'anga te'eki totongi mai, 'oku fakatokanga'i ia 'i hono mahu'inga totonu tōnaki atu ki ai mo e ngaahi fakamole kehe. 'E fakatokanga'i 'a e ngaahi mo'ua pa'anga ko eni 'i he Fakamatala Pa'anga he taimi 'oku fakahoko ai pea 'e 'ikai to e

fakatokanga'i 'i he taimi 'e fakata'e'aonga'i ai' pē 'osi ai hono taimi ngāue'aki pē kuo kaniseli. Ko e ngaahi mo'ua pa'anga 'oku lēkooti ia 'i he 'aho 'oku fai ai 'a e fakamo'ua' mo e 'aho 'oku totongi 'osi ai'.

- **Ngaahi fakahū pa'anga taimi nounou**

Ko e ngaahi fakahū pa'anga taimi nounou ko e fakahū pa'anga ia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale' mo e ngaahi kautaha kehe 'i he Pangikē Pule'. Ko e ngaahi fakahū pa'anga taimi nounou, 'oku 'atā ke ngāue'aki 'i ha fa'ahinga taimi pē. 'Oku totongi 'e he pangike' 'a e totongi tupu ki he ngaahi fakahū pa'anga taimi nounou ko eni'.

i) Pa'anga pea mo e Pa'anga Fakamanatu

Ko e pa'anga mo e pa'anga fakamanatu 'oku lēkooti ia 'i he Fakamatala Pa'anga 'i he mahu'inga na'e ngaohi mo totongi mai 'aki. Ko e mahu'inga na'e totongi mai'aki, 'oku kau ai 'a e ngaahi totongi ki hono 'omai 'o e pa'anga. 'Oku tuku atu 'a e pa'anga ki he ngaahi pangike' 'o kamata mei he pa'anga na'e 'uluaki 'omai, pea 'oku fokotu'u ko e fakamole ki he Pangikē 'a e mahu'inga na'e totongi mai'aki e pa'anga kuo tuku atu ke ngāue'aki.

k) Pa'anga kuo Fakahū atu ke ngāue'aki

Ko e mahu'inga fakapa'anga 'o e pa'anga pepa mo e pa'anga maka 'a ia kuo tuku atu ki he fonua' ke ngāue'aki, 'oku lau ia ko e mo'ua 'a e Pangike' 'i he'ene fakamatala pa'anga'. Ko e pa'anga pepa mo e pa'anga maka kotoa pē na'e tuku atu ke ngāue'aki 'a ia 'oku tui 'a e Pangike' kuo 'ikai ke kei ngāue'aki koe'uhi kuo fu'u motu'a, pē ko e tuku ko e tauhi 'ofa, pea 'ikai to e fakafoki mai, 'oku 'ikai ke kei lau ia ki he pa'anga kuo fakahū atu ke ngāue'aki, ka kuo lau ia ki he pa'anga hū mai 'a e Pangike'.

l) Fakatau 'o e Pa'anga Maka ko ha Pa'anga Fakamanatu

'Oku fakatau atu 'e he Pangike' ha ngaahi pa'anga maka makehe kuo ngaohi ko e ngaahi pa'anga fakamanatu. Ko e ngaahi pa'anga maka ko eni' 'oku 'ikai ke kau ia 'i he pa'anga kuo tuku atu ki tu'a' he na'e 'ikai ke tuku atu ia ke ngāue fakapa'anga'aki. 'I he Kupu 53(2) 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988, pea mo e Lao ki he Ngaahi Fakatonutonu (Fakataha Tokoni) 2010, ko e Kapineti' 'oku ne fakamahino 'i ha Fanongonongo 'i he Kāsete, 'oku 'ikai fiema'u 'a e Pangike' ke ne fakakau 'i he'ene ngaahi fakamatala pa'anga' 'a e mahu'inga totongi 'o e pa'anga maka fakamanatu kuo tuku atu ki tu'a'.

m) Tukuhau

Ko e Pangike' 'oku faka'atā ia mei he tukuhau Fakapule'anga kotoa pē fakatatau ki he Kupu 55 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988.

n) Holo 'a e Mahu'inga

Ko e ngaahi koloa tu'u ma'u' 'oku holoki hono mahu'inga' 'i he founa hangatonu koe'uhi' ke ne fakahā 'a e holo 'i he ivi ngāue mo e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tu'uma'u ko ia'. Ko e tefito'i tu'unga totongi fakata'u 'eni 'oku ngāue'aki':

Ngaahi fale mo e lisi	1.01 - 2%
Ngaahi naunau fale & 'ōfisi, naunau komipiuta	6.67%-25.0%
Ngaahi me'alele	25.0%

ng) Ngaahi Monu'ia 'o e Kau Ngāue

'Oku fakahū atu 'e he kau ngāue' pea mo e Pangike' 'a e pa'anga ki ha sino'i pa'anga mālōlō 'a e kau ngāue 'o makatu'unga ia 'i he lahi e ta'u ngāue 'a e tokotaha ngāue'.

Ko e mo'ua ki he ngaahi monū'ia kehe 'a e kau ngāue', 'a ia 'oku totonu ke totongi pē ngata 'i loto he māhina 'e 12 mei he ngata'anga 'o e ta'u fakapa'anga', 'oku fakafuofua'i ia ma'ae kau ngāue kotoa, 'i he mahu'inga lolotonga 'o e ngaahi mo'ua ko ia 'oku fakafuofua ke totongi 'i he kaha'u'.

o) Pa'anga mo e ngaahi koloa fakapa'anga

Ko e pa'anga mo e ngaahi koloa fakapa'anga 'a e Pangike' 'oku kau ai 'a e katoa e pa'anga 'oku 'i he Tela' pē "Tokotaha Tali Totongi" pea mo e katoa e pa'anga 'oku 'i he ngaahi 'akauni fakahū pa'anga taimi nounou 'a e Pangike'.

p) Pa'anga hū mai

Ko e pa'anga hū mai mei he fakahū pa'anga 'a e pangike' 'a ia 'oku 'asi 'i he fakamatala pa'anga', 'oku kau ai 'a e pa'anga hū mai kuo 'osi totongi mai, mo e pa'anga hū mai 'oku te'eki totongi mai ka 'oku nau kau ki he ta'u fakapa'anga lolotonga'.

s) Pa'anga Talifaki ki he ngaahi monū'ia 'a e kau ngāue

Kuo fokotu'u 'e he Pangike' ha pa'anga talifaki ki he ngaahi mo'ua 'oku ta'epau pē 'e lava 'o totongi mai 'o makatu'unga eni 'i ha ngaahi 'uhinga fakalao pē me'a na'e hoko 'i he kuohili', 'oku fakafuofua 'e 'ikai ngāue'aki 'a e pa'anga talifaki ko 'eni' pea 'oku falala'anga hono fakafuofua'.

t) Pa'anga Talifaki Fakalūkufua mo e Vahevahe 'o e Tupu

- 'I he Kupu 8(1) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga 2007 'oku hā ai ko e ngaahi tupu haohaoa 'a e Pangike' ki ha fa'ahinga ta'u fakapa'anga, hili hono totongi kotoa 'a e ngaahi fakamole lolotonga ki he ta'u ko ia' pea hili hono to'o 'a e ngaahi mo'ua 'oku 'ikai to e ala totongi mo ta'epau, holo 'i he mahu'inga 'o e ngaahi koloa pē mo ha ngaahi taumu'a pē 'oku pehē 'e he Poate' 'oku taau, kuo pau ke vahevahe ia ki he Pa'anga Talifaki Fakalūkufua' 'o pehe ni:
 - a) Kapau 'oku 'ikai laka hake 'a e Pa'anga Talifaki Fakalūkufua 'i he pēseti 'e 50 'o e sino'i pa'anga fakamafai 'a e Pangike', pēseti 'e 100 'o e tupu ki he Pa'anga Talifaki Fakalūkufua;
 - e) Kapau 'oku laka hake 'a e Pa'anga Talifaki Fakalūkufua 'i he pēseti 'e 50 'o e sino'i pa'anga fakamafai 'a e Pangike', pēseti 'e 50 kae 'oua ke tatau 'a e mahu'inga 'o e Pa'anga Talifaki Fakalūkufua mo e sino'i pa'anga fakamafai 'o e Pangike'; pea.
 - f) Kapau 'oku laka hake 'a e Pa'anga Talifaki Fakalūkufua' 'i he pēseti 'e 100 ka 'oku 'ikai laka hake 'a e sino'i pa'anga fakamafai 'a e Pangikē 'i he pēseti 'e 200, pēseti 'e 25 pē ha mahu'inga si'isi'i ange ke fakalahi'aki 'a e Pa'anga Talifaki Fakalūkufua ke a'u ki he liunga ua 'o e sino'i pa'anga fakamafai 'o e Pangike'.
- 'I he Kupu 8(2) 'oku ha ai, hoko atu mei he (1), ko e toenga tupu haohaoa 'o e ta'u fakapa'anga' kuo pau ke ngāue'aki ki hono totongi fakafoki mai ha malu'i (securities) na'e 'oatu 'a ia na'e ma'u 'e he Pangike' 'i he Kupu 6.
- 'I he Kupu 8(3) 'oku hā ai kuo pau ki he Poate' 'i he loto ki ai 'a e Minisita', fakatatau ki he Kupu 8(1) pea mo e Kupu 8(2), ke vahe atu ki he Pa'anga Talifaki Fakalūkufua pea mo e pa'anga hū mai fakalūkufua 'a e Pule'anga Tonga' 'a e toenga tupu haohaoa'.

u) To e Fakamahu'inga 'o e Pa'anga

Ko ha ngaahi tupu pē mole 'oku 'ikai fakatokanga'i 'i he to e Fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Muli', 'oku tātaki ia ki he 'akauni "To e Fakamahu'inga'i 'o e Pa'anga Talifaki" (vakai ki he Fakamatala 2(e) pea 'oku 'ikai kau 'i hono fika'i 'o e tupu pē mole fakata'u 'a e Pangike'.

v)i) Fakakongokonga 'o e Līpooti

Ko e ngaahi koloa mo e mo'ua fakapa'anga pea mo e pa'anga hū mai pea mo e fakamole 'a e Pangike' 'oku līpooti fakatatau ki he feitu'u 'oku tauhi ai 'a e ngaahi koloa mo e mo'ua ko 'eni 'a ia ko e fakalotofonua pē muli. 'Oku tui 'a e Pangike' ko e founa totonu mo fe'unga 'eni ki hono līpooti 'o e ngaahi ngāue 'a e Pangike'.

v (ii) Ngaahi Lisi

Ko e ngaahi kekekele kotoa pē 'oku lisi mai 'e he Pangike', ko honau ngaahi totongi 'oku lau ia 'i he fakamole 'a e Pangike'.

Ko e koloa 'oku lisi atu 'e he Pangike', ko hono mahu'inga' 'oku fakakau ia 'i he mahu'inga 'o e 'Api Ngāue', Ngaahi Mīsini mo e Me'angāue 'a e Pangike'.

v (iii) Pa'anga 'oku fakahoko'aki 'a e Fakamatala Pa'anga

Ko e mahu'inga kotoa pē 'oku 'asi 'i he fakamatala pa'anga', 'oku fakahā ia 'i he Pa'anga Tonga'. Ko e ngaahi mahu'inga 'oku fakahā 'i he fakamatala pa'anga', 'oku 'i he fika kātōa ofi taha ki hono mahu'inga fakapa'anga' tukukehe ka toki fakahā'i mai.

3. TOKANGA'I 'O E NGAAHI FAKATAMAKI FAKAPA'ANGA

Ko e konga lahi 'o e ngaahi fakatamaki fakapa'anga lalahi 'e ala hoko ki he Pangike', 'e hoko ia mei hono leva'i 'o e Pa'anga Talifaki 'i Muli' 'e he Va'a Māketi Fakapa'anga 'a e Pangike'. Ko e ngaahi fakatamaki fakapa'anga lalahi 'e ala hoko ki he Pangike' ko e fakatamaki 'e hoko tupu mei he 'ikai ha pa'anga fe'unga ke fakahoko'aki 'a e ngāue', fakatamaki 'e hoko tupu mei he ta'etotongi 'o e ngaahi aleapau totongi fakafoki mo e fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'a e tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi māketi, pea ko e ngaahi tu'utu'uni ki hono leva'i 'o e ngaahi fakatamaki ko eni' 'oku fakahā atu 'i lalo.

(a) Fakatamaki tupu mei he 'ikai fakahoko 'a e ngaahi aleapau totongi fakafoki

Ko e ngaahi fakatamaki ko 'eni' 'oku felāve'i ia mo ha mole tupu mei he ta'etotongi 'a e ngaahi no' mo e ngaahi mo'ua' 'i hono taimi totonu.

Ko e fakatamaki ko 'eni' 'oku hoko ia ko ha me'afua mahu'inga ki hono vahevahe 'o e ngaahi koloa pa'anga muli 'a e Pangike'. Ko hono tokanga'i e fakatamaki ko 'eni', 'oku fokotu'u ai 'e he Pangike' ha ngaahi me'afua ke fakafuofua'aki e lahi e fakahū pa'anga 'i he ngaahi pangikē tāutaha mo e ngaahi fonua muli' foki. 'Ikai ko ia pē, ka 'oku to e fokotu'u 'e he Pangike' 'a e tu'utu'uni he 'ikai to e fefakatau'aki pa'anga muli mo ha pangikē komēsiale 'oku to e si'i hifo hono tu'unga fakamo'ua' 'i he levolo A.

'Oku ngāue'aki 'e he Pangike' 'a e me'afua ko e Standard & Poor ke vakai'i'aki e tu'unga falala'anga 'o e ngaahi Pangikē muli 'oku fengāue'aki mo ia', pea 'oku vakai'i ia 'i he taimi kotoa pē 'oku tuku mai ai ha ngaahi fakamatala mei he māketi .

Ko e vahevahe eni 'o e ngaahi pa'anga fakahū ko ia 'a e Pangike' 'a ia 'e malava ke uesia 'e ha fakatamaki tupu mei ha 'ikai fakahoko 'a e aleapau totongi fakafoki.

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Fakapa'anga Muli		
Ngaahi Kautaha Fakapa'anga Muli	<u>250,118,887</u>	<u>239,168,224</u>
Fakakātoa Ngaahi Pa'anga kuo fakahū	<u>\$250,118,877</u>	<u>\$239,168,224</u>

Ko e vahevahe 'o e pa'anga fakahū ko ia 'a e Pangike' 'oku malava ke uesia 'e ha fakatamaki tupu mei ha 'ikai fakahoko 'a e aleapau totongi fakafoki, 'e fakatatau ia ki he fonua 'oku 'i ai e ngaahi kupu felāve'i, 'a ia ko:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
'Aositelēlia	174,930,065	174,601,098
Nu'usila	49,758,418	46,913,403
'Amelika	14,704,361	16,521,265
Suisalani	10,483,985	946,541
Pilitānia	159,228	142,603
Fisi	<u>82,820</u>	<u>43,314</u>
Fakakātoa Ngaahi Pa'anga kuo fakahū	<u>\$250,118,877</u>	<u>\$239,168,224</u>

'Oku fakahaa'i atu 'i he tēpile 'i lalo' 'a e ngaahi koloa 'a e Pangike' 'o fakatefito ia 'i he me'afua mahu'inga ki hono vahevahe 'o e ngaahi koloa pa'anga muli 'a e Pangike' 'o fakatatau ia ki he fonua 'oku 'i ai e ngaahi kupu felāve'i. Ko e N/R 'oku ne fakahaa'i mai 'a e fonua 'oku 'ikai ke kau 'i he me'afua ko eni: 'a ia ko

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
AAA	267,488	381,921
AA1	14,704,361	16,521,265
AA	180,902	409,569
A1	224,399,321	220,865,613
B	82,820	43,314
N/R	<u>10,483,985</u>	<u>946,542</u>
Kātoa e Fakahū Pa'anga	<u>250,118,877</u>	<u>239,168,224</u>

(e) Fakatamaki tupu mei he nounou 'a e pa'anga ngāue

Ko e fakatamaki ko 'eni' 'oku felāve'i ia mo e nounou 'a e pa'anga ngāue' pea faingata'a ke feinga'i fakavavevave ha pa'anga ke totongi'aki ha ngaahi mo'ua kuo taimi ke totongi. 'Oku hoko 'eni ko ha me'afua mahu'inga ki hono vahevahe 'o e ngaahi koloa pa'anga muli 'a e Pangike'.

Ko hono tokanga'i 'o e fakatamaki ko 'eni' 'oku hanga ai 'e he Pangike' 'o tauhi 'a e pa'anga talifaki' 'i ha tu'unga fe'unga, ke malava 'o feau 'a e ngaahi fiema'u 'a e fonua'. Kuo pau ke fakapapau'i 'oku fe'unga 'a e ngaahi palanisi 'i he ngaahi 'akauni ngāue lolotonga' 'i he taimi kotoa pē, pea ko e toenga leva 'o e pa'anga talifaki' 'oku 'inivesi ia 'i he ngaahi koloa pa'anga 'oku a'u ki he māhina 'e 12 hono lōloa'. Ko hono vakai'i 'o e ngaahi koloa pa'anga muli' 'oku fakahoko 'i he 'aho kotoa. 'Oku tokanga'i 'e he Pangike' 'a e fe'unga 'o e pa'anga ngāue' 'o makatu'unga 'i he ngaahi 'aho 'oku aleapau ke totongi fakafoki ai', 'a ia 'oku felāve'i tonu ia mo e ngaahi 'aho 'oku fakafuofua 'e totongi fakafoki ai e ngaahi koloa fakapa'anga'.

'Oku fakaikiiki 'i he tēpile 'i lalo' 'a e Mo'ua 'a e Pangike' 'o fakakulupu ki he 'aho 'e totongi fakafoki ai' 'o makatu'unga 'i he vaha'a taimi 'oku toe mei he 'aho fakamatala fakapa'anga' pea mo e 'aho 'oku totongi fakafoki ai fakatatau ki he aleapau'.

Fakaikiiki 'o e 'aho 'o e totongi fakafoki 'i he 30 Sune 2014

	Māhina 'e 0-3	Māhina 'e 3-12	Ta'u 'e 1-5	Laka hake i he ta'u 'e 5	'Ikai ha 'aho pau ke fakafoki ai	Fakakātoa
Ngaahi Mo'ua						
Ngaahi Mou'a P 'anga Muli						
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	14,582,858	-	-	-	-	14,582,858
Kautaha Pa'anga						
Fakavaha'apule'anga - Ngaahi						
Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	18,184,008	18,184,008
Totongi tupu te'eki ke totongi	22,018	-	-	-	-	22,018
Ngaahi Mo'ua						
Pa'anga Fakal tofonua						
Totongi ki he Pule'anga	3,552,247	-	-	-	-	3,552,247
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	171,543,288	-	-	-	-	171,543,288
Totongi tupu te'eki ke totongi	654	-	-	-	-	654
Ngaahi mo'ua kehe	978,874	42,730	-	-	921,543	1,943,147
Pa'anga kuo tuku at	-	-	-	-	48,931,805	48,931,805
Pa'anga Talifaki 'oku fiema'u mei he Ngaahi Pangikē	-	-	-	-	16,801,000	16,801,000
Kautaha Pa'anga						
Fakavaha'apule'anga						
Tukuhau Pa'anga	-	-	-	-	14,564,431	14,564,431
Totongi ki he kau ngāue	101,112	-	4,810	9,147	-	125,069
Ngaahi Mo'ua Fakalūkufua ('aho kuo felotoi fakaaleapau ke totongi fakafoki ai)	190,781,051	42,730	4,810	19,147	99,402,787	290,250,525

Fakaikiiki 'o e 'aho 'o e totongi fakafoki 'i Sune 2013

	Māhina 'e 0-3	Māhina 'e 3-12	Ta'u 'e 1-	Laka hake 'i he ta'u 'e 5	'Ikai ha 'aho pau ke fakafoki ai	Fakakātoa
Ngaahi Mo'ua						
Ngaahi Mou'a Pa'anga Muli						
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	8,773,231	-	-	-	-	8,773,231
Kautaha Pa'angaFakavaha'apule'anga - Ngaahi Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	18,009,830	18,009,830
Totongi tupu te'eki ke tot ngi	324	-	-	-	-	324
Ngaahi Mo'ua Pa'anga Fakaloto fonua						
Totongi ki he Pule'anga	2,720,446	-	-	-	-	2,720,446
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	178,470,362	-	-	-	-	178,470,362
Totongi Tupu te'eki ke totongi	21,900	-	-	-	-	21,900
Ngaahi mo'ua ke e	832,889	3,124	-	-	438,082	1,274,095
Pa'anga kuo tuku atu	-	-	-	-	38,540,418	38,540,418
Pa'anga Talifaki 'oku fiema'u mei he Ngaahi Pangikē	-	-	-	-	16,261,000	16 261,000
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga -	-	-	-	-	13,444,1 7	13,444,187
Tukuhau Pa'anga	42,931	-	2,402	17,561	-	62,894
Totongi ki he kau ngāue						
Ngaahi Mo'ua Fakalūkufua ('aho kuo felotoi fakaaleapau ke totongi fakafoki ai)	190,862,083	3,124	2,402	7,561	86,693,517	277,578,687

(f) Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'a e tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi māketi

Ko e fakatamaki ko 'eni', ko e fakatamaki ia felāve'i mo e mahu'inga totonu 'o e ngaahi koloa fakapa'anga 'i he kaha'u 'o tupu mei he fetō'aki 'a e ngaahi totongi 'i he māketi'. 'I he'ene felāve'i mo e Pangike', ko e fakatamaki ko 'eni' 'oku kau ai 'a e ngaahi fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'i he totongi tupu' pea mo e fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'i he tu'unga fakafetongi pa'anga mo muli'.

(i)Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'a e Totongi Tupu'

Ko e ngaahi fakatamaki ko 'eni' 'oku felāve'i ia mo ha mole, tupu mei he feliuliaki 'i he totongi tupu'. 'Oku fakasi'isi'i 'e he Pangike' 'a e fakatamaki ni 'aki hono liliu 'a e ngaahi lōloa 'o e ngaahi tāketi 'o e fakahū pa'anga'. Ko e ngata'anga 'o e liliu 'a e ngaahi loloa 'o e ngaahi tāketi ki he fakahū pa'anga' ko e māhina 'e 36. Ko e lōloa 'o e ngaahi fakahū pa'anga', 'oku fakapalanisi ma'u pē ia 'i he taimi kotoa ke ma'u 'a e ngaahi lōloa 'o e ngaahi tāketi'.

(ii) Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'o e tu'unga fakafetongi pa'anga muli

Ko e fakatamaki ko 'eni', 'oku felāve'i mo ha mole tupu mei he feliuliaki 'o e tu'unga fakafetongi pa'anga mo muli'. Kuo hanga 'e he Pangike' 'o fokotu'u ha tu'utu'uni ngāue ke tauhi 'a e mahu'inga 'o e pa'anga talifaki' pea fakasi'isi'i 'a e fetō'aki 'i hono to e fakamahu'inga'i 'a e ngaahi 'akauni pa'anga muli 'a e fonua'.

Ko e mahu'inga 'o e Pa'anga Tonga', 'oku fakatefito ia 'i he kato pa'anga 'a ia 'oku kau ki ai 'a e pa'anga 'o e ngaahi fonua lalahi 'oku tau fefakatau'aki mo ia'. Ko e lahi 'o e ngaahi pa'anga muli 'a e Pangike' 'oku fakahū 'i tu'apule'anga 'oku fakafuofua ia fakatatau ki he ngaahi pa'anga 'oku 'i he kato pa'anga muli'.

Ko e tēpile 'oku hoko mai' 'oku 'asi ai 'a e fevahevahe'aki 'o e ngaahi koloa mo e mo'ua pa'anga muli 'a e Pangike', 'i hono mahu'inga 'i he Pa'anga Tonga', 'i he 30 'o Sune 2014 mo e 2013.

'I he 30 Sune 2014	USD	AUD	GBP	NZD	Pa'anga Kehe	Fakakātoa
NGAAHI KOLOA						
Pa'anga Ngāue	93,846,828	69,035,529	164,209	86,989,491	82,820	250,118,877
Ngaahi koloa kehe 'oku te'eki totongi mai	304,534	5,590,934	1	3,592,873	1,479	9,489,821
Tukuhau Malu'i Pa'anga Muli	-	-	-	-	4,729,574	4,729,574
Ngaahi Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	19,590,569	19,590,569
Ngaahi Koloa Fakalūkufua	94,151,362	74,626,463	164,210	90,582,364	24,404,442	283,928,841
NGAAHI MO'UA						
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	5,110,208	305,518	-	20,696	9,146,436	14,582,858
Ngaahi mo'ua kehe 'oku te'eki totongi	-	-	-	-	22,018	22,018
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga - Ngaahi Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	18,184,008	18,184,008
Ngaahi Mo'ua Fakalūkufua	5,110,208	305,518	-	-	27,352,462	32,788,884
TU'UNGA FAKALŪKUFUA	89,041,154	74,320,945	164,210	90,582,364	(2,948,020)	251,139,957

3. TOKANGA'I 'O E NGAAHI FAKATAMAKI FAKAPA'ANGA – hoko atu

f). Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'a e tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi māketi

(ii) Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'o e tu'unga fakafetongi pa'anga muli

'I he 30 Sune 2013	USD	AUD	GBP	NZD	Pa'anga Kehe	Fakakātoa
NGAAHI KOLOA						
Pa'anga Ngāue	108,361,771	90,460,890	147,118	40,155,131	43,314	239,168,224
Ngaahi koloa kehe 'oku te'eki totongi mai	283,937	3,730,191	1	1,225,405	875	5,240,409
Tukuhau Malu'i Pa'anga Muli	-	-	-	-	4,684,272	4,684,272
Ngaahi Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	19,398,095	19,398,095
Ngaahi Koloa Fakalūkufua	108,645,708	94,191,081	147,119	41,380,536	24,126,556	268,491,000
NGAAHI MO'UA						
Ngaahi Tipōsiti Totongi Vave	8,604,197	169,034	-	-	-	8,773,231
Ngaahi mo'ua kehe 'oku te'eki totongi	-	-	-	-	324	324
Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga - Ngaahi Totonu Toho Makehe	-	-	-	-	18,009,830	18,009,830
Ngaahi Mo'ua Fakalūkufua	8,604,197	169,034	-	-	18,010,154	26,783,385
TU'UNGA FAKALŪKUFUA	100,041,511	94,022,047	147,119	41,380,536	6,116,402	241,707,615

**iii. Liliu tupu mei he Fakatamaki tupu mei he feliuliaki 'o e tu'unga fakafetongi
pa'anga muli**

Ko e liliu 'a e ngaahi koloa mo e mo'ua 'a e Pangike' ki ha tu'unga ko e pēseti 'e 5 mei ha liliu 'a e pa'anga Tonga' fakahoa ki he ngaahi pa'anga muli kehe 'i he 'aho 30 'o Sune, 'a ia te ne fakalahi pē holoki 'a e sino'i pa'anga ki he ngaahi fika 'oku hā 'i lalo':

Ola 'o e:	2014	2013
Liliu 'i he pa'anga talifaki tupu mei he hiki/holo 'aki e pēseti 'e 5 'i he mahu'inga Pa'anga Tonga	12,556,998	12,085,381
Liliu 'i he tupu/mole mei he hiki/holo 'aki e pēseti 'e 1 'i he totongi tupu	2,511,400	2,431,871

4. PA'ANGA HŪ MAI MEI HE TOTONGI TUPU

	<u>2014</u> \$	<u>2013</u> \$
Totongi Tupu mei he Fakahū Pa'anga 'i Tu'apule'anga	7,078,310	6,187,018
Totongi Tupu mei he ngaahi nō 'a e kau ngāue	5,398	5,416
	<u>\$7,083,708</u>	<u>\$ 5,535,690</u>

5. PA'ANGA HŪ MAI KEHE

	<u>2014</u> \$	<u>2013</u> \$
Fakatau atu 'o e pa'anga maka fakamanatu	7,220	35,108
Lisi atu 'o e 'ōfisi	1,004,535	1,010,249
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa	5,704	19971
Fefakatau'aki 'o e Pa'anga muli	1,095,121	583,233
Ngaahi totongi ngāue 'a e Pangikē	17,962	21,676
Ngaahi fakamatala 'oku pulusi	512	50
Ngaahi ma'u 'anga pa'anga kehe	33,875	23,305
	<u>\$2,164,949</u>	<u>\$1,693,592</u>

6. FAKAMOLE KI HE TOTONGI TUPU

	<u>2014</u> \$	<u>2013</u> \$
Totongi tupu 'i he ngaahi 'Akauni Pa'anga Muli	13,385	20,093
Totongi tupu 'i he ngaahi 'Akauni Pa'anga Fakalotofonua	62,096	549,872
	<u>\$75,481</u>	<u>\$569,965</u>

7. FAKAHOKO NGĀUE MO E NGAAHI FAKAMOLE KEHE

	<u>2014</u> \$	<u>2013</u> \$
Fakahoko Ngāue	1,768,701	1,514,510
Totongi ki he vāhenga mālōlō 'a e kau ngāue	143,851	135,605
Totongi 'o e kau ngāue	2,041,837	1,567,193
Totongi 'o e 'ātita	15,657	15,393
Tuku atu 'o e Pa'anga (vakai ki he Fakamatala 11)	1,112,767	852,730
Holo 'o e mahu'inga	583,096	510,184
	<u>\$5,620,909</u>	<u>\$ 4,529,751</u>

8. FAKAHŪ PA'ANGA TAIMI NOUNOU MO E 'AKAUNI LOLOTONGA

	<u>2014</u> \$	<u>2013</u> \$
'Akauni Ngāue	25,800,899	18,302,610
Fakahū Pa'anga Taimi Nounou	224,317,978	220,865,614
	<u>\$250,118,877</u>	<u>\$239,168,224</u>

9. KAUTAHA PA'ANGA FAKAVAHA'APULE'ANGA

- (i) Na'e fakamafai'i 'a e Pangike' ke faifatongia 'o kamata mei he 'aho 1 'o Siulai 1989 ko e fakafofonga pa'anga 'a Tonga ki he Sino'i Pa'anga Fakavaha'apule'anga 'o hangē ko ia 'oku hā 'i he Kupu 51(1) 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988, pea te ne fua foki 'a e ngaahi fatongia fakapa'anga 'o mēmipa ai 'a e Pule'anga Tonga', 'o kamata mei he 'aho ko ia', fakatatau ki he Kupu 36(1)(c) 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988.
- (ii) 'I he 'aho 30 'o Sune 2014, ko e tukuhau 'a Tonga ki he Sino'i Pa'anga Fakavaha'apule'anga' na'e fe'unga mo e Ngaahi Totonu Toho Makehe (SDR) 6,900,000 (2013: SDR6,900,000). Mei he fika ko ia', ko e ngaahi Totonu toho makehe 'e 1,711,633 (2013: SDR1,711,633) kuo totongi ia he ngaahi pa'anga muli, hangē ko ia 'oku hā 'i he fakamatala fakata'u 'o e Koloa mo e Mo'ua', ko e Tukuhau Malu'i Pa'anga Muli', pea ko e palanisi' 'oku ne fakafofonga'i 'a e 'inasi 'o e tukuhau pa'anga 'a ia na'e fakahū ki he ngaahi 'akauni Tipōsiti taimi nounou 'a e Sino'i Pa'anga Fakavaha'apule'anga'.
- (iii) Ko e 'akauni Ngaahi Totonu Toho Makehe', ko e 'akauni ia 'oku 'i ai hono totongi tupu, ne 'omi ia 'e he Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga' (IMF) 'o tuku atu ki hono kau mēmipa ' 'o fakatatau ki hono takitaha 'inasi 'i he kautaha '. 'I he 'aho 30 'o Sune 2014, ko e 'akauni Ngaahi Totonu Toho Makehe ', ko hono palanisi ' ko e SDR7,089,827 (2013: SDR7,088,064).

10. NGAAHI KOLOA KEHE

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Ngaahi Nō 'a e kau ngāue	279,346	37,380
Pa'anga Pepa, Pa'anga Maka mo e Pa'anga Fakamanatu	2,335,028	3,394,796
Ngaahi koloa kehe	<u>1,256,318</u>	<u>207,584</u>
	<u>\$3,870,692</u>	<u>\$3,639,760</u>

Ko e mahu'inga 'oku hā 'i he fakamatala ki he tupu fakalūkufua ' 'oku fakatefito ia 'i he totongi 'o e pa'anga pepa mo e pa'anga maka kuo tuku ke ngāue'aki '.

11. 'API NGĀUE, NGAHI MISINI MO E NGAHI ME'ANGĀUE

	'Ōfisi & Fale ngāue	Komipiuta & Me'angāue Faka'ōfisi	Sea & Koloa tu'uma'u	Ngaahi Me'alele	Ngāue 'oku kei fakahoko	Fakakātoa
I he 'aho 1 Siulai 2012						
Ngaahi Koloa 'i hono totongi	11,925,958	2,447,058	276,061	176,640	306,703	15,132,730
Holoki mahu'inga Fakakātoa	(4,302,421)	(1,458,615)	(179,678)	(175,122)	-	(6,115,836)
Mahu'inga lolotonga	7,623,537	988,753	96,383	1,518	306,703	9,016,894
Ngata he 'aho 30 Sune 2013						
Palanisi 'i he kamata'anga 'o e ta'u	7,623,537	988,753	96,383	1,518	306,703	9,016,894
Koloa ne fakatau mai lolotonga 'a e ta'u	480,055	250,939	21,234	96,484	-	827,478
Tānaki mai/(to'o atu)	247,748	37,721	-	-	(306,703)	-
Holo 'o e mahu'inga	(246,609)	(231,492)	(15,505)	(13,578)	-	(510,184)
Palanisi 'i he 'osi 'a e ta'u	8,101,731	1,045,921	102,112	84,424	-	9,334,188
I he 'aho 30 Sune 2013						
Ngaahi Koloa 'i hono totongi	12,653,761	2,736,028	276,063	273,124	-	15,960,209
Holoki mahu'inga Fakakātoa	(4,552,030)	(1,690,107)	(195,184)	(188,700)	-	(6,626,021)
Mahu'inga lolotonga	8,101,731	1,045,921	102,112	84,424	-	9,334,188
Ngata he 'aho 30 Sune 2014						
Palanisi 'i he kamata'anga 'o e ta'u	8,101,731	1,045,921	102,112	84,424	-	9,334,188
Koloa ne fakatau mai lolotonga 'a e ta'u	290,293	343,628	22,872	177,108	11,342	827,478
Tānaki mai/(to'o atu)	-	-	-	-	-	-
Holo 'o e mahu'inga	(283,797)	(219,495)	(702)	(34,102)	-	(538,096)
Palanisi 'i he 'osi 'a e ta'u	8,108,227	1,170,054	124,282	227,430	11,342	9,641,335
I he 'aho 30 Sune 2014						
Ngaahi Koloa 'i hono totongi	12,944,054	3,079,656	320,168	450,232	11,342	16,805,452
Holoki mahu'inga Fakakātoa	(4,835,827)	(1,909,602)	(195,886)	(222,802)	-	(7,164,117)
Mahu'inga lolotonga	8,108,227	1,170,054	124,282	227,430	11,342	9,641,335

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**NGAAHI FAKAMATALA FEKAU'AKI MO E
FAKAMATALA PA'ANGA 'I HE'ENE A'U KI HE
'AHO 30 'O SUNE 2014****12. (a) NGAAHI MO'UA PA'ANGA MULI**

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
'Akauni 'a e Pule'anga	14,528,276	8,718,539
Ngaahi Kautaha kehe	54,582	54,692
	<u>\$14,582,858</u>	<u>\$8,773,231</u>

(e) NGAAHI MO'UA PA'ANGA TONGA

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Ngaahi Pangikē Muli	28,965	29,688
Ngaahi Pangikē	133,503,544	145,835,383
Pule'anga 'o Tonga	38,010,779	32,605,291
	<u>\$171,543,288</u>	<u>\$178,470,362</u>

13. TOTONGI KI HE PULE'ANGA

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Pa'anga ke totongi ki he Pule'anga Tonga Fakatatau ki he Kupu 8(3) 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 2007	<u>\$3,552,247</u>	<u>\$2,720,446</u>

14. PA'ANGA KUO TUKU ATU KE NGĀUE'AKI

Ko e Pangikē Pule' pē 'oku ne ma'u 'a e mafai ki hono tuku atu 'o e Pa'anga Tonga'. Ko e pa'anga kuo tuku atu 'e he Pangikē Pule' 'oku kau ki ai 'a e pa'anga pepa mo e pa'anga maka.

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Pa'anga Pepa	46,876,495	36,568,409
Pa'anga Maka	2,055,310	1,972,009
	<u>\$48,931,805</u>	<u>\$38,540,418</u>

15. PA'ANGA TALIFAKI 'OKU FIEMA'U MEI HE NGAAHI PANGIKĒ

Ko e fakahū pa'anga talifaki 'a e ngaahi pangikē 'a ia 'oku tu'utu'uni 'e he Kupu 39 'o e Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga, 1988.

16. NGAAHI MO'UA KEHE

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Ngaahi mo'ua kehe mo e mo'ua te'eki ke totongi	1,905,021	1,182,749
Pa'anga 'e totongi ki he Sino'i Pa'anga Vāhenga	38,126	91,346
Mālōlō 'a e kau ngāue 'a e Pangikē Pule		
	<u>\$1,943,147</u>	<u>\$1,274,095</u>

Ko e pa'anga ko ia 'a e Pa'anga Vāhenga Mālōlō 'a e Kau ngāue 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'a Tonga', 'i he Pangikē Pule', 'oku 'i he 'akauni ko 'eni'.

PANGIKĒ PULE FAKAFONUA 'O TONGA**NGAAHI FAKAMATALA FEKAU'AKI MO E
FAKAMATALA PA'ANGA 'I HE'ENE A'U KI
HE 'AHO 30 'O SUNE 2014****17. PA'ANGA TALIFAKI KI HE MONU'IA 'A E KAU NGĀUE**

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Palanisi 'i he kamata	62,894	132,822
Monū'ia lolotonga 'a e ta'u	133,385	118,579
Ngāue'aki/Fakafoki	(71,210)	(118,507)
Palanisi Faka'osi	<u>\$125,069</u>	<u>\$62,894</u>

18. PA'ANGA NGĀUE

Ko e kotoa 'o e pa'anga 'a e Pangike', 'a ia 'oku hā 'i he Fakamatala Pa'anga 'oku anga pehe ni:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Pa'anga 'oku 'i he Tokotaha Talitotongi	1,214,948	74,649
Fakahū Pa'anga Taimi Nounou mo e 'Akauni Lolotonga	250,118,887	239,168,224
	<u>\$251,333,825</u>	<u>\$239,242,873</u>

19. KAUTAHA 'OKU FELĀVE'I MO E PANGIKĒ***Ngaahi Kupu Fekau'aki***

Ko e tefito'i kupu fekau'aki 'a e Pangike' ko e Pule'anga 'o Tonga.

Ko kinautolu na'a nau kau 'i he Poate 'o e kau Talēkita 'o e Pangike' 'i he ta'u fakapa'anga' 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune 2014, ko Steve Edwards (Sea), HRH Princess Salote Pilolevu Tuita, Richard Prema, Sinaitakala Tu'itahi, Tatafu Moeaki (mei he 'aho 30 'Okatopa 2013) Sione Ngongo Kioa (Kōvana), Balwyn Fa'otusia ('o ngata mei he 'aho 30 'Okatopa 2013) pea mo Cecil Cocker (mei he 'aho 1 Nōvema 2013 ki he 'aho 15 'o Mē 2014).

'I he lolotonga 'a e ta'u', ko e ni'ihī eni kuo fakamafai'i ke nau hoko ko e ngaahi pule 'i he Pangike': Sione Ngongo Kioa (Kōvana), Jessie Cocker (Tokoni Kōvana), Lata Tangimana (Fale'i ki he Tokoni Kōvana – tafa'aaki fakalele ngāue') pea mo 'Ungatea Lātū (Fale'i ki he Tokoni Kōvana - tafa'aaki fakalao mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue').

Ngaahi felāve'i mo e ngaahi Kupu Fekau'aki

'I he ngāue anga maheni 'a e Pangike', 'oku fakahoko 'e he Pangike' 'a e ngaahi ngāue 'o felāve'i ai pea mo e Ngaahi Kupu fekau'aki kuo fakahā 'i 'olunga'.

Ko e ngaahi felāve'i mo e Pule'anga 'o Tonga' 'oku kau ai e ngaahi ngāue fakapangikē, ngaahi ngāue fekau'aki mo e fakafetongi pa'anga muli pea mo e ngaahi ngāue fakalesisita.

'Oku foaki 'e he Pangike' 'a 'ene tokoni pa'anga ki he Sino'i pa'anga Vāhenga Mālōlō 'a e kau ngāue 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Sino'i pa'anga Vāhenga Mālōlō'. Ko e fakakātoa 'a e tokoni 'a e Pangike' ki he ta'u fakapa'anga' 'oku fakahā atu 'i lalo:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Sino'i Pa'anga Vāhenga Mālōlō na'e totongi 'e he Pangike'	143,851	135,605
	<u>143,851</u>	<u>135,605</u>

Ko e Sino'i pa'anga vāhenga mālōlō 'a e kau ngāue 'a e Pangike' 'oku 'inivesi ia 'i he Pangike' 'i he pēseti 'e 3.74 (2013: 3.69%) 'i he ta'u. Ko e totongi tupu 'oku te'eki totongi 'e he Pangike' ko e \$2,573 (2013: \$3,173). Ko e Talāsiti 'o e Sino'i Pa'anga ni, kuo pau ke 'ikai ke nau mo'ua fakafo'ituitui koe'uhī' ko ha ngaahi mole, maumau pē ko ha fa'ahinga fakamole 'e fai pē a'usia pē fakahoko ia ki ha mēmipa 'o e Talāsiti makatu'unga 'i ha fa'ahinga ngāue ne fai 'e ha Talāsiti pē ko ha kau Talāsiti, 'a ia 'oku 'ikai makatu'unga 'i ha maumau 'o e tu'unga falala'anga', 'i he tafa'aki ko ia 'o e Talāsiti'.

19. KAUTAHA 'OKU FELĀVE'I MO E PANGIKĒ – hoko atu

Ko e ngaahi felāve'i mo ha Talēkita, 'oku kau ai 'a e fakatau 'o e ngaahi koloa mo e ngāue pea mo e tali totongi ki hono ngāue'aki 'o e Fale 'o e Pangikē mo e pa'anga hū mai mei he ngaahi totongi tu'uma'u, 'o anga pehe ni:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Totongi fale mo e totongi 'uhila - Tonga SAT	70,079	71,788
Fakatau 'o e ngaahi koloa	889	1,214

Ko e kau Talēkita, 'oku totongi kiate kinautolu 'a e ngaahi totongi ki he ngaahi ngāue 'oku nau fai. Ko e kau Talēkita 'oku 'i ai 'enau monū'ia, ko e vāhenga mālōlō 'a ia 'i he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga, na'e \$199, 753(2013: \$256,475). 'Oku hanga foki 'e he Pangikē 'o totongi 'a e ngaahi monū 'oku ta'efakapa'anga, kia kinautolu kuo fakamafai'i ke nau pule 'o tākaki ia ki he'enau vahe'.

Vāhenga fakakātoa 'a ia 'oku fakakau 'i he "Totongi fakahoko ngāue" 'o anga pehe ni:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Kinautolu kuo fakamafai'i ke nau pule	337,819	368,549
Totongi mo e Vāhenga 'o e kau Talēkita	120,031	66,594
	<u>\$457,850</u>	<u>\$435,143</u>

20. NGAAHI MO'UA FAKAPA'ANGA

(a) Ngaahi lisi 'oku lolotonga ngāue'aki

Ko e ngaahi fakamole ki he lisi 'oku lolotonga ngāue'aki' mo e ngaahi mo'ua kehe' 'oku anga pehe ni:

Ko e fakaikiiki 'o e Tefito'i lisi 'oku lolotonga ngāue'aki':

- (i) 'I he 'aho 28 'o Siulai 1992, ne felotoi ai 'a e Pangikē' mo 'Ene 'Afio', Tu'i 'o Tonga ke tuku mai 'a e 'api ngāue 'i Fasi-mo e-Afi' ke ngāue'aki, 'i he ta'u 'e 100 'o ngata ki he 'aho 27 'o Siulai 2091. 'I he felotoi ko 'eni', 'oku totongi atu ai 'a e \$3,000 'i he ta'u.
- (ii) 'I he 'aho 6 'o 'Epeleli 1990, ne felotoi ai 'a e Pangikē' mo 'Ene 'Afio', Tu'i 'o Tonga ke tuku mai e konga kekekele 'i Kolofo'ou ke ngāue'aki, 'i he ta'u 'e 100 'o ngata ki he 'aho 5 'o 'Epeleli 2089. 'I he felotoi ko 'eni', 'oku totongi atu ai 'a e \$2,000 'i he ta'u.

Ko e mo'ua fakakātoa ki he totongi ki he lisi 'i he kaha'u', 'a ia 'oku 'ikai hā 'i he Fakamatala Pa'anga', 'oku anga pehe ni:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Ke totongi 'i loto he ta'u 'e taha	5,000	5,000
Ke totongi hili e ta'u 'e taha ka 'i loto he ta'u 'e nima	20,000	20,000
Ke totongi hili e ta'u 'e nima	361,000	366,000
	<u>\$386,000</u>	<u>\$391,000</u>

Ko e ngaahi lisi 'oku lolotonga ngāue'aki', 'oku lisi atu ai 'e he Pangikē' 'a 'ene ngaahi fale ki he kau nofo totongi 'i ha aleapau ta'u 'e 2 ki he 3. Ko e mo'ua fakakātoa kuo 'osi totongi mai 'o a'u ki he 'aho fakamatala pa'anga', 'oku anga pehe ni:

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Ke totongi 'i loto he ta'u 'e taha	689,371	785,212
Ke totongi 'i loto he ta'u 'e taha ka 'i loto he ta'u 'e nima	914,737	45,955
	<u>\$1,604,108</u>	<u>\$831,167</u>

(e) Ngaahi mo'ua fakapa'anga kehe

	<u>2014</u>	<u>2013</u>
	\$	\$
Mo'ua ki he Fakamole kehe pea 'oku 'ikai hā 'i he Fakamatala Pa'anga' 'oku anga pehe ni: Fefakatau'aki 'o e Pa'anga Muli Kuo tali mo Fakamo'oni Aleapau ke fai	<u>\$721,039</u>	<u>\$95,420</u>

21. NGAAHI MO'UA TALIFAKI

Ko e ngaahi mo'ua talifaki 'oku 'ikai hā 'i he ngaahi 'akauni, ka kuo hoko ia 'i he 'aho 30 Sune 2014, 'a ia 'oku kau ki ai:

- (i) Aleapau ki he fakatau pa'anga muli – na'e hala he ta'u ni (2013: hala mo ia foki)
- (ii) Fakatautu ki he founa tauhitohi 'oku hā 'i he Fakamatala 2 (i) 'oku 'ikai ke kau 'a e pa'anga maka fakamanatu' 'i hono fakafuofua' 'o e ngaahi mo'ua' ka 'e lava pē ke 'i ai ha mo'ua 'a e Pangike' 'o ka fakatau mai 'a e ngaahi pa'anga maka fakamanatu ko eni' 'i hono mahu'inga totonu. 'Oku tui 'a e Pangike' 'e 'ikai 'i ai ha mole lahi 'e hoko 'i hano fakapa'anga 'o e pa'anga maka fakamanatu ko eni' ko e pa'anga fakalao.

22. MAHU'INGA TOTONU 'O E NGAAHI KOLOA MO E NGAAHI MO'UA FAKAPA'ANGA

Ko e mahu'inga totonu 'o ha koloa 'a e mahu'inga ko ia 'e ma'u 'o ka fakafetongi 'i he Māketi', pē totongi'aki ha mo'ua 'i he vaha'a 'o ha ongo tafa'aki 'oku na fie fefakatau'aki 'a e koloa ko ia'.

Ko e ngaahi mahu'inga 'oku tuku mai 'e he Māketi' 'oku ne fakahā 'a e mahu'inga totonu 'o ha koloa fakapa'anga 'i ha māketi longomo'ui 'a ia 'e ava ai ha fefakatau'aki pa'anga lahi pea 'i he taimi tatau 'oku 'ikai ke uestia lahi 'a kinautolu 'oku fefakatau'aki'.

Ngaahi Koloa mo e Mo'ua Fakapa'anga

Ko hono fakamahu'inga' 'i 'o e Koloa mo e Mo'ua fakapa'anga 'a e Pangike' 'oku fakamatala' 'i lalo:

Pa'anga Ngāue mo e Fakahū Pa'anga Taimi Nounou

Ko e mahu'inga 'o e ngaahi fakahū pa'anga 'a e ngaahi pangike', ko e mahu'inga totonu pē ia makatu'unga mei he natula taimi nounou 'a e koloa fakapa'anga'.

Pa'anga Talifaki fiema'u mei he ngaahi Pangikē

Ko e mahu'inga 'o e pa'anga talifaki fiema'u mei he ngaahi Pangikē, ko e mahu'inga totonu pē ia 'o ka totongi atu ki he ngaahi Pangikē.

Pa'anga Tipōsiti totongi vave

Ko e mahu'inga 'o e Pa'anga Tipōsiti totongi vave 'a e ngaahi pangike', ko e mahu'inga totonu pē ia 'o ka totongi atu 'i ha taimi pē 'e fiema'u ke totongi fakafoki ai.

Pa'anga kuo tuku atu ke ngāue'aki

Ko e mahu'inga 'o e pa'anga kuo tuku atu ke ngāue'aki 'e he fonua', 'oku fakafuofua ko e mahu'inga totonu pē ia 'o hangē kuo fakahā 'i he ngaahi 'akauni'.

Ngaahi Koloa mo e Mo'ua Fakapa'anga Kehe

Ko e mahu'inga 'o e Ngaahi Koloa mo e Mo'ua Fakapa'anga Kehe', 'oku fakafuofua 'oku līpooti ia 'i he mahu'inga totonu.

23. NGAAHI ME'A NE HOKO HILI 'A E 'AHO 'O E LĪPOOTI

Ne 'ikai ha totongi 'i he Koloa 'a e Pangike' 'i he 'osi 'o e ta'u fakapa'anga ki he 'aho 'o e līpooti ni, ke totongi'aki ha mo'ua 'o ha tokotaha kehe.

Ne 'ikai ha mo'ua talifaki mei he 'osi 'o e ta'u fakapa'anga ki he 'aho 'o e līpooti ni.

Ne 'ikai ha mo'ua talifaki pē mo'ua kehe 'e 'iloa pē ngali nai 'e hoko 'i he māhina 'e 12 mei he 'aho 'o e līpooti ni, 'a ia 'i he fakakaukau 'a e kau Talēkita', 'e malava ke ne uesia 'a e ngāue 'a e Pangike' mo 'ene malava ke totongi hono ngaahi mo'ua 'i he taimi ke totongi ai.

